

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**AFET RİSKİ BAĞLAMINDA YAŞLILARDA SOSYAL
SERMAYENİN İNCELENMESİ:
AMASYA ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Eda Yaprak AKÇAKAYA

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Miki SUZUKİ HİM

Samsun, 2018

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**AFET RİSKİ BAĞLAMINDA YAŞLILARDA SOSYAL
SERMAYENİN İNCELENMESİ:
AMASYA ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Eda Yaprak AKÇAKAYA

**Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Miki SUZUKİ HİM**

Samsun, 2018

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

29 /06/ 2018

(İmza)

EdaYaprak AKÇAKAYA

TEZ KABUL VE ONAYI

Eda Yaprak Akçakaya tarafından hazırlanan Afet Riski Bağlamında Yaşlılarda Sosyal Sermayenin İncelenmesi başlıklı bu çalışma, .../....../2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: _____

Üye: _____

Üye: _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

____/____/____

Enstitü Müdürü

(İmza ve Mühür)

ÖZET

AFET RİSKİ BAĞLAMINDA YAŞLILARDA SOSYAL SERMAYENİN İNCELENMESİ: AMASYA ÖRNEĞİ

EdaYaprak AKÇAKAYA

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran/2018

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Miki SUZUKİ HİM

Bu araştırmanın amacı yaşlıların sosyal ağları hakkında bilgi sahibi olmak ve olası bir afetteki sosyal sermaye potansiyellerini değerlendirmektir. Bu kapsamda Amasya merkezde ve Göynücek ilçesine bağlı köylerde yaşayan toplam 33 yaşlı ile yapılan derinlemesine görüşmeler vasıtasıyla yaşlıların sosyal ağlarında yerleşik ve afetlerde en kullanışlı sosyal sermaye tipleri olan bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermayelerinin olası bir afette “afet sosyal sermayesine” dönüşme potansiyelleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Araştırma sonuçları ekonomik ve kültürel sermayeye bağlı olarak sosyal ağların ve dolayısıyla sosyal sermayenin değiştiğine işaret etmektedir. Yani ekonomik ve kültürel sermayeleri yüksek yaşlıların sosyal sermaye ve afet sosyal sermayeleri daha yüksek olup olası bir afette resmi kurumlara daha az başvuracakları görülmüştür. Bu farklılık mekan ve mekana bağlı süreçlerde oldukça belirgindir. Yani kent yaşlısının hem rutin hem de afet sosyal sermayeleri kır yaşlısına oranla daha yüksek bulgulanmıştır. Buradan yola çıkılarak afet riski karşısında kır yaşlısının daha kırılgan bir görünüme sahip olduğu söylenebilir. Türkiye’nin afetselliği yüksek bir coğrafyaya ve yaşlı bir topluma sahip olduğu gerçeği afet müdahale politikalarının coğrafi kırılganlıkların yanında toplumsal kırılganlıkları da dikkate alan bir yapıya kavuşmasını gerektirmektedir. Bu tür bir yaklaşım Türk afet yönetim sisteminin hedeflediği bütüncül afet müdahale yaklaşımının tesisinde önem taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: yaşlılar, sosyal ağ, sosyal sermaye, afet, Amasya

ABSTRACT

THE SOCIAL CAPITAL OF ELDERLY IN THE CONTEXT OF DISASTER RISK:

AMASYA

EdaYaprak AKÇAKAYA

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Sociology, M. A. June/2018,

Supervisor: Asst. Prof. Miki SUZUKI HIM

The objective of this dissertation is to acquire knowledge about social networks of elderly people and to evaluate their potential for disaster social capital. For this purpose, in-depth interviews with 33 elderly residents of the central district of Amasya and the villages of Goynucek district were conducted between July, 2017 and January, 2018. Through the interviews, information about the elderly's bonding and bridging social capital, which are known to be the most useful types of social capital in disasters, and their potentials to turn into disaster social capital was gathered. The results highlight the following findings related to social capital. First social capital is related to economic and cultural capital possessed by the elderly. This relation can be seen explicitly in spatial differences and the related dynamics. Second, the urban elderly's routine and disaster social capital is higher than that of the rural elderly. Therefore, the elderly of rural area are more vulnerable than the urban elderly. Given that Turkey is located on a high-risk geography that is heavily affected from disasters and has the growing elderly population, disaster management policies must consider not only geographic vulnerabilities but also social vulnerabilities. This kind of approach will help Turkish disaster management to achieve the risk-centered integrated disaster management system.

Key Words: elderly, social network, social capital, disaster, Amasya

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasının gerisinde iki motivasyon var. Bunlardan ilki sevgili anne ve babamı yaşlandıklarını göremeden kaybetmenin bende yaşlanma olgusuna karşı uyandırdığı özlem ve merak duygusu. Diğeri de, afet konusuna mesleki anlamda geliştirdiğim ilgi. Bir yandan her geçen gün afet müdahale envanterine yüksek teknoloji arama-kurtarma ekipmanlarının dahil oluşunun yarattığı gururu izlerken, bir yandan da afetlerin toplumsal boyutlarını kavrama noktasında aynı iştaha sahip olunmadığını görüyorum. Bu aslında sosyal bilimlerin bu coğrafyada kendini ispatlamak adına yaşadığı sancılarının bir devamı. Bu nedenle sosyal bilimlerin alanına görece yeni bir giriş yapan afet olgusunun sosyolojisini geliştirme adına katkı sağlayabilme ihtimalinin mutluluğunu yaşıyorum.

Araştırmanın başından bu yana eleştirileri ve yönlendirmeleri ile bana katkı sağlayan, bu süreçte sorduğum tüm soruların cevaplarını bana sunan ve değerli bilgi ve vaktini benimle paylaşan danışman hocam Sayın Dr.Öğr.Üyesi Miki SUZUKİ HİM'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak bu süreçte beni sabırla destekleyen sevgili eşim Mehmet Salih Akçakaya ve oğlum Mehmet Hakan Akçakaya'ya, tez yazım aşamasında yitirdiğim ama manevi desteğini hep hissettiğim canım annem Tansel Keşmer'e ve eğitim hayatım boyunca bende emeği olan tüm hocalarıma teşekkür etmeyi borç bilirim.

Eda Yaprak AKÇAKAYA

Samsun-2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi

GİRİŞ

1.Araştırmanın Konusu.....	1
2.Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
3.Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	4
a. Araştırmanın Yeri.....	4
b. Metodolojik Yaklaşım ve Araştırma Yöntemleri.....	5
4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Saha Deneyimi.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM AFET SOSYOLOJİSİ

1.1.Afet Kavramsallaştırmaları ve Afet Sosyolojisi.....	12
1.2.Doğal Süreçten Sosyal Sürece: Teknolojik Afetlerle Dönüşen Afet Sosyolojisi Yaklaşımları.....	15
1.3.Uluslararası ve Türkiye Afet Yönetim Politikaları Değerlendirmesi.....	18

İKİNCİ BÖLÜM KIRILGAN GRUP OLARAK YAŞLILAR

2.1.Kırılganlık Kavramı.....	24
2.2.Kırılgan Grup Olarak Yaşlılar.....	32
2.3.Afetlerde Yaşlı Kırılganlıklarına Literatürden Örnekler.....	35
2.4.Toplumsal Yaşlanma ve Sosyal Politikalar: Türkiye’de Yaşlılık Politikaları ve Güney Avrupa Refah Modeli.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL SERMAYE

3.1.Kavramın Tarihçesi ve Klasiklerin Katkıları.....	44
3.2.Sosyal Sermaye Tartışmaları ve Yaklaşımları.....	46
3.3.Sosyal Sermaye Çeşitleri.....	49
3.4.Sosyal Ağların Sosyal Sermayedeki Yeri.....	52
3.5.Afet Sektöründe Sosyal Sermayenin Yeri.....	57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1.Katılımcıların Demografik ve Sosyoekonomik Karakteristikleri.....	60
4.2.Katılımcıların Sosyal Ağları.....	66
4.3.Hane Yapısı: Kırdaki Zorunluluk, Kentte Bir Tercih Olarak Öne Çıkan Çekirdek Aile ve Yalnız Yaşama.....	70
4.4.Amasya’da Yaşlıların Sosyal Ağları.....	73
4.4.1. Eş (Avantajlı Bir Statü Olarak Evli Olmak).....	76
4.4.2. Çocuklar.....	76
4.4.3. Akrabalar.....	80
4.4.4. Komşular.....	82
4.4.5. Formel Ağlar.....	85
4.5. Güçlü Sosyal Ağlar İçin Önemli Etkenler.....	87
4.5.1. Ekonomik Sermaye.....	87
4.5.2. Kültürel Sermaye Göstergesi Olarak Eğitim Seviyesi.....	90
4.6. Mevcut Sosyal Ağların Afet ve Acil Durumlarda Sosyal Sermayeye Dönüşme Potansiyeli.....	91
4.7.Sosyal Sermaye ve Afet Sosyal Sermayesi Bağlamında Yaşlı Tipolojileri...100	
4.7.1. Sosyal Sermayesi Yüksek Kırsal Yaşlı Tipi.....	100
4.7.2. Sosyal Sermayesi Düşük Kırsal Yaşlı Tipi.....	101
4.7.3. Sosyal Sermayesi Yüksek Kent Yaşlı Tipi.....	102

4.7.4. Sosyal Sermayesi Düşük Kent Yaşlı Tipi.....	103
4.8. Ana Bulguların Bir Özeti.....	103
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA.....	125
EK-1.....	138

LİSTELER

Tablo 1: Kır ve Kent Katılımcılarının Yaş Dağılımları Tablosu	62
Tablo 2: Kır ve Kent Katılımcılarının Eğitim Seviyesi Tablosu.....	63
Tablo 3: Kır ve Kent Katılımcılarının Medeni Durum Tablosu	64
Tablo 4 Kır ve Kent Katılımcılarının Hane Yapısı Tablosu	64
Tablo 5 Kır ve Kent Katılımcıları Gelir Kaynağı, Meslek ve Ek Gelir Tablosu	66
Tablo 6 Kır Katılımcıları Çocuk Sayıları ve Görüşme Sıklığı Tablosu.....	68
Tablo 7 Kent Katılımcıları Çocuk Sayıları ve Görüşme Sıklığı Tablosu	69
Tablo 8 Kır Katılımcılarının Akrabalara Yakın Yaşama Durumu ve İlişkileri Değerlendirme Tablosu.....	70
Tablo 9 Kent Katılımcılarının Akrabalara Yakın Yaşama Durumu ve İlişkileri Değerlendirme Tablosu.....	71
Tablo 10 Kır ve Kent Katılımcıları Afetlerde Barınma ve Finansal Yardım Tercihi Tablosu.....	96
Tablo 11 Kır ve Kent Sosyal Sermayesi Yüksek Bulgulanan Katılımcılar	100
Tablo 12 Kır ve Kent Sosyal Sermayesi Düşük Bulgulanan Katılımcılar	102
Tablo 13 Afet Sosyal Sermaye Seviyesine İlişkin Kır-Kent Matrisi	107

ŞEKİLLER

Şekil 1 Bütünleşik Afet Yönetim Döngüsü	22
Şekil 2 Açık Sosyal Ağlar	53
Şekil 3 Sosyal Ağların Kapanışı	56

KISALTMALAR

K: Kent katılımcılarına ait kodlama

R: Kır katılımcılarına ait kodlama

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Sosyal sermaye, bireyler arasındaki ilişkilerden oluşan ağlar (*network*) ve bu ağların bireye sunduğu kaynakları yani bir anlamda olanakları ifade etmektedir. Sosyal sermaye, afetler karşısında direnci pozitif yönde etkileyen bir olgu olarak görülmektedir. Bugün birçok STK ve resmi kurum, bazı politika ve programlar yoluyla bireyler arası ağları geliştirerek şoklar karşısında direnci artıran sosyal sermaye rezervini artırmaya çalışmaktadırlar (Aldrich ve Meyer, 2014: 8). Görüldüğü üzere kırılgan birey ve grupların sosyal ağlarının sosyal sermayeye dönüşme potansiyeli, onları hem rutin hem de afet ve acil durumlar gibi olağanüstü süreçlerde dirençli kılabilenmektedir. Hem rutinde hem de afetler gibi olağanüstü süreçlerde en kırılgan gruplardan biri olarak hem sosyoloji yazınında hem de sosyal politika alanında yerini alan yaşlılar için de sosyal sermaye büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada da afet ve acil durumlardan en fazla etkilenen gruplardan biri olan yaşlıların sosyal ağlarının sosyal sermaye potansiyelleri değerlendirilmeye ve bu alanda geliştirilecek olan sosyal politikalara öneri niteliğinde kanıtlar sunulmaya çalışılacaktır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu tez çalışması, Amasya örneğinde kır ve kent yaşlısının sosyal ağlarıyla ilgili genel bilgi sahibi olmak ve bu ağların afet riski karşısında bir kaynak olarak potansiyelini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Peki, sosyal ağlar birey ya da toplulukların afetler karşısındaki direncini nasıl etkilemektedir? Kısacası afet ve sosyal sermaye nasıl bağlantılandırılır?

Afetler; toplumun statükosunun bozulduğu, toplumsal yapıların yenilendiği, yeni değer ve normların ortaya çıktığı bir dönemi ifade eder. Bireysel düzeyde, afet öncesi süreçte bireyi güçlü kılan bu sosyal ağlar, afet sırası ve sonrası süreçte de müdahale, arama kurtarma, barınma, beslenme, psiko-sosyal destek ve finansal

yardım alma gibi konularda birey ve toplulukları avantajlı kılmaktadır. Organizasyonel anlamda ise acil durum ve sosyal hizmet organizasyonlarının beraber çalışabilirliğini ortak değer ve normlar etrafında kolaylaştıran olanaklar sunar (Meyer, 2013: 34).

Afet araştırmaları, afet süresince finansal ve finansal olmayan kaynakların bu ağlar yoluyla harekete geçirilebildiğini kanıtlayan örnekler sunmaktadır (Meyer, 2013; Brockie ve Miller, 2016). Finansal kaynaklar; borç verme, zararı telafi etme, meskenin afet sonrası hasarının tamir edilmesi gibi yardımlardır. Finansal olmayan kaynaklar ise; arama kurtarma, çocuk bakımı, duygusal destek, barınma gibi yardımları içerir. Birçok çalışmada daha az iletişim ağına sahip bireylerin afet sürecinde daha az kurtarıldığı ve medikal yardım aldığı, barınma hizmetlerinden daha az faydalandığı, hatta bu bireylerde mortalite oranlarının yüksek olduğu bulgulanmıştır (Dynes'dan aktaran Aldrich ve Meyer, 2014: 6; Klinberg'den aktaran Aldrich ve Meyer, 2014:6).

Afetzedeler arasında en sık başvurulanan sosyal sermaye tipi yakın akraba ve arkadaşlık ilişkilerini içeren bağlayıcı *-bonding-* ve vakıf, dernek, oda vb. STK'lara katılımları içeren köprü kurucu *-bridging-* sosyal sermaye tipidir (Aldrich ve Meyer, 2014: 7). Bağlayıcı sosyal sermayenin bireyin kullanımına sunduğu geniş bir rezervuarı vardır ve birey bu yolla kurtarma, barınma, ilk yardım ve beslenme gibi alanlarda avantaj elde edebilir. Birincil *-enformel-* ilişkileri ifade eden bağlayıcı sosyal sermaye, afet sektöründe direnç faktörünün merkezinde yer almakta ve yardım sunucu ilk mekanizmalardan biri olarak değerlendirilmektedir (Meyer, 2013). Araştırmalar bağlayıcı sosyal sermayenin zenginliği, sunduğu geniş ve esnek olanaklar nedeniyle formel kurumlardan yardım talep etme oranını düşürürken, kolektif eylemin oluşmasını kolaylaştırdığını ifade etmektedir (Tse, Wei ve Wang,2013; Aldrich ve Meyer, 2014).

Sosyal sermaye ve afet literatürü formel ilişkilerden oluşan köprü kurucu sosyal sermayeye de işaret etmektedir (Stone, 2003: 3). Köprü kurucu sosyal sermaye; bireylerin gönüllü kurumsal faaliyetlere katılımları ve bu yolla edindikleri sosyal ağları kapsar. Formel ilişki tiplerinin modern yaşamın bireyselleştirici

süreçlerinden ne derece etkilendiği, yaşlıların formel ilişki ağlarını ne derecede sosyal sermaye olarak algıladıkları da sorgulama alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu açıklamalar sosyal sermayenin afetler bağlamında toplumsal kırılğanlıkları azaltan dolayısıyla da toplumsal direnci artıran bir mekanizma olduğuna işaret etmektedir. Afet süresi ve sonrası süreçte en olumsuz etkilenen kesimler kırılğan gruplardır. Dolayısıyla afetlerin olumsuz etkilerini minimize etmede kullanışlı bir olgu olarak sosyal sermaye en fazla bu gruplar açısından önem taşımaktadır. Araştırmalar neredeyse tüm sektörler açısından bir yük algısı etrafında tanımlanan yaşlılar için sosyal sermaye kavramının hem günlük yaşamda; yaşam doyumunu, sağlık statüsü ve başarılı yaşlanma noktasında hem de afetler gibi olağanüstü durumlarda; barınma, beslenme ve kurtarılma süreçlerinde önemini gözler önüne sermektedir. Kırılğan grupların dezavantajlı konumlarının afetler gibi toplumun düzenini bozan olaylar sonucu şiddetlendiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu tez çalışmasında; kırılğan gruplar olarak yaşlıların ne tür sosyal ağlara sahip olduğu ve bu ağların afet süreçlerinde bir kaynak olarak harekete geçme potansiyelinin olup olmadığı ve afet müdahale kurumları tarafından da bir kaynak olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılmaya çalışılacaktır.

Fakat indirgemeci bir yaklaşımla tüm yaşlıların toplumsal, ekonomik, fiziksel açıdan aynı düzey dezavantaja sahip olduğunu söylemek yanlıştır. Sosyal sermaye yönünden de tüm yaşlıların aynı pozisyonda oldukları düşünülemez. Sosyal sermayenin toplumsal ilişkilerle ilgili bir kavram olduğu, dolayısıyla modernleşme süreçlerinin insanlar arası ilişkilerde neden olduğu dönüşümün sosyal sermayeyi de etkilediği açıktır. Modernleşmenin en açık görünümüne kır ve kent gibi mekansal farklılıklar ve bume kanlara bağlı biçimde gerçekleşen süreçlerde ulaşılabilir. Bu nedenle yaşlılığın ve sosyal sermayenin kent ve kır bağlamında incelenmesi önem kazanmaktadır. Her ne kadar kentte yaşayan yaşlı sayısı nicel anlamda çok olsa da bugün Türkiye’de en fazla yaşlı oranına sahip alanlar köylerdir (TÜİK, 2014: 28). 1950’den bu yana süregelen köyden kente göç olgusu bir yanıla köyde yalnızlaşan, diğer yanıla köy ve kent arası bir yerde geleneksel ile modernin sınırları arasındaki alanda sıkışıp kalan, diğer bir yanıla da kentli kültürüyle doğup yaşayan bir yaşlı profili yaratmıştır. Bu noktada kır ve kent yaşlısının sosyal sermaye edinme ve

sürdürme pratiklerinin analizi kırılğanlıkları konusunda daha ayrıntılı bir bilgiye ulaşılmasını sağlayacaktır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında araştırmanın soruları genel bir çerçevede sunulacak olursa;

- Yaşlıların sosyal ağlarının kapsam ve niteliği nasıldır? Bu kapsam ve niteliği etkileyen süreçler nelerdir?
- Yaşlıların sosyal ağları ve sosyal sermayeleri kır ve kent bağlamında bir farklılık göstermekte midir?
- Sosyal ağlar yaşlılar tarafından afet riski karşısında sosyal sermaye değeri taşımakta mıdır?

Bu araştırma sorularının cevapları ışığında sosyal sermaye olgusunun afet politikalarında yer alması için gerekli kanıtlar teorik ve ampirik çerçevede sunulmaya çalışılacaktır. Türkiye'nin önemli afetler yaşamasına rağmen afet olgusunun sosyolojik öneminin geç kavranması nedeniyle afetlerin toplumsal nedenleri ve sonuçları üzerine çok az sayıda sosyolojik çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın sosyal sermaye gibi bireysel ve toplumsal kırılğanlık ve direnci direkt etkilediği söylenen bir olgunun afet araştırmaları ajandasına alınmasını sağlama ihtimali araştırmanın önemini ifade etmektedir.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

a. Araştırmanın Yeri:

Bu çalışma, 2017 yılı Temmuz ve 2018 yılı Ocak ayları arasındaki dönemde Amasya merkezde ve Göynücek ilçesine bağlı sekiz farklı köyde yaşayan 65 yaş üstü bireylerle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın gerçekleştirildiği yeri tanımak adına Amasya ilinin bazı sosyo-demografik ve jeolojik özellikleri sıralanacak olursa; Amasya afetselliği yüksek bir coğrafyaya sahiptir Deprem Tehlike Haritası, 2018). Amasya, tarihsel dönemde ve son yüzyılda önemli can ve mal kaybına neden olan depremleri ürettiği bilinen Kuzey Anadolu fayı, Esen Çay-Merzifon fayı, Ezinepazarı-Sungurlu fayı, Turhal fayı, Almus fayı ve Çorum-Salhançayı fayının bulunduğu bölgede yer almaktadır. Bu

ayların bir bölümü, Amasya il sınırları içinde yer almaktadır. Bu fayların neden olduğu büyük depremlerden en önemlileri 1939 Erzincan, 1942 Niksar-Erbaa, 1943 Ladik-Tosya depremleridir (Amasya İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, 2018).

Amasya (%13,80), Türkiye ortalamasının (%8,3) ve WHO'nun (Dünya Sağlık Örgütü) belirlediği yaşlı toplum yüzdesinin (%10) üstünde bir oranda yaşlı nüfusuna sahiptir. Nüfus yoğunluğu büyüklük olarak (57 kişi/km²) Türkiye ortalamasının (100 kişi/km²) altındadır. Amasya'da nüfusun %67'si il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır, bu oran da %91,3 olan Türkiye ortalama değerinin altındadır. Amasya'nın her yüz kişi için bağımlılık oranı (%49,5) Türkiye değerinin(%47,7) üstündedir. Net göç hızı ‰-7,1 ile göç veren iller arasında olup bin nüfus başına 12,4 doğum ile Türkiye değerinin (16,9) altındadır (TÜİK, 2013). Tüm bu bilgiler ve istatistikler, bize Amasya'nın yaşlı bir topluma ve afetselliği yüksek coğrafyaya sahip olduğunu dolayısıyla da afetler açısından yaşlıların konumlarının araştırılması gerekliliğine işaret etmektedir.

Araştırma, yaşlıların sosyal sermaye profillerini kırsal-kent farklılıkları bağlamında analiz etmeyi amaçladığından, araştırmanın kır ayağı için kırsal nüfusu yoğun olan ilçelerden biri olan Göynücek ilçesi köyleri tercih edilmiştir (ilçe nüfusun %75'i kırsal, %25'i ilçe merkezinde ikamet etmektedir). İlçe aynı zamanda yaşlı nüfus yoğunluğu (%18) bakımından Türkiye (%8,3) ve Amasya (%13,80) ortalamasının üstünde bir rakama sahiptir (TÜİK, 2013). İlçenin il ve ülke ekonomisine ağırlıklı olarak tarım üretimiyle katkıda bulunmasından dolayı kır yaşantısına özgü yaşam pratiklerini barındırdığı düşünülmüştür. İlçenin il merkezine uzaklığı 48 km.(Göynücek Belediyesi, 2017). Görüşmecilerin ikamet ettikleri köylerin de il ve ilçe merkezlerine uzaklık ve geçim kaynağı olarak benzer özelliklere sahip olduğu söylenebilir.

b. Metodolojik Yaklaşım ve Araştırma Yöntemleri

Yaşlılık ve sosyal sermaye gibi çok çeşitli bileşenleri olan bir konunun anlaşılmasında nitel araştırmanın sağlayacağı önemli imkânlar bulunmaktadır. Yaşlıların sosyal ağları ve sosyal sermayelerinin niteliğine, katılımcıların düşünce ve tutumlarının yanı sıra görüşmeci ile olan etkileşimin sağladığı perspektiften

ulaşılması nitel araştırmayı gerektirmektedir. Bu nedenle araştırmada veri toplama yöntemi olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır.

Amasya’da yaşayan yaşlıların sosyal sermayelerine ilişkin sorgulamada; sosyal sermaye bir yandan anlamacı bir yaklaşımla irdelenirken bir yandan da kır ve kent farklılıkları çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır. Kent ve kır yaşlıları ile yapılan görüşmelerle; bu iki yaşlı tipinin sosyal sermaye edinme ve devam ettirme eğilimleri ve tarzları, devamında da sosyal sermayeye bağlı direnç/kırılganlıklarının afet riski bağlamında karşılaştırılması hedeflenmiştir.

Bu çalışmada aktör merkezli bir sosyal sermaye analizi hedeflenmiştir. Çalışma için, sosyal sermaye ölçümünde ve afetlerle ilgili vaka çalışmalarında kullanılmış sorulardan (De Souza ve Grundy, 2007; Meyer, 2013) derlenen 33 açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu tasarlanmıştır (Ek 1). Lin de bireysel düzey sorgulamalarda ağlardaki kaynaklar ve bireylerin bu ağlardaki yerini içeren bir analizi önermektedir (Lin, 1999). Bu araştırma bireysel düzey sosyal sermaye analizini hedeflediğinden, pilot görüşmelerde isim üreteç¹ (*name generator*) yöntemi kullanılarak tespit edilen ve öne çıkan bağlantılar (bağlayıcı sosyal sermaye kaynakları olarak çocuklar, mekânsal olarak yakın/uzak akraba, komşu) kategorize edilerek görüşme formuna yansıtılmıştır. Pilot görüşmelerde öne çıkan bu bağlantı tipleri bağlayıcı sosyal sermayenin kullanım sıklığına işaret etmiştir. Bu duruma paralel olarak literatürde de afetler gibi ekstrem durumlarda en kullanışlı bağlantılar olarak bağlayıcı sosyal sermayenin ön plana çıkmasının bu noktada araştırma için kolaylık sağladığı söylenebilir.

Bireylerin sosyal ağlarındaki tüm ilişkilerin bir sosyal sermaye potansiyeli vardır. Fakat bu potansiyel, ağdaki üye sayısı ve bu üyelerle olan ilişki yoğunluğuna bağlı olarak azalıp artmaktadır. Afet araştırmalarında en fazla sorgulanan ve afette direnci arttırdığı/kırılganlığı azalttığı bulgularan sosyal sermaye tipleri bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermaye tipleridir. Bu nedenle araştırmada katılımcıların bağlayıcı sosyal sermayeleri; katılımcıların sahip oldukları çocuk sayıları, çocuklarla

¹ İsim üreteç (*name generator*) tekniği, bireysel düzey sosyal sermaye ölçümünde tercih edilen ve ağ özellikleriyle ilgili zengin bilgiler veren bir yöntemdir. Katılımcıların ağlarındaki kişileri listeden işaretlemeleri yoluyla sosyal ağ profillerine ulaşılmasını sağlayan dolayısıyla ego merkezli bir sosyal sermaye ölçümüne olanak veren bu teknik sayesinde aktörün bağlantılarının ve bağlantılarla olan ve bu bağlantıların birbirleriyle olan ilişkilerini tanımlayan verilere ulaşılabilir (Lin, 1999: 38).

görüşme sıklıkları, akrabalarla görüşme sıklıkları, komşuluk ilişkileri; köprü kurucu sosyal sermayeleri de STK üyelikleri üzerinden analize tabi tutulmuştur. Ve düşük/yüksek sosyal sermaye değeri olarak sınıflandırılmıştır. Örneğin, sık görüşülen çocuk sayısındaki artış, aynı yerde ya da farklı illerde ikamet eden akrabalarla olan ilişkilerdeki sıklık, komşularla yüksek güven içeren ilişkiler ve STK'lar gibi formel ilişki ağlarına sahip olmak katılımcının sosyal sermayesinin yüksekliğine işaret etmektedir.

Bir diğer sorgulama alanı da afet deneyimidir. Amasya'nın afet geçmişinin zengin olması, meydana gelen afetlerin bugünün yaşlılarınca deneyimlenme olasılığının yüksekliği ve afete maruziyetin direnci artırdığı yönündeki genel literatür söylemi (Brockie ve Miller, 2016) bu faktörün göz önüne alınması gerekliliğini desteklemiştir. Afet deneyimleyen yaşlıların, sosyal ağlarının geçmişteki faydaları ve muhtemel bir afette harekete geçme olasılıkları ve beklentileri üzerinden, afet sosyal sermayesinin bir profili çizilmeye çalışılmıştır.

Sosyal sermayeye ilişkin analizde Bourdieu ve Lin'in ağ temelli sosyal sermaye yaklaşımları temel alınmıştır. Bourdieu'nun karşılıklı tanımaya bağlı oluşan ve kaynakların harekete geçirildiği yol olarak sosyal sermaye görüşü ve Lin'in analiz düzeyi aktör olan ve aktörlerin bu ilişki ağlarına nasıl yatırım yaptıkları ve bu ağların nasıl bir dönüş sağladığının odak noktası olduğu (Lin, 1999: 32) ilişkisel yaklaşımı çalışmanın temel yaklaşımını oluşturmaktadır. Fakat ilerleyen bölümlerde daha detaylı şekilde açıklanacağı gibi bu tezde Bourdieu'nun eşitsizlik üreten sosyal sermaye yaklaşımı yerine Coleman'ın özelde bireylere, genelde de kolektif harekete katkıda bulunduğu yönündeki sosyal sermaye yaklaşımı benimsenmiştir.

Araştırma katılımcılarının belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminin araştırmacının evren hakkında belli bir düzeyde bilgi ve tecrübeye sahip olmasını gerektirdiği bilinmektedir. Araştırmanın başında yapılan pilot görüşmelerden elde edilen bilgiler ve araştırmacının iki yıla yakın bir süredir Amasya'da afet alanında çalışması gibi hususların anılan bilgi ve tecrübe kavramlarına karşılık gelebileceği düşünülmektedir. Araştırmaya dahil edilen katılımcıların ilk olarak 65 yaşının üstünde, diyalog kurmaya hevesli, araştırma sorularını doğru algılayabilen, işitme ve algılama gibi sorunları olmayanlardan

seçilmesine özen gösterilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden 18 kır ve 15 kentli yaşı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların seçiminde cinsiyet dengesi göz önünde bulundurularak veri açısından zenginlik sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın kır ayağındaki görüşmelerin bir kısmı hafta içi gündüz saatlerinde iki köye gidilerek yaşlıların evlerinin bahçelerinde bir kısmı da diğer altı köyden Göynücek İlçesi Devlet Hastanesi'ne rutin kontroller ya da ilaç yazdırmaya gelen yaşlılarla hastanede gerçekleştirilmiştir. Kent görüşmeleri de benzer şekilde hafta içi gündüz saatlerinde, park, cami bahçesi, pazar alanı, dinlenme alanları gibi kamusal alanlarda gerçekleştirilmiştir.

Görüşmelerden elde edilen veriler “tematik analiz” yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz aşamasında kır ve kent yaşlısının sosyal sermaye kapsamını etkileyen bazı konum ve kavramların ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Bunlar; “hane yapısı”, “mekansal yakınlık”, “ekonomik ve kültürel sermaye”dir. Bu konum ve kavramların kır ve kent yaşlısının bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermayeleri üzerindeki etkileri de uluslararası araştırma sonuçları ışığında tartışılmıştır.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Saha Deneyimi

Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler hem Amasya ili Göynücek ilçesi kırsalında hem de Amasya kent merkezinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sınırlılıkları bazı alanlarda belirginleşmiştir. Bunlardan ilki araştırmanın katılımcı sayısının ve görüşme yapılan köylerin sınırlı tutulmasıdır. Araştırmanın nitel bir araştırma olması nedeniyle ilçeye bağlı tüm köylere giderek çok sayıda katılımcıya ulaşmak ve görüşme yapmak hem zaman hem de maliyet açısından mümkün olmamıştır. Bu zorluk katılımcı çeşitliliğinin sağlanması yoluyla aşılmaya çalışılmıştır. Nitekim yapılan görüşmelerde katılımcıların köylerinin kırsal yaşamı sembolize etmede homojen bir görünüm sergilediğinin görülmesi ve devamında tematik analizde tespit edilen kavramlardaki yoğunlaşmaların köy bazında ortaya çıkmaması hem katılımcı hem de köy sayısının sınırlılığının minimize edilmesini sağlamıştır. Bir diğer sınırlılık da teorik bağlamda, araştırma sonuçlarının karşılaştırılmasında yaşanmıştır. Türkiye’de afet ve sosyal sermaye ilişkisini irdeleyen alan araştırmalarının olmaması araştırma sonuçlarının bir kısmının sadece

uluslararası araştırmalar ışığında tartişılmasına neden olmuştur. Bu sınırlılık da uluslararası araştırma sayısının ve çeşitliliğinin sağlanmasıyla aşılmaya çalışılmıştır.

Görüşmelerde karşılaşılan en temel zorluk, katılımcıların görüşmeye ikna edilmesi süreci olmuştur. Bunun en belirgin yaşandığı yer Amasya merkezdir. Görüşme için başvurulan kentli bireylerin önemli bir kısmını, görüşmenin amacının dolandırıcılık ya da anket, pazarlama, satış vb. faaliyetler olmadığı hususunda ikna etmek oldukça zor olmuştur. Bu bireyler, kendilerine görüşmenin yüksek lisans tezi için sosyolojik bir araştırma kapsamında yapıldığı ve sosyal politika önerisi sunacağı yönünde verilen ön bilgiye rağmen yaygın olarak yaşanan ve yaşandığı düşünölen hırsızlık, dolandırıcılık, soygun vb. olayları gerekçe göstererek reddetmişlerdir. Örneğin, Yeşil Irmak boyunca yoğunlukla yaşlılar tarafından soluklanmak için tercih edilen banklarda görüşölen emekli bir beyin, görüşmenin ilk bölömlerinde rahatken çocuklarla ilgili bölömlerinde “*şimdi hemen arayabilirim ocuklarımı... Buraya gelmeleri 1 dakikalarını alır...*” gibi ifadeleri sıklıkla tekrarladığı görölüne görüşmeye son verilmiştir. Buna benzer örneklerde daha fazla ısrar edilmemiş ve görüşmeye istekli bireyler bulunmaya çalışılmıştır.

Kadın katılımcıların özellikle de dul olanların araştırmaya katkı sağlama anlamında daha ürkek davrandıkları dikkat çeken diğer bir husustur. Örneğin dul kadın katılımcılardan biri yalnız görüşmeyi yapamayacağını, bir komşusunu çağırmayı onunla birlikte katılabileceğini ifade etmiştir. Komşusunun sıklıkla görüşmeye dahil olması ve katılımcının ifadelerine müdahale etmesi nedeniyle bu görüşme de araştırmacının iradesiyle sona ermiştir.

Yaşanan diğer bir zorluk da vakıf, dernek vb. gönöllu katılımların sorgulanması esnasında kendini göstermiştir. Son dönemlerde hem siyasetin hem de medyanın gündeminde sıklıkla yer alan ve kamuoyunda meşruluğu tartişılan cemaat yapılanmasının yarattığı tedirginlik görüşmenin bu kısmında oldukça belirginleşmiştir. Görüşmeyi kabul eden katılımcılara formel ilişkilerle ilgili analizi derinleştirmek adına cami ya da cem evi toplantılarına ya da sohbetlere katılıp katılmadıkları sorulduğunda, “*bizim işimiz olmaz öyle şeylerle*”, “*cumadan cumaya gideriz daha da görüşmeyiz*”, “*sohbetlere vs. katılmam*” gibi tedirgin ifadelerle karşılaşılmıştır.

Kent merkezindeki görüşmelerde yaşanan bu olumsuzluklara kırdan yoksun denecek kadar az rastlanmıştır. Kentte daha tedirgin ve ihtiyatlı yaşlı profili yerini kırdan kendini görece daha rahat ifade eden bir katılımcı profiline bırakmıştır. Dolayısıyla daha alt gelir grubuna mensup bireylerin hem araştırmaya katılım hem de araştırma sorularını cevaplandırmada daha rahat oldukları söylenebilir. Özellikle de Göynücek Devlet Hastanesine rutin kontroller veya ilaç yazdırmaya gelen hastalarla yapılan görüşmelerin kurumsal bir ortamda gerçekleşmesi, yukarıda bahsi geçen zorlukların aşılmasına yardımcı olmuştur. Başta nispeten tutuk başlayan görüşmelerin yerini küçük sırların paylaşımına bıraktığı da gözlenmiştir.

Görüşmelerin büyük bir kısmında ses kaydı alınması noktasında tepkilerle karşılaşıldığından da bahsetmek gerekir. Bazı katılımcılarda bu zorluk, kimlik bilgilerinin ve ses kayıtlarının hiçbir suretle kullanılmayacağını, sadece deşifre için kayıt alındığının sürekli olarak yinelenmesi suretiyle aşılrken, bazı katılımcılarda da ses kaydı yapılmasının kendisini rahatça ifade etmesine engel olacağını bildirmeleri nedeniyle kullanılmamıştır. Bu katılımcıların ifadelerinin kağıda not edilerek vakit kaybedilmeden aynı gün içerisinde düzenli bir şekilde yazıya dökülmesine ve bu sebeple bir gün içerisinde sadece bir görüşme yapılmasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle bu araştırma için, sosyal bilim araştırmaları açısından etik problem teşkil eden hususlar olan; katılımcıların izin ve rızalarının alınması, katılımcılarla güven ve mahremiyet ilişkisinin korunması temelinde ilişki kurulması gibi konularda etik bir yaklaşım sergilenmeye çalışıldığı söylenebilir.

Bu araştırmanın nitel bir araştırma olması, dolayısıyla da hem araştırmacı hem de araştırma nesnesi arasında iki yönlü akıcı bir iletişimi gerektirmesi, elde edilen bilginin bu iletişim sürecinde anlam kazanması nedeniyle, görüşmeler soru cevap şeklinde akan bir görüşmeden ziyade, daha samimi bir düzlemde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu aşamada karşılaşılan diğer bir durum da özellikle ileri yaştaki kır katılımcılarının konunun zaman zaman dışına çıkarak ekonomik ya da sağlıkla ilgili yakınmalarını dile getirmeleridir. Bu durum, bir engelden ziyade veri zenginliği sağlaması dolayısıyla avantaj olarak değerlendirilmiştir. Fakat şu da belirtilmelidir ki, konunun dışına taşan görüşmeler, görüşme süresinin uzamasına, hem araştırmacının hem de katılımcının enerjilerinin görüşmenin belirli bölümlerinde

harcanarak geri kalan kısımların daha yüzeysel olarak gerçekleşmesi riskini doğurmuştur. Bu noktada görüşme sürecinin tekrar toparlanması ve katılımcının konuya tekrar motive olmasına çalışılmıştır.

Pilot görüşmelerle beraber yaklaşık olarak 7 ay gibi bir süreyi alan görüşmeler ve yukarıda anılan sınırlılıklar ışığında şu yorumu yapmanın da gerekli olduğu düşünülmektedir. Hem kent hem de kır yaşlısının, sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalara olan güveni ve inancı oldukça düşüktür. Bu durumun nedenlerinin; kişilerin anket, kamuoyu yoklamaları, pazarlama gibi faaliyetlerle sıkça karşılaşmalarının yarattığı doygunluk hissinin yanında, sosyal bilimler araştırmalarının toplumsal yönden pratik öneminin bilincinde bir kamuoyu oluşturmada eksik kalınması olduğu düşünülmektedir. Bu nedenledir ki, görüşmeler boyunca, *“ne işe yarayacak”*, *“ben oyumu veriyorum gerisi onlara kalmış”*, *“maaş yeter desem ne yapacaksınız? Tutup da bana yardım mı yazdıracaksınız?”* gibi şüpheli ifadelerle karşılaşmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFET SOSYOLOJİSİ

1.1.Afet Kavramsallaştırmaları ve Afet Sosyolojisi

Afet toplumsal bir olgudur. AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), afeti; toplumun tamamı ya da belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran ya da kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji ya da insan kaynaklı olaylar olarak tanımlamıştır (AFAD, 2014). Drabek’e göre de afetler, toplumsal kaynakların ciddi bir şekilde hasar görmesine, beşeri ve maddi alanda kayıplar verilmesine yol açar (Drabek, 2005: 4). Diğer bir deyişle hortum, tek başına bir doğa olayıdır ama Katrina kasırgası örneğinde olduğu gibi herhangi bir topluluk ya da toplumun düzenini bozması durumunda afet olarak kabul edilmektedir (Odabaş, 2010: 1).

Afet kavramının etimolojik kökenine baktığımızda kelimenin birçok dilde farklı anlamlara geldiğini görürüz. İspanyolca ve Fransızcada afet kelimesi doğaüstü, tinsel gibi yan anlamlara sahipken, Polonya ya da Çek dili gibi bazı dillerde felaket anlamına gelen ve katastrof *-catastrophe-* adı verilen İngilizce kökenli bir kelimeye karşılık gelmektedir. Almanca, Japonca ve Arapçada ise büyük kayıp, çok kötü olaylar ya da büyük bir kaza gibi anlamlara denk gelmektedir (Drabek, 2005: 6).

Dombrowsky’e (1995) göre afet kavramı gerçekte her ne kadar insan dışı bir olayı ifade etse de zihnimizde canlı bir varlıkmiş gibi ifade bulur. Örneğin; “afet şehri vurdu”, “kasırga öldürüyor ve yıkıyor” gibi ifadeler son tahlilde canlı bir varlığa işaret eder. Böylece kompleks yapılar içeren toplumsal bir süreç statik bir

etken ya da “şey” şeklinde zihninizde yer eder ve dinamik karmaşıklığın üstesinden gelinir. Ve afetler ve etkileri arasında bir ayrım yapılmaz. Oysaki esasen afetin etkileri olarak adlandırılan şey afetin ta kendisidir (Dombrowsky, 1995: 241).

Quarantelli (1981), afeti olgusunu kavramsallaştırma girişiminde “hepimizin afet fenomenine ilişkin içkin bir bakış açımız vardır” der. Yani neredeyse tüm tanımlar, tanımlayıcının kendi gerçekliğine dair bir yaklaşımı barındırmaktadır. Kurumsal kavramsallaştırmalarda da bu farklılıklara rastlamak mümkündür. Örneğin Red Cross (Kızılhaç derneği), afetleri büyük oranda beslenme, barınma, giyim, ilk yardım gibi hizmetleri sunan kurumlara ihtiyaç duyulan durumlar olarak betimlemiştir. Devletler için ise afet kavramsallaştırmalarında, “kamusal düzen” ve “güvenlik” anahtar kelimeler olup, afet olarak kabul edilen olaylar listelenmemiş fakat kamusal düzenin yeniden tesisi amacıyla alınacak önlemler olası afetler bazında belirlenmiştir (Dombrowsky, 1995: 242-243).

Afetlerin sosyal bilimlerin ilgi alanına girmesi ve sonraları afet sosyolojisi adı altında bir alt disipline dönüşmesi afet kavramsallaştırmalarına insan unsurunun eklenmesiyle gerçekleşmiştir. Bu anlamda afetin ilk sosyolojik tanımı Carr tarafından yapılmıştır. Carr, afetleri insan eylemlerinin bir sonucu olarak görmekte, bu yüzden esasen insan yapımı olduğunu ve kültürel savunmanın ortadan kalkmasıyla oluştuğunu söylemektedir (Carr’dan aktaran Dombrowsky, 1995: 247). Yani yer sarsıntısı binaları yıkmadıkça ya da kasırgalar fiziki kayıplara neden olmadıkça bir afet değildir. Sosyolojideki afet kavramsallaştırmalarına ilişkin diğer isimlere bakacak olursak, Fritz; afetleri yaygın tahribat ve sıkıntı yaratan tetikleyici olaylar serisi olarak nitelerken afet sosyolojisinin alanını da, günlük rutinden geçici alternatife doğru gerçekleşen değişim sürecine odaklanma olarak tarif etmiştir (Fischer, 2003: 96). Kreps de afeti “toplumlarda ve alt birimlerinde fiziksel hasar ve rutin düzeninde kayıplara ve bozulmalara neden olan zamansal ve mekansal olarak izlenebilen olaylar dizisi” olarak tanımlayarak afetin nedenlerinin ve sonuçlarının sosyal yapı ile ilintili olduğunu tartışmıştır (Kreps’den aktaran Zhao, 2007: 1). Sonuç olarak afetler insanların günlük faaliyetlerindeki bir kesintiyi, kopuşu; tüm toplumsal süreçler üzerindeki denetimin yitirildiği bir zaman aralığını; fiziksel olayı izleyen bir belirsizlik dönemini ifade ettiği için fizikselden çok toplumsal bir olgudur.

Sosyolojinin afet olgusuna olan ilgisi ve yaklaşım farklarını kavramak adına Amerikan, Alman ve İtalyan sosyolojisi yaklaşımlarına göz atacak olursak; Amerikan çalışmalarının; sosyal çözülme, değişme ve düzensizlik kavramları üzerine odaklandıkları görülür. Bu kapsamda afetin ilk formel ve sosyal bilimsel tanımı Fritz tarafından geliştirilmiştir. Fritz afeti, toplumu tümünden ya da alt birimlerini etkileyen ve toplumun temel fonksiyonlarının engellendiği durumlar olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım II. Dünya Savaşı'ndan 1961'e kadar olan dönemi kapsayan ve afeti sosyal değerler ve kuralların yıkıcı bir elemanı olarak gören klasik dönemin izlerini taşımaktadır (Fritz'den aktaran Lucini, 2014: 11).

Bu çerçevede afetlerle ilgili ilk sosyolojik geleneğin, makro düzeyde insanların içinde yaşadığı sosyal norm sistemi ve sosyal değişim sorunsalını göz önünde bulundurduğu söylenebilir. Bu yaklaşımda dikkat sosyal düzen üzerinedir ve afetler sistematik bir bakış açısıyla, toplumun eski düzenini oluşturan tüm öğelerin yıkıcı bir elemanı olarak görülür. Amerikan geleneğinden Barton'ın afet tanımı yukarıda saydığımız odak noktalarını içermesi açısından güzel bir örnektir. Barton afetleri; sosyal sistemin üyelerinin sistemden beklenen olanakları alamamasından kaynaklı stres artışı olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdaki stres vurgusu, sosyal kuralsızlığı ve toplumsal ilişkileri ve iletişimi durma noktasına getiren planlanmamış eylemi işaret etmektedir (Barton'dan aktaran Lucini, 2014: 11). Quarantelli de afeti tanımlayıcı özellikleriyle şu şekilde betimlemiştir: aniden meydana gelen, toplumsal birimleri ciddi şekilde hasara uğratan, işleyişi aksayan yeni sisteme uyum için plansız hareket tarzlarının benimsendiği, sosyal zaman ve uzamda beklenmeyen yaşam hikayelerinin ortaya çıktığı ve benimsenen sosyal değerlerin zarar görmesi durumu (Quarantelli'den aktaran Lucini, 2014: 12). Bu tanımlar esasen Amerikan geleneğinin; afet yönetimi ve acil durum müdahalesi için operatif ve pratik araçlar arama kaygısını yansıtmaktadır (Lucini, 2014: 11-14).

İtalyan geleneği de genel anlamda acil durum süreçleri ile risk iletişimi ve algılamaları üzerine odaklanır. İtalya'da afet çalışmaları ilk olarak 1980'lerde meydana gelen deprem ve sel felaketleri gibi büyük olaylar sonrası gelişmiştir. İtalyan çalışmalarının, afetlerin psikolojik ve teknik özellikleri gibi yönleri üzerine

odaklandıklarından multidisipliner bir yaklaşıma sahip fakat metodolojik ve teorik bir esastan yoksun olduğu söylenebilir (Lucini, 2014: 15).

Alman geleneği ise kavramın anlaşılabilmesi için dilbilimin önemini gözler önüne serer. Alman geleneği, Almancada afet *-disaster-* ve felaket *-catastrophe-* kelimeleri arasındaki dilbilimsel farkın yeterince vurgulanmaması üzerinde durur. Bu farkı kültürel ve sosyal düzey ile ilişkili bulan yaklaşım, Almancada afet ya da felaket kelimeleri için sadece “felaket” *-catastrophe-* kelimesinin kullanıldığından bahseder. Bu yaklaşım, afetin sadece ortaya çıkardığı hasar anlamında değil, sosyal yönlerine de odaklanıldığını göstermektedir. Örneği Clausenafeti sosyal düzeyde analiz edilen ve normal olarak kabul edilenin alternatifi olan olağanüstü olay olarak tanımlamıştır. Alman yaklaşımında afetlerin, sosyal yapı tarafından yönlendirilen çatışmaların karakterize ettiği ve toplumsal olarak yapılanan bir süreç olarak da görüldüğü söylenebilir. Örneğin Clausen, PERDUE kısaltmasıyla bilinen makro-sosyolojik afet süreç modelinde, afetin oluşum sürecini şu şekilde sıralamıştır.

P: peace- barış

E: everydayroutine-günlük rutin

R: radical element enters- radikal unsurların ortaya çıkışı

D: disasterstrikes-afetin meydana gelmesi

U: unconditional surrender of collective defense- kolektif karşı koymanın terk edilmesi (profesyonel elitlerin, güç sahiplerinin ve yönetici elitlerin sistemden çıkışı)

E: Evaporation of all value systems... and secular rationality of imminent danger prevails-Değer sisteminin ortadan kalkmasıyla inanç ve ideoloji kurumunun işlevini yitirmesi ve ani tehlikenin rasyonelitesinin uzun süreli hakimiyetini, simgelemektedir (Clausen'den aktaran Lucini, 2014: 10-12).

1.2. Doğal Süreçten Sosyal Sürece: Teknolojik Afetlerle Dönüşen Afet

Sosyolojisi Yaklaşımları

Tarihte afetin nedenlerine ilişkin üç önemli yaklaşım gelişmiştir. Bu yaklaşımları kronolojik olarak sıralayacak olursak ilk başta afet, doğaüstü olaylar olarak tanımlanmış ve Tanrının bir işi olarak kabul edilmiştir. Örneğin Kemp, Orta Çağ'da deprem ve volkanik patlamaların yanında güneş tutulması ve kuyruklu

yıldızların da insanlığın işlediği günahlara karşı Tanrı'nın bir gazabı olarak afetler şeklinde yorumlandığından bahsetmiştir (Kemp'den aktaran Furedi, 2007: 483).

Daha sonraları Aydınlanma sekülerizminin etkisiyle toplumun afet algısında önemli bir değişim yaşanmıştır. Bilimin en önemli bilgi kaynağı olarak kabul edildiği bu ikinci dönemde afetler doğal bir sürecin sonucu -doğanın vahşi güçlerine ve doğanın kıyametine yüklendiği natüralistik yaklaşım- olarak görülmüştür. Üçüncü ve günümüze yakın dönemde ise afetler sosyal süreçlerin bir sonucu olarak kabul edilmektedir (Furedi, 2007: 483).

Afetlerin ortaya çıkışında sosyal süreçlerin rolünün keşfedilmesi, teknolojik afetlerin ortaya çıkışını izleyen döneme rastlar. Bu dönemde, ilk başlarda afetlere verilen tepkiler ve toplumsal direnç olgusu üzerine odaklanıldığı görülür. Bunun nedeni erken dönem araştırmalarına ordu gibi güvenlik teşkilatlarınca fon sağlanmasıdır. Örneğin; afet araştırmalarının başlamasında öncü ekip olarak kabul edilen ve Chicago Üniversitesi bünyesinde kurulan National Opinion Research Center'ın (NORC), 1948'de Pensilvanya Donora'da meydana gelen kimyasal sızıntıyla ilgili başlattığı çalışma ve sonrakiler ordu destekli çalışmalardır. Bu çalışmaların başlama zamanı Soğuk Savaş ve sonrasında nükleer savaş tehditleriyle ilgili endişelerin arttığı bir döneme denk gelir. Araştırmalar doğal ve endüstriyel afetlere verilen toplumsal tepkilerin muhtemel bir savaş zamanı nüfus davranışlarını yansıttığı ve Amerikan halkının bundan önce büyük çapta bir afet yaşamamasından dolayı gelecekte meydana gelebilecek olağanüstü bir durumda yanlış davranacakları öngörüsüyle başlamış ve resmi otoritelerin halkın panik reaksiyonlarını kontrol etmesi ve azaltması ihtiyacı doğrultusunda yapılmıştır (Quarantelli, 1987: 289-291).

Bu öncü çalışmaları Disaster Research Group'un -önceki adıyla National Academy of Sciences- çalışmaları izlemiştir. Bu çalışmalara, önceki dönemlerde olduğu gibi sponsor kuruluşların psikiyatrik, psikolojik ve sosyal psikolojik eğilimlerinin yön verdiğini görebiliriz. 1963 yılında Ohio State Üniversitesi'nde E.L.Quarantelli ve R.R.Dynes tarafından kurulan The Disaster Research Center (DRC) her ne kadar daha çok siviller üzerinde barış döneminde araştırmalar yapmayı amaçladıklarını açıkça belirtmişlerse de fon sağlayan kuruluş olan OCD'nin (Office of Civil Defence) savaşa olan ilgisi ve sadece bu yönde yapılan çalışmaları

desteklemesi, DRC'nin çalışmalarının *örgütsel tepki* ve *hızlı tepki davranışı* üzerinde odaklanmasına neden olmuştur. Örneğin OCD, DRC'nin Amerikan RedCross'u ile birlikte gerçekleştireceği çalışma için fon sağlamayı reddetmiştir (Quarantelli, 1987: 300).

Bu dönem aynı zaman da afet sosyolojisinin ilk 20 yıllık dönemidir ve resmi kurumların konuya ilgisinin afet sosyolojisi çalışmalarına öncülük ettiği görülür. Bu dönemde gerçekleştirilen afet çalışmalarında afete verilen tepkilere odaklanıldığı ve afet öncesi işleyen sistemin toplumları afetler karşısında kırılgan kılan unsurlarının göz ardı edildiğini görüyoruz. Bu dönemin ana akım paradigması işlevselci yaklaşımdır. Dolayısıyla bu dönemde yapılan bazı araştırmalarda, insanların afetler gibi yıkıcı olaylar karşısında verdikleri tepkilerde alturistik bir ruhun canlandığı ve toplumsal birliğin sağlanabileceği üzerinde bir fikir birliği vardır. Benzer bir yaklaşımla Freud (1927) da afetleri, sosyal dayanışmanın ortaya çıktığı ve fedakarlık ruhunun insan davranışını etkilediği bir fırsat olarak görmüştür. Freud'a göre insanlık krizler karşısında, toplumun uyumsuzluğunu, iç zorlukları, düşmanlık ve kötü hatıraları unutarak kendini doğanın süper gücü karşısında korumak gibi ortak bir görevi hatırlar (Freud'dan aktaran Furedi, 2007: 483). Barton (1969) da aynı şekilde fedakarlık duyguları ve davranışlarının ortaya çıkmasının toplu kurtarma çalışmasıyla başladığı ve afetten sonra birkaç gün, birkaç hafta, hatta aylar sonra da devam edeceğini söylerken oldukça umutludur (Barton'dan aktaran Furedi, 2007: 483). Aynı döneme ait önde gelen bazı Amerikan araştırmaları da afetlerin sosyal etkilerinin tamamen negatif değil hatta bazı durumlarda mağdurlara faydalı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Örneğin Fritz (1996), afetzede toplum ya da toplulukların afete bağlı kayıplar, travma ve yoksunlukların üstesinden gelmede doğal terapiler geliştirdiklerini iddia etmiştir. Ona göre aile dayanışması ve ilişkileri bakımından aynı topluluktaki afetzede aileler, afetzede olmayan ailelerle karşılaştırıldığında daha avantajlıdır (Fritz'den aktaran Furedi, 2007: 483). Prince'in afetlerdeki insan etkisini kabul ettiği Halifax kazası araştırmasında bile toplumsal bir yıkımdan çok yaratıcı kültürel bir adaptasyonun izleri aranmıştır (Furedi, 2007: 484).

1980'lerden sonra ise afetlerin karmaşık bir süreç olmadığı, salt teknik bir sorun olarak okunduğu, herhangi bir nedenle meydana gelebileceği bu nedenle de

rastlantısal ve normal olduğu yönündeki bir önceki ana akım yaklaşıma itirazların yükseldiği bir dönemdir (Wisner, Blaikie, Terry ve Davis, 2003: 10). Bu dönemde gerçekleştirilen afet araştırmalarında önceki dönemlere ait optimistik değerlendirme ve tartışmalara itiraz eden ve afetin uzun vadeli etkilerinin üzerinde duran bilim insanlarının hakimiyetini görülmektedir. Bu yeni yaklaşımda, toplumların afetlere verdikleri tepkilerin, toplumun direncinden çok kırılganlıklarıyla ilişkili olduğunu ileri sürmüştür (Furedi, 2007: 483).

1.3.Uluslararası ve Türkiye Afet Yönetim Politikaları Değerlendirmesi

Afet yönetim politikalarındaki dönüşümlerin risk kavramı üzerinden açıklanması doğru olacaktır. Çünkü risk temelli yeni dünya anlayışı, birçok sosyal politika alanında olduğu gibi afet yönetim politikalarında da etkili olmuştur. Beck, modernleşme sürecinde tehlike ve potansiyel tehlikelerin daha önce eşi görülmemiş ölçekte ortaya çıktığını, bu nedenle 20. yüzyılın servet bölüşümünün nasıl meşrulaştırılacağı sorusu etrafında organize olan düşünme ve eylem modelinin bugün, riskler ve tehlikeler nasıl önlenebilir, asgariye indirilebilir gibi soruları etrafında döndüğünü belirtmektedir (Beck, 2014: 21-22). Beck'e göre doğal risk ve tehlikelerin deneyimlendiği geleneksel toplumlardan ziyade bugün modern toplumda modernleşme sürecinden kaynaklanan risk ve tehlikeler mevcuttur. Dolayısıyla risklerin doğal olarak değil sosyal olarak üretildiği söylenebilir. Giddens ve Beck risk toplumu tezinde, modern toplumun yeni riskleri barındırdığını ve bu risklerin bireyselleşme ile belirlendiğini ifade etmişlerdir. Giddens, insanların artık doğdukları yerlerde, aile ve arkadaşlarıyla yakın mesafelerde yaşamadıklarını, bunun da sosyal ağları genişlettiği ve bireylerin riskler karşısında kolektif yerine birey olarak yüzleşmek zorunda kalarak sosyalizasyon sürecini tehdit ettiğini söylemiştir (Crooks, 2009: 14).

Geleneksel afet yönetimi de modernleşmenin bu dönüşümünden nasibini almış ve sorgulanmaya başlamıştır. Afetlerin ortaya çıkmasında insani süreçlerin yoğunlaşan rolü, toplumların doğal afetlerden ziyade daha çok teknolojik afetlerden etkilenmesi, afetlerin değişen formu ve genişleyen etki alanları müdahale ve hasar odaklı bir afet yönetim mekanizmasını geçerliliğine gölge düşürmüştür.

Geleneksel afet yönetim yaklaşımları ile çağdaş yaklaşımlar arasındaki temel fark riskin tanımlanması ve ölçülmesi olarak belirtilebilir. Geleneksel yaklaşımlar, afet sonrası süreç ve hasar odaklıyken, yeni yaklaşımlar afet öncesi, sırası ve sonrasını kapsayan risk odaklı yaklaşımlardır. Risklerin artması, muğlaklaşması ve uluslararasılaşması riskleri belirleme ve önleme anlayışını gerektirmiştir. Bu nedenle 1990’lardan itibaren geleneksel afet yönetimi anlayışında köklü değişikliklere işaret eden “Afet Risk Yönetimi Sistemi” adı altında uluslararası afet politikası yaklaşımı ön plana çıkmaya başlamıştır (Özmen ve Özden, 2013).

Geçmiş deneyimler, afet sonrası çalışmalara ağırlık veren geleneksel afet yönetim yaklaşımının etkisizliğini ve yetersizliğinin, özellikle geniş ölçekli afetler sonrası uluslararası alanda daha iyi kavranabilmesini sağlamıştır. 1984 Bhopal kimyasal sızıntısı, 1985 Mexico City depremi, 1985 Çernobil nükleer reaktör patlaması, 1988 Ermenistan depremi, 1992 Andrew kasırgası ve 1995 Kobe depremi, uluslararası afet politikalarında dönüşüm ihtiyacına neden olan önemli afetlerdir. II. Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkileri sonrası ve Soğuk Savaş döneminin getirdiği iki kutuplu dünyada artan savaş tehlikesi karşısında sivil halkın korunması için oluşturulmuş olan sivil savunma odaklı geleneksel afet yönetim sistemleri yerini, karmaşık fenomenler olan teknolojik afetlerle mücadele için disiplinler arası bir afet yönetim politikasına bırakmıştır. Bu yeni anlayış, sadece afet sonrası sürece ve tehlikenin kendisine odaklanmayı değil, tehlikelerin nedenlerini çok disiplinli bir anlayışla incelemeyi ve toplumu tüm kırılganlıklarıyla (ekonomik, sosyal, çevresel, politik vb.) anlamayı içerir (Özmen ve Özden, 2013: 9).

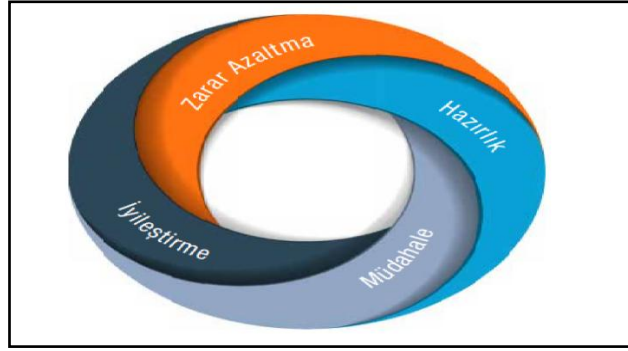
Bu noktada Türkiye’deki afet yönetim politikalarının yukarıdaki gelişmelere paralel yaşadığı dönüşümlere geçmeden önce bir parantez açarak artan terörist eylemler karşısında eski tip sivil savunma odaklı afet yönetim süreçlerinin yeni yaklaşıma eklenme sürecine değinmek gerekir. Örneğin, 2001’de meydana gelen 11 Eylül saldırısı, afet müdahale yaklaşımlarında bir dönüm noktası olarak ön plana çıkmıştır. Terörist eylemlerin afet kapsamına alınması ile afet yönetim sistemlerinde sivil savunma temelli yaklaşımın tekrar canlandığı söylenebilir. Türkiye’de de 15 Temmuz sivil darbe girişiminin ertesinde 12 Eylül 2017 tarihli yönergeyle İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan GAMER (Güvenlik ve Acil Durumlar

Koordinasyon Merkezi), sivil savunma yaklaşımının çağdaş afet yönetim süreçlerine eklenmesinin en açık örneğidir. Bu eklenme süreci, afet yönetim sistemine güvenlik odaklı (ordu, emniyet gibi) kurumların dahil edilmesi şeklinde meydana gelmektedir. Dönemin şartlarında elzem gibi görünse de sivil savunma odaklı bir afet müdahale yaklaşımının teknolojik ve doğal afetlere müdahalede sürdürülebilirliğinin tartışıldığı da görülmektedir. Örneğin Lindell, sivil savunma mantığıyla doğal ve teknolojik afetlere cevap vermede karşı karşıya kalınan olumsuzlukları şu şekilde sıralamıştır: güvenlik odaklı yaklaşımlarda planlama sürecinden ziyade kağıt üzerinde mevcut bir planın olup olmadığının önemsenmesi ve yeni afet yönetim aktörlerinin teknolojik ve doğal afetlerle ilgili bilgi eksikliği. Alexander da doğal afet tetikleyicilerinin her ne kadar terörist gibi algılanmasa da sonuçları bakımından benzer olduğunu bu nedenle de genel afet literatürünü dikkate alan bir planlama bilgisinin her türlü afeti kapsayan toplumsal hazırlık için gerekli olduğunu bildirmiştir (Alexander, 2001'den aktaran Perry ve Lindell, 2003: 337).

Çağdaş afet yönetim politikalarında meydana gelen temel dönüşümlere dönecek olursak, Türkiye'de özellikle 1999 yılında Marmara Bölgesi'nde meydana gelen depremler sonrasında afet yönetimi ile ilgili tartışmalar yoğunlaşmıştır. Bu tarihten önce sivil savunma odaklı bir afet yönetim yaklaşımına sahip olan Türkiye'de yoğunlukla afet sonrası sürece odaklanıldığı görülmektedir. Bu gelenek II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminin şekillendirdiği iki kutuplu dünyada artan savaş tehlikesi karşısında sivil halkın korunması ve savunulması amacıyla birçok ülkenin benimsediği bir yaklaşımdır. Fakat uluslararası afet politikasında yaşanan dönüşüm ve ülkenin edindiği afet tecrübeleri ışığında geleneksel afet yönetim politikalarının -afet öncesi ve sonrası süreci ayrı ayrı değerlendiren yaklaşım- Türkiye'de de yeterliliğinin sorgulanmaya başladığı görülmektedir (Özmen ve Özden, 2013: 4-9). Afet yönetimi yapısının kurumların yetki ve sorumluluklarının iç içe geçtiği, birbirinden kopuk, her afetten sonra biraz daha karışan ve yenilenen bir durumda olduğu yaşanan deneyimlerin ertesinde görülmüştür. Bu tarihten sonra afetlerin hem doğal hem de insan kaynaklı olduğu anlayışının gelişmesi ile birlikte iyileştirici devlet anlayışından koruyucu devlet anlayışına bir evrilme hedeflenmiştir (Özmen ve Özden, 2013: 16). Bu zaman kadar afet yönetiminde etkin rol oynayan Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Sivil Savunma

Genel Müdürlüğü ve Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün kapatılarak, görevlerinin 2009 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulan AFAD'a devredildiği ve böylece merkezden yönetilen fakat çok ortaklı bir afet yönetim mekanizmasının kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Kurumun 2013-2017 stratejik planının giriş bölümünde bu zamana kadar sürdürülen afet müdahale politikalarından kopuş, kriz yönetiminden risk yönetimine evrilme şeklinde ilan edilmiştir. *“Özellikle 1999 depremleri ve ardından yaşanan çeşitli afetlerin yönetim ve koordinasyon problemlerinden çıkarılan dersler sonucunda, afet sonrası merkezden yerele kriz yönetimi yerine, afet öncesinde zarar azaltma faaliyetleri ile yerelden merkeze risk yönetimi anlayışı benimsenmiştir.”* (2013-2017 Stratejik Plan: 11).

AFAD'ın afet müdahale yaklaşımının öncelikli ilkelerinden biri risk yönetimidir. Risk yönetimi geleneksel modelin tersine enerjisini afet öncesi afet risklerini tanımlama ve azaltmaya verir. Bu kabul de geleneksel afet yönetim anlayışından kopuşun adımlarından biridir. Bir diğer önce çıkan ilke de bütünleşik afet yönetimidir. Kurumun 2013-2017 stratejik planında temel kuruluş amacı, afet olayı öncesi, sırası ve sonrasında ve acil durumlarda bütünleşik afet yönetim sistemini en etkin şekilde işletmek ve bu bağlamda üst düzey ulusal ve uluslararası koordinasyonu sağlamak şeklinde tanımlanmıştır. AFAD, bu çerçevede afet zararlarının azaltılması ve hazırlık, afetlere müdahale ve afet sonrasındaki iyileştirme çalışmalarının süratle tamamlanması amacıyla, “risk odaklı bütünleşik afet yönetim sistemi” (bkz. Şekil.1) ilkesi etrafında çalışmaktadır. AFAD'ın koordinatörlüğünde hazırlanan TAMP (Türkiye Afet Müdahale Planı) ile spesifik alanlarla ilgili 26 ayrı hizmet grubu oluşturulmuş ve her bir hizmet grup planının hazırlanması ve uygulanmasında merkezde ilgili bakanlıklar ve illerde ise ilgili bakanlıkların taşra teşkilatları yetkili kılınmıştır. TAMP'ın sadece kamu kurum ve kuruluşları değil destek çözüm ortağı olarak özel sektör, STK'lar ve gerçek kişileri de içermesi ve ayrı ayrı sorumlu tutulması, afet müdahalesinin çok unsurlu ve toplumsal dirençten beslenen bir yapıya kavuşmasının hedeflediğini ve tek çatılı sivil savunma odaklı bir sivil savunma anlayışından kopuşu da ifade etmektedir.

Şekil 1 Bütünleşik Afet Yönetim Döngüsü (AFAD, 2012: 21)

Tüm bunlara karşın Türkiye’de mevcut afet yönetim sistemi hukuksal açıdan dayanağını hala 1959 tarihli Afet Kanunu’ndan almaktadır. Bu kanunun AFAD’ın kuruluşunu destekleyecek bir bütüncül bir afet kanunu olduğunu söylemek güçtür. (Özmen ve Özden, 2013: 18). Ayrıca risk temelli afet yönetim sisteminin hassasiyet gösterdiği konulardan biri olan kırılabilirlik faktörlerinin sosyal boyutu hakkında yapılan çalışmaların hayata geçirilmesini teşvik edecek ilkeleri içermeyen bu kanunun afet müdahalesindeki çağdaş dönüşümü, bütüncül bir afet yönetim anlayışının tesis edilmesini ne kadar sağlayabileceği de bir tartışma konusudur ².

Türkiye’nin afet yönetim sistemindeki paradigma değişimini test etme imkanı bulduğu 2011 Van Depremi’nin ertesinde hazırlanan bazı kurumsal raporlar afet olgusunun sosyal yönlerinin planlama aşamasında dikkate alınmadığına ilişkin veriler sunmaktadır. Bu raporlarda; kadınların, ailelerin gündelik yaşamını sürdürebilmeleri için yemek, temizlik gibi işleri çadır şartlarında yerine getirmekte zorlandıklarından, bunlara ek olarak da sosyal çevre, komşu, akraba desteğini yitirdiklerinden; mülteci grupların ise karşılarında sorumlu bir kurum bulamamalarından dolayı, uzun süre barınma ve beslenme hizmetlerinden faydalanamadıklarından dolayısıyla da dezavantajlı konumlarının daha da şiddetlendiğinden bahsetmektedir (ODTÜ, 2011: 47)

² AFAD Başkanlığı içerisinde oluşturulan daire başkanlıklarının görevlerinin yoğunlukla afet sonrası sürece odaklandığı, örneğin Planlama ve Zarar Azaltma Dairesi Başkanlığı’nın “Muhtemel afet ve acil durum bölgelerini tespit etmek ve önleyici tedbirleri ilan etmek” ve “Zarara uğraması muhtemel yerlerin plan, proje ve imar esaslarını belirlemek” şeklinde ifade edilen görevlerinin odağının toplumsal yapıda içkin sosyal eşitsizlikleri tespit etme motivasyonundan uzak olduğu ve bu durumun diğer daire başkanlıklarının görev kısımlarında da benzer bir biçimde ifade edildiği görülmektedir. (kaynak: www.afad.gov.tr)

Sonuç olarak afetlerin durdurulması her ne kadar imkânsızsa da, olumsuz sonuçlarını azaltmak ya da yönetilebilir bir seviyede tutmak mümkündür. Bu konuda alınacak önlemlerin belirlenmesi ve riske maruz kalacak sistemlerin kırılmalıklarının çok boyutlu olarak tespit edilmesi önemlidir. Van'daki mültecilerin ya da kadınların statüsünün deprem öncesi yüksek olduğu söylenemez, fakat bu yönde bir farkındalık oluşturulabilseydi, uzun vadede afetin etkilerinin şiddeti azaltılabilirdi. Bu nedenle tehlike ve kırılmalıkların bir arada değerlendirilmesi; bir başka deyişle gerçekleşmesi muhtemel tehlikenin nasıl, nerede, ne ölçüde ve ne boyutta toplumsal kayıplara yol açacağıının anlaşılması afet riskinin minimize edilmesinde atılacak en önemli adımlardandır.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRILGAN GRUP OLARAK YAŞLILAR

2.1. Kırılğanlık Kavramı

Kırılğanlık, inşa edilmiş ya da doğal çevrenin zarar görme yatkınlığının yanı sıra birey ya da grupların zarara yatkınlıklarını ifade eden bir kavramdır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) kırılğanlığı; birey, toplum ve organizasyonların afetlerin etkilerini öngörme, bu etkilerle başa çıkma ve karşı koyma derecesi olarak tanımlamaktadır (Blaikie vd'den aktaran Wisner ve Adams, 2002: 13). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programında ortaya konulan 1994 yılı İnsani Gelişme Raporunda kırılğanlığın 7 boyutu şu şekilde sıralanmıştır: Ekonomik (yoksulluk), gıda (açlık ve kıtlık), sağlık (hastalık ve enfeksiyonlar karşısındaki kırılğanlık), çevresel (kaynakların tükenmesi, çevre kirliliği karşısındaki kırılğanlık), bireysel (şiddet, çatışma, doğal ya da yavaş gelişen afetler karşısındaki kırılğanlık), toplumsal (kültürel bütünlüğün ihlal edilmesi, kültürel küreselleşme karşısındaki kırılğanlık) ve politik (savaş ve çatışmalar karşısındaki kırılğanlık, politik baskı) (UNDP, 1994)

Kırılğanlık, bireylerin toplumsal konumlarının yani toplumsal ağlar, güç ilişkileri, bilgi ve beceriler, toplumsal cinsiyet rolleri, sağlık, zenginlik ve fiziksel ortam gibi birçok faktörün kombinasyonunun sonucudur (Pincha, 2009: IX). Örneğin bazı gruplar afetler karşısında daha fazla kayıp verme ve afetin etkilerini daha şiddetli yaşamaya meyillidir. Bu etki varyasyonlarını açıklayan anahtar değişkenler; sınıf, meslek, sosyal statü, etnisite, toplumsal cinsiyet, engellilik, sağlık, yaş, göçmenlik, sosyal ağların yapısı ve genişliğidir (Wisner vd., 2003: 11). Cannon da kırılğanlığı benzer şekilde sınıf, cinsiyet ya da etnisite gibi unsurların kompleks bir kombinasyonu olarak değerlendirmiştir (Alacantha-Ayala, 2002: 118). Tüm bu

kavramsallaştırmalardan, kırılğanlığın; binaların yıkılması ya da alt yapının aldığı hasardan daha fazlasını (Cannon ve ark.'dan aktaran Birkmann, 2006: 13) yani olgunun sosyal boyutunu da işaret ettiğini görebiliriz.

Kapsamlı kırılğanlık ölçümlerinde hem sosyal kırılğanlık hem de inşa edilmiş çevre endeksleri kullanılmaktadır. Sosyal kırılğanlık endeksi; toplumun sosyo-ekonomik düzeyi, demografik ve etnik kompozisyonu, cinsiyet eşitliği, istihdam durumu, siyasi katılım ve konut tipi gibi hususları içerirken; inşa edilmiş çevre endeksi de: sağlık sunucularına uzaklık, nüfus ve bina yoğunluğu, bina malzeme ve yaşı, kanalizasyon ve şehir şebekelerinin yaşı, ana yolların uzunluğu, 1000 birey başına düşen kaçış noktaları gibi hususları içerir (Singh, Eghdami ve Singh, 2014: 73).

Sosyal kırılğanlık sosyal eşitsizliklerin bir ürünü olup cinsiyet, sınıf, ırk, kültür, etnisite, yaş ve diğer güç ilişkilerinde gömülü sosyal dinamiklerce şekillenmektedir. Bu dinamiklere bağlı olarak da afetlerde ekonomik kayıplar, yaralanma, mortalite oranları değişmektedir (Singh vd., 2014: 72-73). Cutter ve ark. sosyal kırılğanlıkları etkileyen faktörleri şöyle sıralamışlardır:

1. Bilgi ve teknoloji gibi kaynaklara ulaşamama,
2. Politik güç ve temsile erişimde kısıtlılık,
3. Sosyal ağ ve bağlantılardan oluşan sosyal sermaye seviyesi,
4. İnanç ve alışkanlıklar,
5. Fiziksel ve/veya zihinsel engeli olan bireyler
6. Bina malzeme tipi ve yaşı,
7. Yaşanılan mekanın altyapı özellikleri (Cutter, Boruff ve Shirley, 2003: 245)

Crooks da sosyal kırılğanlığın evrensel bir tanımının mevcut olmamasına rağmen bazı özelliklerinin sıralanabileceğini belirtmiştir. Bunlar:

1. Sosyal kırılğanlık dinamik bir süreçtir. Nedenleri ve özellikleri zaman içerisinde değişir.
2. Birden çok etkenin dahil olduğu çok boyutlu bir süreçtir.
3. Sosyal kırılğanlık değişkendir yani sosyal grup içerisinde maruz kalma ve yatkınlık derecesi değişebilir.

4. Sosyal kırılganlık birden fazla ölçekte ortaya çıkmaktadır. Sosyal kırılganlığı belirleyen faktörler, farklı zaman ve mekan ölçeklerinde çalışır. Bunlar uzun veya kısa bir süre içinde gerçekleşebilir veya birey, toplum ve hatta ulusal seviyede olabilirler.
5. Sosyal kırılganlık; sosyal, ekonomik, politik ve çevresel etkileşimlerde sosyal bağlantılar tarafından belirlenir.
6. Sosyal kırılganlık, aktörler ve ağlarının çeşitli özelliklerinde ve eylemlerinde saklıdır (Birkmann, 2006 ve Kok vd.'den aktaran Crooks, 2009: 18).

Görüldüğü üzere sosyal kırılganlık, bireylerin alabilecekleri zararlara odaklanır. Sosyal kırılganlık faktörleri, mevcut sosyal sistemlerin yanı sıra değişime dirençli sosyal yapısal engellerin bir göstergesi olarak tarihsel ilişki örüntüleri ve sosyal eşitsizliklerden kaynaklanır (Singh vd., 2014: 73). Dolayısıyla her ne kadar bireyler kendi başlarına bu kısır döngünün üstesinden gelmeye çalışsalar da kırılganlığı besleyen siyasi ve sosyal yapısal süreçler varlığını korumaya devam ettikçe sosyal kırılganlığın kendisi varlığını sürdürmeye devam edecektir (Clough, 2010: 2).

Kırılganlık sorununa çözüm ancak kırılganlığın doğasının anlaşılması ve kırılgan birey ya da grupların siyasal ve sosyal anlamda güçlendirilmesiyle geliştirilebilir. Bunun yolu da sosyal grupları ötekileştiren ve riski artıran ekonomik, sosyal ve siyasi ayrımın temelindeki güç ilişkilerine odaklanmayı gerektirir (Singh vd., 2014: 72-73)

Kırılganlık kavramının bugün birçok ulusal ve uluslararası kuruluşun da ilgi alanına girdiği, afet zararlarının azaltılması ve toplumun afetlere karşı direncinin artırılması amacı ile yol haritalarının sunulduğu görülmektedir. Bu yol haritalarından en kapsamlıları 2005-2015 yılları arasını kapsayan Hyogo ve 2015-2030 yıllarını kapsayan Sendai Eylem Planlarıdır.

Hyogo Eylem Planı (Ulus ve Toplumların Afet Dirençlerinin Artırılması), 2005 yılında Kobe'de gerçekleştirilen Dünya Afetlerin Azaltılması Konferansı'nda, toplumların afet dirençlerini artırıp kırılganlıklarını azaltmak amacıyla belirlenen bir dizi stratejik ve sistematik yaklaşım önerilerini içermektedir. Hyogo Eylem Planı ile

uluslararası afet müdahale politikalarının odağı, kırılganlık ölçümü üzerinde sabitlenmiştir. Her yıl ortalama 200 milyon kişinin değişen demografik, teknolojik ve sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak afetlerden etkilendiğini ve afet risklerinin azaltılmasının fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel kırılganlıklara ilişkin bilginin artmasına bağlı olduğuna vurgu yapan plan, ülkelere bu alanlardaki kırılganlıkların ölçülmesi için risk ve kırılganlık göstergeleri içeren sistemler ve haritalandırmalar geliştirmelerini önermiştir (UN, 2005). Hyogo Eylem Çerçevesi ile ulusal ve yerel düzeydeki afet risk ve kırılganlıklara ilişkin bu göstergeler yoluyla; afetlerin sosyal, ekonomik ve çevresel koşullar üzerindeki etkilerinin ölçülebileceği ve ölçüm sonucu oluşan sonuçların, risk altındaki grup ve toplumlarla ve karar vericilerle paylaşılmasının mümkün olabileceğinin altı çizmiştir (Birkmann, 2006: 10).

Hyogo Eylem Planının uzantısı olarak 2015-2030 yılları arası dönemde benimsenecek olan afet risk azaltımı politikalarını belirleyen Sendai Çerçeve Planı her ne kadar odağını kırılganlıklardan direnç kavramına kaydırmışsa da, kırılganlığın bütün boyutlarına ilişkin bilginin artırılmasının önemine ilişkin vurguyu devam ettirmiştir. Planda, geçtiğimiz 10 yılda meydana gelen afetlerde 700 bin kişinin yaşamını yitirdiği, 1,4 milyon kişinin yaralandığı ve 23 milyon kişinin evsiz kaldığı ve 1,5 milyondan fazla kişinin de kırılgan konumlarından dolayı orantısız bir biçimde etkilendiğinin altı çizilerek, kırılganlıkların azaltılması çalışmalarındaki hızın, afetlere maruz kalma hızının çok altında kaldığı belirtilmiştir (UN, 2015).

Kırılganlık olgusunun sosyal yönüne ilişkin bu vurgular esasen, 1970’lerden bu yana geçerli olan ve doğal, teknolojik, sosyal ya da terörizm gibi kasıtlı afetlerin toplumun sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziksel kırılganlıklarınca tetiklendiği yönünde bir anlayışın sonucudur (Hewitt, 1983’den aktaran Alexander, 2012: 23). Kırılganlık unsurunun afetleri açıklamak için ortaya çıkmasından önce afetleri doğanın işleyişiyle açıklayan “*natiüralistik*” yaklaşımlar ve afetleri, insan ve doğa arasındaki ilişkinin sonucu olarak gören “*çevreci determinist*” yaklaşımlar mevcuttu. Bu yaklaşımlara göre, nüfus artışı ve yetersiz modernleşmenin sonucu olarak insan kendini doğayla savaş içerisinde bulmuş ve endüstriyelleşebilen toplumlar kendilerini doğanın aşırılığından koruyabilirken, geleneksel ve karma toplumlar bunu gerçekleştirememişlerdir. Fakat nihayetinde tüm toplumlar bir gün gelişecek ve post

endüstriyel dönemin görelî güvenli yaşantısından nasiplerini alacaklardır. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre kırılğanlık, afetlere karşı koymanın teknik yolları geliştikçe azalacaktır (Wisner vd., 2003).

Bu yaklaşıma en fazla eleştiri “*politik ekoloji*” yaklaşımından gelmiştir. Bu yaklaşımın argümanları bugün geçerli olan kırılğanlık paradigmasının da ana temellerini oluşturmaktadır (Wisner vd., 2003: 10). Politik ekoloji yaklaşımına göre toplumsal dirençle ilgili yapılan araştırmalar, afetleri sadece fırtına ya da sel gibi doğal afetlere indirgediğinden kısıtlı bir açıklama kabiliyetine sahiptir. Yaklaşıma göre; afetlere ilişkin kırılğanlıkların temelinde, doğal kaynaklara erişimdeki cinsiyet, sosyal sınıf ve etnisiteye bağılı eşitsizlikler, politik ve ekonomik dışlanma ve yaşam alanları ile çevre tahribatının gerisindeki politik ve ekonomik süreçler yatmaktadır.

Benzer tezler üzerinden gelişen kırılğanlık paradigmasına göre de toplumlar ya da topluluklar günümüzde teknolojik afetlerden doğal afetlerden olduğundan çok daha fazla etkilenmektedir. Çünkü bu afetlerin zararlarının muğlaklığı, toplumsal alanda aşındırıcı bir etki yapmaktadır (Furedi,2007: 484). Cutter da, 11 Eylül saldırılarının afet yönetiminde büyük bir paradigma değişimi yarattığından bahsederken, en sofistike modeller, gözetleme sistemleri ve çağdaş bilimin, bu tür tehditleri öngörme kapasitesini artıramadığını bu nedenle toplumların yanı sıra bilimin bile kırılğan hale geldiğini ifade etmiştir (Cutter, 2003: 1).

Afet literatürü, afet sırası ve sonrası süreçte kırılğan grupların dezavantajlı pozisyonlarını gözler önüne seren veriler sunmaktadır. 1995 yılında Chicago’da meydana gelen sıcak hava dalgası afetinde hayatını kaybeden 700 kişinin büyük bir kısmını suç oranı yüksek bölgelerde yalnız yaşayanlar oluştururken az bir kısmını da sosyal faaliyetlere katılan, en azından bir sosyal kulübe üye olan insanların oluşturduğu ifade edilmektedir (Wallack, 2000: 338). 2005 Katrina kasırgası sonrasında yoksul bireyler, yetersiz ulaşım imkanları gibi nedenlerden dolayı kurtarılamamış ve hayatta kalanlar da afet sonrası ülkenin farklı yerlerine aile üyelerinden ayrı olarak yerleştirilmişlerdir. 1987 yılında meydana gelen Texas Saragosa kasırgasında ise uyarıların İspanyolcaya yanlış çevrilmesi ve Meksikalıların takip ettiğı yerel kanalın uyarıları yayınlamamasından dolayı 25 kişi hayatını kaybetmiştir (Phillips ve Morrow, 2007: 61).

Afet sonrası yapılan araştırmalar ve edinilen deneyimler afet sırası ve sonrası dönemde kırılgan olarak tanımlanan grupların, halihazırda günlük yaşamda sosyal açıdan savunmasız gruplar olduğunu göstermektedir. Tek ya da birden fazla dezavantaja sahip kesimlerin, afetler bağlamında daha da savunmasız oldukları; ölüm, yaralanma, maddi kayıp, ekonomik, demografik ve siyasi etkilere daha yatkın hale geldiği belirtilmektedir (VCOSS, 2014: 5).

Sosyal bilimlerde yaş, cinsiyet, ırk ve sosyo-ekonomik statünün kırılganlığın temel göstergeleri olduğuna ilişkin bir konsensüs vardır. Bunun yanı sıra afet sürecinde, fiziksel ve zihinsel engelliler, yerel dili konuşamayan göçmenler, evsizler, turistler gibi gruplarla birlikte barınma tipi ve inşa edilmiş çevrenin, afetlerde kayıp riskini artıran faktörler olduğu kabul edilmektedir (Cutter vd., 2003: 245-249). Afetler karşısında kırılganlığı sadece ırk, yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik seviye ve fiziksel engel gibi değişkenlerin yalnızca biriyle açıklamak yeterli olmaz. Literatür her ne kadar yaşlı, ocuk, kadın ve engellilerin kırılganlıklarının yüksek olduğunu göstermekte ise de kimi zaman kırılganlık birbiri üzerine binen, birden fazla dinamikle beslenir. Örneğin, yalnız yaşayan yaşlı bir kadın, genç ve sosyo-ekonomik düzeyi yüksek bir kadından afet riskine çok daha fazla maruz kalır.

Kırılganlık, toplumu afet öncesi ve sonrası süreçte farklı şekilde etkiler. Afet ncesi dönemde kırılganlık, afet riskini artırırken, afet sonrası süreçte de afetin etkilerinin daha şiddetli yaşanmasına neden olur. Afet araştırmacıları kırılganlık faktörlerinin bazı sosyal grupları afet dönemlerinde daha fazla risk altına koyarken aynı zamanda afetlerin negatif ve yıkıcı etkileri karşısında daha savunmasız kıldıklarından bahsetmektedirler. Miller ve Nigg, benzer sosyo-ekonomik faktörlerin bazı sosyal grupları afet riskine daha fazla maruz bırakırken, tetikleyici olay yani afet etkeninin bu grupları afetin yıkıcı etkileri karşısında daha kırılgan hale getirdiğinden bahsetmişlerdir. Örneğin, ekonomik kaynakları yetersiz kimseler afet sonrasında afete bağlı kayıpları geri kazanmayı daha zor başarabilmektedirler. Bu nedenle daha önceden var olan sosyal koşullar afet sonrası süreçteki pozisyonun çözümlenmesi için önemli bir odak noktasıdır. Oliver-Smith de benzer şekilde daha önceden var olan statü farkları ve eşişsizliklerin afetlerle yoğunlaştığının altını çizmiştir (Oliver-Smith'den aktaran Miller ve Nigg, 1993: 5).

Miller ve Nigg, afet öncesi ve sonrasına ilişkin kırılganlıkları, olay kırılganlığı ve sonuç kırılganlığı olarak iki başlıkta incelemiştir. Olay kırılganlığının rastgele olmadığını, eşitsizliklere bağlı olarak şekillendiği belirten Miller ve Nigg, inşa edilmiş çevrenin yetersiz ve eski yapılarında ya da afet riski yüksek bölgelerinde ikamet etmek zorunda kalanlar için kırılganlığın arttığından bahsetmişlerdir. Bolin ve Bolton da ırk/etnisiteyi afet kırılganlığının bir unsuru olarak tanımlamış ve azınlıkların afetler karşısında yaşadıkları bölgeler ve konut tipi açısından toplumun çoğunluğundan çok daha fazla risk altında olduğunu öne sürmüşlerdir. (Bolin ve Bolton'dan aktaran Miller ve Nigg, 1993: 4). Sonuç kırılganlığı ise bazı grupların afetlerin yıkıcı ve negatif sonuçlarına daha fazla maruz kalmayı ifade etmektedir. Sonuç kırılganlığı aynı zamanda olay öncesi sosyal statü, ırk, cinsiyet, etnisite ve sınıf gibi faktörler tarafından şekillenmektedir. Afet sonrasında geçici ya da kalıcı barınma merkezlerini, eski mahallelerine dönmek adına terk eden etnik azınlıkları inceleyen araştırmaya atıfta bulunan Miller ve Nigg, bu gruplar için normal hayata dönüş sürecinin çok daha sancılı geçtiğinin altını çizmiştir (Miller ve Nigg, 1993: 5)

Afet öncesi ve sonrasına ilişkin kırılganlıkların çok boyutlu incelenmesi, birey ya da grubun sosyal konumunun kırılganlığı artırmadaki rolünün iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Örneğin, zengin bir birey yaşamayı tercih ettiği bölgenin afetselliği nedeniyle kırılgan görünse de afetin yarattığı maddi sonuçlardan düşük gelir seviyesine sahip bir bireye nazaran daha az etkilenecektir. Yine eğitim düzeyi, bilinç düzeyi, sahip olunan iş, sosyal güvence gibi sosyal sınıfı belirleyen nitelikler riske karşı tedbir alma, sahip olunan mülklerin sigortalanması, risk durumunda nasıl davranılması gerektiği ve risk ile başa çıkma becerisini etkilemektedir. Quarantelli bu noktada afet öncesi davranışın, afet süresi ve sonrası davranışların bir göstergesi olduğunu tartışmıştır (Quarantelli'den aktaran Miller ve Nigg, 1993: 5). Kişinin sahip olduğu değer, gelenek ve inançlar da risk öncesi ve esnasında alınacak tedbirler ile riske karşı koyma ve onunla başa çıkma biçimlerini şekillendirmektedir (İBB, 2014: 11)

2011 Yıllık Afet İstatistiksel Değerlendirmesi (*Annual Disaster Statistical Review*), afetler ve kırılganlıklar konusunda önemli istatistikler vermektedir. 2011'de afete bağlı ölümler açısından en yüksek oranlara sahip ilk 10 ülkenin yüksek ve orta

üstü gelir grubuna sahip ülkeler olmasına karşın, 2010 yılında Haiti’de meydana gelen depreme bağlı ölümlerin 2011 yılında meydana gelen afetlere bağlı tüm ölümlerden fazla olduğu görülür (Guha-Sapir, Vos, Below ve Ponserre, 2011: 1-2). EM-DAT (Uluslararası Afet Bilgi Bankası) 2015 veri analizleri de, gelir düzeylerinin afetlerdeki can kayıplarını etkilediğini göstermektedir. Ortalamada, düşük gelir grubundaki ülkelerde meydana gelen afetlerde ölen insan sayısı (332), yüksek gelir grubu ülkelerinkinden (105) üç kat fazladır. Afetlerin % 56’sı yüksek gelirli ülkelerde meydana gelmiş olsa da, bu ülkelerdeki can kayıpları toplam kaybın sadece % 32’sini oluşturmaktadır. Afetlerin %44’ünün ortaya çıktığı düşük gelirli ülkeler ise afet ölümlerinin % 68’ine sahiptir (Ersoy, 2015: III).

Tarihte sosyal eşitsizliklerin ürettiği kırılganlıkların neredeyse yok hükmünde olduğu ve doğal süreçlerin domine ettiği afetler de meydana gelmiştir. Fakat sıklık anlamında daha nadir görüldüğü kabul edilmelidir. Örneğin 1986 yılında Kamerun’da Lake Nyos’da meydana gelen karbondioksit gazı salınımı 1700 kişiyi uykuda yakalamıştır. Etkileri açısından bir sosyal farklılığın hesaplanmadığı bu olayda sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ve düşük birçok kişi hayatını kaybetmiştir. 1976 Guatemala depremi de buna benzer bir örnektir fakat bu örnekte yoksul yerleşim bölge sakinlerinin ölüm oranı yüksek olmuş (özellikle Maya Kızılderilileri arasında), orta gelirli aileler daha güvenli evlerde yaşayabilmeyi karşılayabildiklerinden yüksek oranda kurtarılabilmektedir. Bu afet sonrasında yaşanan ve 1996’ya kadar devam eden iç savaş ve soykırım nedeniyle, halihazırda depremden etkilenmiş olan Maya yerlileri farklı bölgelere sürülmüş, bir bölümü de mülteci kamplarına yerleştirilmiştir (Wisner vd., 2003: 9). Her iki olay da geniş çaplı birer afettir. Fakat afetin tipine göre belli bir kesim daha dirençli olabilmeyi başarabilecek ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeye sahip olduğundan afet sonrası süreci daha az hasarla atlatırken diğer kesimin kırılganlığı afetle daha da artmıştır. Türkiye’de de Van depremi sonrasında bölgede yapılan çalışmalar, depremin ardından özellikle kadın, yaşlı ve çocukların; sağlık, barınma ve beslenme açısından dezavantajlı oldukları, sosyo-ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin akrabalarının yanında kalmak ya da zorunlu barınma talebinde bulunmak durumunda kaldıklarını, mülteci statüsündeki yaklaşık 2200 kişinin yer değiştirmeye maruz bırakıldığı, yaşlı mortalitesinin afet sonrası dönemde hava kirliliği, soğuk hava, kronik hastalıklara

bağlı olarak artırabileceği ortaya koymuştur (TTB ve SES,2011). UNICEF'in 2015 "Van Değerlendirme Raporunda" da benzer şekilde özellikle dezavantajlı olarak kabul edilen grupların deprem sonrası kesintiye uğrayan eğitim hayatı, başka illere göç etmek durumunda kalma, hizmetlere erişimde zorlanma vb. nedenlerle sıkıntı yaşadıklarını ve normal hayata dönüşün sancılı geçtiğini gözler önüne sermektedir (Kalaycıoğlu, Karancı, Yılmaz, Şahin ve Ergenç, 2015). Görüldüğü üzere deprem tüm toplumu etkilemişse de özellikle halihazırda kırılgan olan (yoksul, kadın, çocuk, yaşlı, engelli ve mülteciler) gruplardaha da kırılgan hale getirmiştir.

Tüm bu örnekler bize beşeri kırılganlıkların tanınması ve azaltılması yönünde bir anlayışın tesis edilmesinin önemini göstermektedir. Bu noktada afetin etkileri, sosyal kırılganlıklar ve direnç üreten baş etme mekanizmaları konusunda bilginin artması gerektiği söylenebilir (Alexander, 2012: 23-24).

2.2. Kırılgan Grup Olarak Yaşlılar

Yaşlılık, yaşam süresi boyunca meydana gelen dönüşüm ve aşamaların sonuncusudur. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bu aşamanın 65 yaş ile başladığını kabul etmiştir. Yaşlılık dönemi farklı yaş gruplarını içerir. Örneğin, 60-74 yaş arası "genç yaşlı", 75-85 arası "yaşlı" ve 85 ve üstü "oldukça yaşlı" kesim olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla diğer yaş dönemlerine oranla yaşlılık dönemi ucu açık, 30 yıldan fazla bir dönemi ve farklı yaş aralıklarını kapsayan bir dönemdir. Tüm bu özellikler de yaşlıların ve yaşlılık döneminin farklı özelliklere sahip olduğunu göstermektedir (Fernandez, Byard, Lin, Benson ve Barbera, 2002: 72, Crooks, 2009: 41).

Yaşlanma sadece yaşlı bireylerin etkilendiği bir dönem değildir. Hem bireysel hem de toplumsal özellikleri içeren kompleks bir süreçtir. Bireysel düzeyde yaşlanma; fiziksel, bilişsel, psikolojik ve sosyal kapasitelerde azalışı (Settersten 2006; Hooyman ve Kiyak 2005'den aktaran Crooks, 2009: 43), toplumsal düzeyde de yaşa bağlı değişen roller ile ilişkilerin dönüşmesini ifade eder (Harper 2006'dan aktaran Crooks, 2009: 43). Bir başka deyişle yaşlanmanın sosyal yönü; yaşlı bireylerin aile, çalışma yaşamı, çevre ve toplumla olan sosyal etkileşimlerinin doğasındaki değişimi işaret eder. Toplumsal yaşlanma aynı zamanda yaşlıların toplam nüfusta artan payları nedeniyle meydana gelen yapısal ve kültürel

dönüşümleri ifade etmektedir. Bu dönüşümler bir dizi sorun ve endişeyi beraberinde getirir. Örneğin, yaşlı kesimin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde diğer yaş gruplarına oranla daha düşük gelir elde etmesi yoksullukla karşı karşıya kalmalarına ve nihayetinde yaşam aranjmanlarında bir değişime gitmelerine neden olur (Crooks, 2009: 44).

Toplumsal yaşlanmanın bir diğer önemli sonucu da cinsiyet dağılımındaki dengenin bozulmasıdır. Kadınların erkeklere oranla daha uzun yaşam süresine sahip olması, zaman içinde nüfusun kadınlaşmasına neden olur. Kadın istihdamının sürekliliğinin olmaması, düşük ücretlerle istihdam edilmeleri ve tüm bunların emeklilik sisteminde ayrımcılık oluşturması ve bu dezavantajların yaşlılıkta da sürdürülüyor olması kadınlaşan yaşlı nüfusunun kırılganlıklarını artırır.

Toplumsal yaşlanmadan etkilenen bir diğer alan da aile yapısı ve akrabalık ilişkileridir. Modernleşme süreci sadece yaşlıların statü ve rollerinde değil aynı zamanda aile ve akrabalık ilişkilerinde ve en önemlisi yaşam aranjmanlarında değişimlere neden olmuştur. Günümüzde azalan doğum ve mortalite oranları, bakım ihtiyacı artan büyük bir kesim olarak yaşlıların aile ve akrabalık ağlarının ve destek rezervinin daralmasına neden olmuştur (Harper 2006 ve Kaneda 2006'dan aktaran Crooks, 2009: 45). Geleneksel toplumlarda veya gelişmekte olan ülkelerde yaşlıların bakımlarının aile gibi geleneksel enformel destek mekanizmalarıyla çözüme kavuşturulduğuna dair bir bilgi bugünün gerçekliğiyle uyuşmamaktadır. Öyle ki kırsal alandaki geleneksel aile yapısı, doğurganlık hızının düşüşüyle yerini çekirdek aileye bırakarak toplumun temeli olarak ifade edilen aile sisteminin temelden sarsılmasına neden olmuştur (Tuna ve Tenlik, 2017: 30). Çekirdek ailede kendine eskisi kadar geniş ve benzer konumda bir yer bulamayan yaşlılar için aile ve akrabalık gibi kurumsal destek mekanizmalarının zayıfladığı görülmektedir. Bu durum da yaşlıların refahları üzerinde direkt etkilere neden olmuştur (Crooks, 2009: 3).

Yaşlanma her ne kadar insanlığın bir zaferi gibi görünse de tüm toplumların özellikle de gelişmekte olan toplumların yüzleşmesi gereken önemli zorluklar yarattığı açıktır. Yaşlanma küresel bir süreçtir ama gelişmekte olan ülkelerin yaşlanma hızlarının ve mutlak yaşlı nüfusunun yüksekliği, bu ülkelerin yaşlanma

problemini çok boyutlu yaşamasına neden olmaktadır. Yaşlanmayla beraber kalkınma zorluklarının kesişmesi özellikle kırılgan sosyo-ekonomik yapılara sahip ülkelerde, yaşlanmanın bir açmaz haline gelmesine neden olmaktadır. Nihayetinde bu ülkeler, esnek istihdam, yetersiz sosyal güvenlik sistemleri, ücretlendirilmeyen çalışma gibi sosyal kırılganlığın oluşumu için ön koşullara sahiptir.

Yaşlılar, günümüzde ekonomi ve teknolojilerdeki değişimlerin ortaya çıkardığı bilgi ve teknoloji temelli kentli mesleklerde istihdam olanağı bulamamaktadır (Tuna ve Tenlik, 2017: 11). Yani aktif ekonomik katılım konusunda piyasanın dışına itilmiş ve kıt istihdam olanaklarıyla yüzleşmektedirler. Nüfusun yaşlanması, sosyal güvenlik sistemine katkı sağlayabilecek nitelikte çalışan bir kesimin nüfus içerisindeki oranını da düşürmüştür. Dolayısıyla sosyal koruma mekanizmalarındaki (emeklilik, bakım ve benzeri) zayıflama yaşlıları daha kırılgan hale getirmiştir (Wisner vd., 2003: 69). Globalleşme de bu kırılgan sosyo-ekonomik sistemleri daha da güvensiz hale getirmekte dolayısıyla sosyal kırılganlıkları daha da şiddetlendirmektedir (Crooks, 2009: 2-3).

Yaşlılığın, kırılganlıkların arttığı bir dönem olduğu üzerinde birçok disiplin hemfikirdir. Bu görüşlere göre yaşlanma, bozulan sağlık ve artan bakım ihtiyaçlarının yanında emeklilik, çalışma yaşamının dışına itilme, azalan gelir ve yaşam partnerinin yitimi gibi birçok sosyal ve ekonomik değişimlerin yaşandığı bir süreçtir. Tüm bu risk faktörlerinin kesişimi de yaşlılığın belirsizlik dönemi olarak yapılanmasına katkıda bulunur. Buna rağmen yaşlılar; biyolojik, psikolojik ve sosyal konumlarına bağlı olarak homojen bir görünüm göstermemektedir. Birçok kırılganlık çalışmasında tüm yaşlılar yüksek risk grubu olarak yer almışlarsa da kırılganlık ne tam olarak yaşa bağlı ya da sadece yaşla ilişkilidir. Yaşlıların kırılganlıkları daha ziyade tüm alt gruplarda olduğu gibi refahlarını koruyabilecek kapasiteye sahip olmamalarından ileri gelmektedir: artan gereksinimler karşısında kısıtlı kaynaklar.

Afetler, yukarıda sayılan tüm kırılganlıkların daha da artarak, bireylerin normal hayata geçiş sürecini zorlaştıran olaylardır. Toplumsal yapıların rutin işleyişlerinde aksamalara sebep olan ve bireyler için yeni süreçlere adaptasyonu gerektiren bir süreç olarak afetler, bir anlamda rutinin daha olumsuz ya da yetersiz koşullarının yaşandığı bir süreç olarak sosyolojik yönden anlam kazanır. Bu

nedenledir ki afet sırası ve sonrası süreç, afet öncesi dönemin bir yansımasıdır. Yani rutinde toplumsal yapıda gömülü eşitsizliklerin afet sonrası daha da şiddetlenerek varlığını sürdürmesi söz konusudur. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve hatta yönetim mekanizmalarının eski işleyiş yöntemlerinin terk edilerek çok kısa bir zaman diliminde yeniden yapılanmasına neden olan afet süreci bu yeniden yapılanmaya adaptasyonu dezavantajlı kesimler için daha da sancılı kılar.

Bireyleri afetler bağlamında kırılgan kılan birçok neden vardır. Bunlar; afetin süresi ve şiddeti, uyarı sistemlerinin etkinliği ve bireylerin kaynaklara ulaşma kapasiteleridir (Fernandez vd., 2002: 67-68). Araştırmalar, yaşlı ve çocukların doğal afetlerin etkileri karşısında en kırılgan gruplar olduklarına işaret etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda nüfusun yaklaşık %50'si (endüstriyelleşmiş ülkelerde bu oran %20 civarında) 15 yaş ve altı çocuklar oluşturmaktadır. Bu ülkelerde ebeveynlerin mevcut ekonomik ve siyasi koşulların yarattığı yoksulluk nedeniyle çocuklarının eğitim, beslenme, barınma, giyinme ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmaları ve yaşadıkları çevrenin risklere maruz bölgeler olması onları daha da kırılgan hale getirmektedir. Japonya, Kuzey Amerika ve Avrupa gibi gelişmiş ülkelerde bile yaşlı kesimin diğer yaş gruplarına oranla mobilitesinin daha kısıtlı olması, daha fazla bağımlı olmaları, hastalıklar karşısında daha az dirençli olmaları ve daha sınırlı kaynaklara sahip olmaları onları daha fazla kırılgan kıldığı görülmektedir (Wisner vd., 2003: 68).

Artan yaşla beraber artan özel gereksinimler afetlerde yaşlı kırılganlığını daha da artırmaktadır (Fernandez vd., 2002: 68). Fakat kırılganlık sadece demografik özelliklerle açıklanamaz. Örneğin, yaşlı kategorisi altında sadece fiziksel rahatsızlığı olan ve bu nedenle bağımlılığı artan yaşlıları saymak, sosyo-ekonomik açıdan kırılgan olan yaşlı kesimin gözden kaçırılmasına neden olur. Sosyal kırılganlık daha kompleks yapılar içerir. Afetlere bağlı sosyal kırılganlık; cinsiyet, sınıf, ırk, kültür, etnisite, yaş ve diğer güç ilişkilerinde saklı sosyal bir dinamiktir (Yeletaysi, Özceylan, Fiedrich, Harrauld, ve Jefferson, 2009: 382; Fernandez vd., 2002: 68).

2.3. Afetlerde Yaşlı Kırılganlıklarına Literatürden Örnekler

Bu zamana kadar önemli sayıda ve şiddette; deprem, sel, toprak kayması, kasırga vb. formlarda meydana gelen afetlerin, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan

hem saklı hem de oldukça belirgin uzun ve kısa dönem etkileri olmuştur. Afetlerin finansal maliyetleri hesaplanabilse de yaralanan, yer değiştirmek zorunda kalan ya da yakınlarını kaybeden kişilerin normal hayata dönüş sürecinde yaşadıkları sosyal ve psikolojik zorlukların ölçülmesi ve rakamlarla ifade edilmesi zordur (Marshall ve Matthews, 2010: 80). Herkesi aynı şiddette etkilediği düşünülen afetlerin en çok yaşlı ve yoksullar üzerinde orantısız etkileri olduğu görülmektedir. Özellikle yaşlılar, afetlere hazırlık ve afetlerden kurtulma konusunda diğer gruplara oranla daha dezavantajlıdır (Torgusen ve Kosberg, 2006'dan aktaran Marshall ve Matthews, 2010: 80).

“İnsanlar yaşlandıkça sağlık konumlarının zayıflamasına, kronik hastalıklara ve özürlülüğe daha yatkın olurlar. Novak’a (2009) göre, neredeyse tüm kronik rahatsızlıkların artan yaşla görülme sıklığı ve şiddeti artmaktadır. Normal yaşlanma süreci halihazırda gerilemeler meydana getirir. Yaşlı bireyler afetlerde azalan fiziksel mobilite ve duyuşal fonksiyonlar nedeniyle tıbbi yardıma ve bakıma daha fazla dayanmaktadırlar. Afet sonrasında sağlık sunumunda meydana gelmesi muhtemel aksamalar, halihazırda sağlık desteği alan yaşlılar açısından konumlarının daha da kötüleşmesine neden olabilmektedir. Bu da yaşlıların, afetler açısından yüksek risk grubunda değerlendirilmelerine neden olan temel nedenlerdendir”(Marshall ve Matthews, 2010: 84)”

Yaşlıları afet süreçlerinde dezavantajlı kılan bir başka boyut da sosyal dinamiklerdir. Aslında bu ifade, sosyal ağların mevcut olduğu durumlarda afetlerde artan dezavantajların hafifletilmesindeki olumlu katkısı açısından okunmalıdır. Bilindiği üzere birçok yaşlı; modernleşmenin bireyselleşmeyi teşvik eden yaşam stili, emeklilikle birlikte çalışma yaşamından kopuş, çocukların evden ayrılması, eş yitimi ve akrabalarla azalan etkileşimle sosyal izolasyona daha fazla maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla sosyal ağlar, yaşlıların afetlere hazırlanma, afet sırasında kurtulma ve afet sonrasında finansal ve finansal olmayan kaynaklara ulaşmada ayrıcalıklı kılabilir (Adams, Kaufman, Hattumve Moody, 2011). Yaşlılar, sosyal desteğe özellikle afetlerin yoğun etkilerini hafifletmede ihtiyaç duymaktadırlar. Yaşlılar açısından duygusal refahın sağlanması ve iyileşme süreçlerinde eş, arkadaş ve aile üyelerinin diğer yaş gruplarına oranla daha fazla önemi olduğu görülmüştür (Bolin ve Klenow, 1988'den aktaran Fernandez vd., 2002: 70). Fakat artan yaşla beraber eşle ve aile bireyleriyle birlikte yaşama oranları düşmektedir (Fernandez vd., 2002: 70).

Araştırmalar, yaşlıların afet sonrasında birçok olumsuz koşulla yzleştiğini göstermektedir. Örneğin 2010 Haiti depreminde 84.000, 2004 Endonezya tsunamisinde de 92.000 yaşlının yer değiştirmek zorunda kaldığı bilinmektedir (Marshall ve Matthews, 2010: 80). Her ne kadar afet müdahalesi özellikle kırılgan grupların gereksinimleri doğrultusunda ayarlanmaya çalışılıyorsa da görünen odur ki genç ve sağlık durumu iyi olan bireyler afet sonrasında yardım almada ilk sırada yer almakta ve yaşlılar deyim yerindeyse sıralarını beklemek zorunda kalmaktadırlar (Marshall ve Matthews, 2010:84). Araştırmalar 2005’de New Orleans’ı vuran Katrina kasırgasında hayatını kaybedenlerin %71’inin 60 yaş ve üstü, bu oranın %40’ının da 70 yaş ve st; 2011 Japonya Tsunamisi kayıplarının da %77’sinin 60 yaş ve üstü kesim olduğunu göstermektedir (Brockie ve Miller, 2016: 1, Adams vd., 2011). 1995 Hanshin depreminde yaşamlarını yitiren afetzedelerin yarısından fazlasının da 60 yaş ve üstü nüfus grubuna ait olduğu görülmektedir (Tanida, 1996).

Yaşlıların afet sonrasında hizmet sunumlarına ulaşmada da problem yaşadıkları görülmektedir. Yaşlıların halihazırdaki ekonomik kırılganlıkları, afet sonrası süreçteki finansal yardımlara daha yoğun bir şekilde dayanmalarına neden olmaktadır. Yaşlılar, düşük ekonomik gelir ve kısıtlı istihdam gibi ekonomik kırılganlıklarının afet döneminde daha da şiddetlenmesiyle karşı karşıya kalırlar. Fernandez, yaşlıların yardım kaynağına erişim ve sonrasında normal hayata dönüş sürecinin daha güç olduğunu Amerikan yaşlısı üzerinden örneklendirmiştir. Afetlerde zarar gören mülklerini yeniden inşa etmek ya da onarmak için düşük faizli kredi sunan SBA’nın (Küçük İşletme Kurumu) afet kredilerinden, sabit gelirli birçok Amerikan yaşlının faydalanma şansının düşük olduğu, bu hizmete ulaşılsa bile, zararın üstünde miktarda finansal yardıma ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir (Fernandez vd., 2002: 70). Bolin ve Klenow da 1979 Texas kasırgası sonrasında afet öncesindeki yaşam standartlarının altında yaşadığını ifade eden yaşlı oranı %32.2 iken yaşlı olmayan kesimin oranının %12.5 olduğunu, bir yıl sonra yapılan araştırmada da ekonomik iyileşme rapor eden yaşlıların oranının %33.9 iken yaşlı olmayan afetzedelerde bu oranın %50’lere vardığını bulgulamıştır. Bu noktada istihdam edilerek gelir elde etme şansı düşük olan yaşlı kesimin tek destek kaynağı olarak gönüllü kuruluşlar ve kendi sosyal çevresi tarafından sunulan finansal

destekler önem kazanmaktadır (Bolin ve Klenow'dan aktaran Fernandez vd., 2002: 71).

Phillips ve Morrow, yaşlıların diğer yaş gruplarına oranla hizmetlere daha zor ulaşmalarının, bürokratik prosedür ve ilgisizlik gibi nedenlerden ziyade gelir, eğitim ve teknolojiye erişimi kapsayan çok boyutlu bir arka planı olduğu belirtmektedir (Phillips ve Morrow, 2007:62). Örneğin; 2008 Myanmar'da meydana gelen Nargis kasırgasından etkilenen yaşlıların %61'i kasırğa öncesinde ücret karşılığında çalışabilirken, kasırğa sonrasında bu oranın %42'e düştüğü ve herhangi bir yaşam destek programından da yardım alamadıkları tespit edilmiştir. Aynı kasırğa sonrasında günün büyük bir bölümünü aç geçirmek zorunda kalan yaşlıların oranının da %11 olduğu tespit edilmiştir (James, 2012: 6). Hizmet sunumuna erişimde yaş dezavantajıyla ilgili çarpıcı örneklerden biri de Hanshin depremi sonrasında halihazırda kapasitelerinin üzerinde çalışan barınakların marjinal alanlarında terk edilen yaşlılardan 83'ünün izolasyon nedeniyle hayatını kaybettiğidir (Tanida, 1996).

2.4. Toplumsal Yaşlanma ve Sosyal Politikalar: Türkiye'de Yaşlılık

Politikaları ve Güney Avrupa Refah Modeli

Toplumsal yaşlanma, yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının artmasıdır. Toplumsal yaşlanma dünyanın 20. yüzyılın ilk başında yaşadığı en büyük sosyal dönüşümdür ve istihdam, finans piyasası, barınma, ulaşım, sosyal koruma, aile yapıları ve jenerasyonlar arası ilişki gibi birçok sosyal alanı etkilemektedir. Bu nedenle bugün neredeyse her ülkenin bu demografik dönüşümle yüzleşmekte olduğu söylenebilir (UN, 2015a: 1).

Nüfus projeksiyonları, doğumda beklenen yaşam süresi ve ortalama yaşam süresinin artması gibi nedenlerle yaşlıların genel nüfus içerisindeki paylarının gittikçe büyüyeceği gerçeğine işaret etmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletlerin 2015 Dünya Nüfus Beklentilerine göre 60 yaş ve üstü nüfus artışı birçok ülke ve bölgede önümüzdeki on yıllarda da devam edeceği öngörülmektedir. 2015-2030 arasında 60 yaş ve üstü birey oranının %56 civarında büyüme göstereceği ve 901 milyondan 1.4 milyar kişiye ulaşacağı, 2050 yılı itibariyle de 2015'deki rakamların ikiye katlanarak 2.1 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir (UN, 2015a).

Yaşlanma düzeyi en yüksek ülkeler yüksek gelir grubundaki ülkelerdir. Japonya en fazla yaşlı nüfusa sahip ülke olarak belirlenmiştir. Japonya’da yaşlı nüfus (60 yaş ve üstü) total nüfusun %33’ünü kapsamaktadır. Japonya’yı %28 ile Almanya ve İtalya, %27 ile de Finlandiya izlemektedir (UN, 2015a).

Toplumsal yaşlanma salt yaşlıların sayısının artmasını değil aynı zamanda yaşlı nüfusun kendi içerisinde yaşlanması olgusunu da ifade etmektedir. Bu da insanların ortalama yaşam süresindeki uzamaya yaşlılık döneminin kendi içinde uzamasının eşlik etmesi durumudur. 2015 BM verilerine göre genel nüfusa oranı %14 olan 80 yaş ve üstü kesimin, 2050 yılında %20 oranına ulaşacağı öngörülmektedir. Aynı istatistik, 80 yaş ve üstü, oldukça yaşlı -*oldest old*- kesimin diğer yaşlı kesimlere oranla daha hızlı büyüyeceğini ve 2050 yılı itibarıyla 434 milyon kişiye ulaşarak 2015 rakamlarını üçe katlayacağını öngörmektedir. Bu büyümenin en şiddetli hissedileceği yerler gelişmekte olan ülkelerdir. Örneğin, Latin Amerika ve Karayipler’de %71’lik büyüme hızını %66 ile Asya, %64 ile Afrika, %47 ile Okyanusya, %41 ile Kuzey Amerika ve %23 ile Avrupa’nın izleyeceği düşünülmektedir. Ülkeler içinde de yaşlı kesimin yaşlanmasının en şiddetli hissedildiği alanlar kırsaldan çok kentlerdir. Dünyada 2000 ile 2015 yılları arasında yaşlı nüfusu kentlerde %68 artarken, kırsal ise sadece %25 artış göstermiştir. Kentlerde 80 yaş ve üstü kesimin yaşlı nüfusuna oranı 2000 yılında %56 olan 2015’de %63’e yükselmiştir (UN, 2015a).

Türkiye nüfusu da her geçen gün hızla yaşlanmaktadır. Türkiye’yi yaşlanma konusunda özgün kılan nokta birçok Avrupa ülkesinin 100 yılda geçirdiği yaşlanma sürecini 15-20 yıl gibi bir zaman içerisinde geçirmesidir (Arun, 2008: 313). 1960 ve 2002 yılları arasında kendi içinde %240 oranında yaşlanan toplam nüfusa oranla yaşlı nüfusun kendi içinde %628 oranında yaşlanması bu öngörüğü doğrulamaktadır (Arun, 2008: 314). Bugünün rakamlarıyla Türkiye’de toplam nüfusun %8,3’ünü 65 yaş ve üstü kesim oluşturmaktadır ve bu da 6 milyon 651 bin 503 kişiye tekabül etmektedir. Nüfus oranlarındaki artışı yaşlılarda yoksulluk ve bağımlılık oranındaki artış da izlemektedir (TÜİK, 2017a).

Yaşlanma olgusunu salt istatistikler bağlamında incelemek doğru okunmasını engelleyebilmektedir. Bu da yaşlıları hali hazırda aktif yaşamın dışında ölümü

bekleyen, hasta, üretim ve tüketim çemberinin dışında bireyler olarak gören yaygın kanının sosyal politikalara yansımına ve Arun'un da ifadesiyle çözüm sürecinin bizatihi kendisinin bir sorun haline gelmesine neden olmaktadır (Arun, 2008). Yaşlılık ve yaşlanmayı bir soruna dönüştüren aslen olanaklardır. Başka bir ifadeyle bu demografik dönüşümün doğru ve zamanında okunamamasından kaynaklanan hazırlıksızlıkların etkisidir. Toplumsal yaşlanma olgusuna uygun sosyal politikaların üretilmemesi de yaşamın diğer süreçlerinde var olan eşitsizliklerin yaşlılık dönemine miras kalmasına neden olur ki bu da esasen olgunun probleme dönüşmesi olarak ifade edilen sürecin ta kendisidir.

Toplumsal yaşamda yerleşik eşitsizliklerin yaşlılık döneminde yok olmayacağı bir gerçektir. Bakıldığı zaman tek başına cinsiyet, sınıf, medeni durum ve yaş faktörleri üzerinden bu eşitsizlikleri anlamaya çalışmanın dahi yeterli bir perspektif sunmadığı görülür. Bu nedenle tüm bu dezavantaj yaratan faktörlerin ilişkisellikleri temelinde bir yaklaşımın geliştirilmesi ve politika üretim süreçlerine yansıtılması önemlidir.

Yaşlanma ve yaşlılık, pek çok riski beraberinde getiren ve modern toplumun çözmesi gereken sosyal sorunlardan biri (Backes ve Clemens, 2002'den aktaran Akçiçek, Işık ve Tufan, 2017: 584) olarak tanımlanmaktadır. Bu tip riskler ve sosyal sorunlarla mücadele için gerekli koşulların sağlanması, bu sorunların dengeli dağılımı için gerekli önlem, yardım ve hizmetlerin tümü sosyal politikadır. Dolayısıyla sosyal politikaların öncelikli amacı vatandaşların sosyal risklerini önlemek ve onları mevcut ve potansiyel risklere karşı korumaktır (Backer, Naegele, Bispinck, Hofeman ve Neubauer 2008'den aktaran Akçiçek, vd., 2017: 584). Kısacası sosyal politika, toplumsal risklerin kamusal idaresi anlamına gelmektedir (Esping-Andersen, 2008:39'dan aktaran Ergun ve Tümtaş, 2017: 605) yani ekonomik bakımdan bağımlı ve güçsüz kesimlerin korunması için devlet tarafından hayata geçirilen ve temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan uygulamalar bütünüdür.

Bazı farklılıklar gösterse de tüm sosyal politika biçimleri; yaşlılar, çocuklar, kadınlar, zihinsel-bedensel engelliler, gençler, işsizler ve göçmenler gibi grupların dezavantajlarını minimize etmek için hayata geçirilirler. Bu gruplar içinde yaşlılar, sosyal politikaların ortaya çıkma nedenleri olan yetersizlik ve yoksunlukları (kötü

beslenme, mekan kalitesi, sağlıksız çevre vb.) en fazla yaşıyan kesimlerdendir. İnsanlar yaşılandıkça fiziksel güçsüzlüklerden kaynaklanan sorunlarla karşı karşıya kalmakta; beslenme, alış veriş, temel gereksinimlerin giderilmesi, ilişki kurma gibi en temel alanlarda zorluklar yaşamaktadır. Dünya ölçeğinde yaşı nüfusundaki hızlı artış, anılan bu problemlerin de artışı anlamına gelmekte ve yaşıllara yönelik sosyal politikalar geliştirilmesi gereksinimini ortaya çıkarmaktadır (Ergun ve Tümtaş, 2017: 606)

Türkiye’de sosyal politikalar alanında farkındalıkların arttığı bir döneme girildiği söylenebilir. Türkiye’de yaşılanma istatistiklerinin işaret ettiği sosyal gerçeklerin şekillendirdiği bir sosyal politika üretimi son dönemlerde önem kazanmıştır. Özellikle AB ile artan ilişkiler, Avrupa’nın 1980’lerden bu yana benimsediği yaşıllık politikalarının Türkiye’de de yansıma bulacağını ifade etmektedir (Akçiçek vd., 2017: 586). Türkiye’nin yaşılanma ve yaşıllığa bakışı, geliştirilecek olan sosyal politikaların yönelimi hakkında bilgi vermektedir. Bugünün Türkiye’sinde bakıma muhtaç yaşı, engelli ve hasta bireylerin bakımları büyük ölçüde aile temelli olarak gerçekleştirilmektedir. Geçmişte devlet bakanlığı koordinesinde Başbakanlığa bağı genel müdürlük seviyesinde verilen hizmetler, 2011 yılında yayınlanan 633 sayılı KHK ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde kurulan bazı birimlere (Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Özürlü ve Yaşı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü) devredilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na verilen eş güdüm ve koordinasyon görevi, sorumlulukların yerel yönetimler, gönüllü kuruluşlar, gerçek kişiler ve tüzel kişiler arasında dağıtılmasının önünü açmış ve Bakanlığın hizmet sunumunda hakim birim yerine kontrol, koordinasyon ve rehberlik hizmetlerini yerine getirmesi amaçlanmıştır. Bakanlığın oluşumunu sağılayan 633 Sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede açık bir şekilde görevlerin aile merkezli yürütüleceğı belirtilmiştir. Örneğın kararnamenin 10. maddesinin (g) fıkrasında Bakanlığa bağı birimlerden Özürlü (Engelli) ve Yaşı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görevi “*Yaşılların ve bakıma muhtaç özürlülerin, yaşamlarını evlerinden ve sosyal çevrelerinden ayrılmadan sürdürebilecekleri sosyal desteklerin verilmesi için gerekli*

mekanizmaları kurmak, var olanları standardize etmek, uygulamaları takip etmek ve denetlemek” şeklinde ifade edilmiştir. Buna ek olarak Türkiye’de aile bakımının desteklenmesi amacıyla, 2006 yılında “Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik” ile yürürlüğe giren evde bakım parası uygulamasıyla yaşlı veya engelli bakıma muhtaç bireylerin evde bakımının aile bireyleri tarafından yerine getirilmesinin sağlanması amaçlanmıştır (Oğlak, 2017: 82). Bu sistem İtalya, İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkelerde uygulanan ve Güney Avrupa refah modeli olarak adlandırılan sistemle benzerlikler göstermektedir. Türkiye’de Güney Avrupa ülkeleri gibi sanayileşme hızının ve kadın istihdam oranlarının düşük olması, sosyal politika boşluklarının aile temelli yani kurumsal olmayan enformel yollarla ve gönüllülük esasına dayanan uygulamalarla doldurmasının yolunu açmıştır.

Güney Avrupa refah sisteminde aile kurumu en temel unsurdur. Aile, üyelerinin refahlarının sürdürülmesi ve artırılmasında önemli bir rol üstlenmekte ve çocuk ve yaşlılara bakım sunumunda ana kaynak görevini sürdürmektedir. Dolayısıyla aile kurumunun bu refah sisteminin temeli olduğu söylenebilir. Fakat zaman içerisinde aile reisi olarak erkek ve bakım sunucu olarak kadın rolünün kadının aile yaşamından ayrılarak aktif olarak iş yaşamında yer alması gibi gelişmelerle erozyona uğraması sistemin tekrar sorgulanmasına neden olmuştur. Bu nedenle İspanya gibi ülkeler, erkek aile reisliği/ kadın ev hanımlığı sisteminden ayrılarak çocuk bakım gibi hizmetlerde devlet ve özel sektörlere ağırlık vermiştir (Mule, 2016: 26-27).

Son dönemlerde bu sistemin uzun vadede bazı dezavantajlar yaratacağı da tartışılmaktadır. Yaşlanan bir toplumda ailenin sorumluluğunun artması aynı zamanda bu bakımdan sorumlu gençlerin evden ayrılarak aile ve çocuk sahibi olmalarının da bedelini artırmaktadır. Sonuç olarak gençlerin evden ayrılışlarının gecikmesinin sebep olduğudüşük doğum oranları ve işsizlik yükü gençlerin aile kurmalarını engelleyerek, bu sistemin dayandığı aile kurumu üzerinden sürdürülebilirliğini de zayıflatmaktadır. Bu olumsuzluklara, değişen kültürel değerlerin yani bireyselleşme ve profesyonel başarı gibi unsurların aile kurma ve çocuk yetiştirme değerlerinin önüne geçmesinin eklenmesi sistemin

sorgulanabilirliğini arttırmaktadır (Mule, 2016: 26-27). Tüm bunlara ek olarak, kadınların eğitim seviyeleri ve çalışma yaşamına katılım oranlarındaki artış ve düşük doğum oranları nedeniyle bugün çocuğu bulunmayan yaşlılar gerçeğı Güney Avrupa Refah sisteminin önündeki en büyük açmazlardır (Mule, 2016: 34). Sonuç olarak bu refah sisteminin genel olarak aile, özelde de kadın üzerinden kurgulanması, kadının bugünkü gerçekliğıyle uyuşmamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL SERMAYE

3.1.Kavramın Tarihçesi ve Klasiklerin Katkıları

Sosyal sermaye; sosyal ağlarda yerleşik bulunan ve sosyal ilişki ağlarındaki bağlantılar aracılığıyla erişilebilir ve harekete geçirilebilir kaynaklardır. Bu tanımla sosyal sermaye kavramının üç önemli bileşeni olduğu görülmektedir. Bunlar; sosyal yapıda gömülü kaynaklar, bireyin bu kaynaklara erişimi ve bu kaynakları harekete geçirebilme durumudur. Dolayısıyla sosyal sermayenin, yapı ve eylemi bir araya getiren üç önemli özelliği şu şekilde sıralanabilir: yapısaldır (gömülü kaynaklar), olanaklarla ilgilidir (erişebilirlik) ve eylem odaklıdır (kullanım) (Lin, 1999: 35).

Günümüz koşullarında Batı'nın iktisadi, politik ve toplumsal yapılarının karşı karşıya kaldığı ve ürettiği krizlerin tespit ve çözümünde “sosyal sermaye” kavramının kullanıldığı, bu kavramın da farklı disiplinlerin katkısı ile son dönemlerde yaygınlık kazandığı söylenebilir (Şan ve Şimsek, 2011: 89).

Field (2008), kavramın bu denli ilgi çekmesinin gerisinde Ronald Reagan ve Margaret Thatcher³ yıllarında siyaset üretenlerin aşırı bireyselliğine karşı bir tepkinin ve toplumsal birlikteliğe karşı gelişen özlemin var olduğunu söylemektedir. Alışkanlıklar ve geleneklerde süre gelen erozyon, kamusal ile özel arasındaki

³ Thatcher'ın 1987 yılında bir röportajında, kişilerin problemlerini toplumsal olarak adlandırmaları ve bunları çözmek adına devleti sorumlu kılmalarına yönelik anlayışı “Toplum diye bir şey yoktur. Bireyler olarak erkekler ve kadınlar, bir de aileler vardır” sözleri ile eleştirmesi dönemin bireyseldi yaklaşımının sembollerindendir.(Kaynak: <https://www.margaretthatcher.org/document/106689>, erişim tarihi, 16.02.2018)

sınırların bulanıklaşması, yeni iletişim araçlarının patlaması (Field, 2008: 9-11) gibi problemlerin çözümü için yeniden toplum olma fikri ve ideali, sosyal sermaye kavramı etrafında canlanmıştır.

Görüldüğü üzere, toplumsal bağ, güven ve yüz yüze ilişkileri sarsan, endüstriyel toplumun bireyi üretim ve tüketim elemanına indirgeyen yaklaşımı sosyal sermaye kavramsallaştırmalarını hazırlayan koşullardır. Bireyselleşmenin bir problem alanı olarak belirmesi, toplumsal tutkallar arama çalışmalarını hızlandırmıştır. Sosyal sermaye kavramı da bu noktada toplumsal birlikteliği sağlayan ortak değer ve geleneklerin modern toplumdaki muadillerinin keşfini simgeleyen bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Şan ve Şimşek, 2011: 101).

Her ne kadar son yıllarda birçok alanda karşımıza çıksa da sosyal sermaye kavramı, sosyolojinin kurucularının da farklı başlıklarla değindiği bir kavramdır. Feodal dünyanın mekanik dayanışmasından kapitalist dünyanın organik dayanışmasına geçişle değişen ilişki doğasına değinen Durkheim, *amaca dayalı toplulukları*(*Gemeinschaft*), *araçsal topluluklardan* (*Gesellschaft*) ayırma çalışmalarında Tönnies, sınıf bilincini bir formül olarak sunan Marks ve Kalvenizm ile kapitalizmin gelişmesi arasında ilişki kuran Weber, sosyal sermayenin tanımlanmasına zemin hazırlayan argümanlar sunmuşlardır (Field, 2008: 7; Şan ve Şimşek, 2011). Tocqueville (1832) de, Amerikan demokrasisi ve ekonomik gücünün temelini oluşturan toplumsal yaşamı detaylarıyla tasvir ederken; Avrupa'da alışık olunan geleneksel ve hiyerarşik ilişkileri bir arada tutan resmi statü ve yükümlülük bağlarının tersine Amerika'da gönüllü kuruluşlardaki etkileşime işaret etmiş ve bu bağları yapıştırıcı (tutkal) olarak tanımlamıştır (Field, 2008: 7). Özetleyecek olursak; klasik teoride sosyal sermaye kavramı, toplumsal çözümlerin faili olarak bireyselleşmenin tanımlanması ve akabinde panzehir olarak topluluk olmanın, karşılıklılığın önemine işaret edilmesidir.

Klasik teorisyenler tarafından etkileşim her ne kadar sosyal düzenin bir ögesi olarak görülse ve sosyal sermaye teorilerinin sosyal düzen vurgusu klasiklerin yaklaşımlarına benzese de, güncel sosyal sermaye yaklaşımları daha ziyade mikro düzeyde bireysel deneyimler ve günlük aktiviteler ile orta düzeyde kurumlar, dernekler ve toplum arasındaki bağa odaklanmışlardır (Field, 2008).

3.2. Sosyal Sermaye Tartışmaları ve Yaklaşımları

Sosyal sermaye tartışmalarının farklılaştığı ilk konu, faydasının düzeyiyle ilgilidir. Bu konuda iki temel yaklaşım mevcuttur. İlk yaklaşımda sosyal sermaye mikro düzeyde bir kaynak olarak ele alınır ve ilişkilere odaklanılır. Bu yaklaşımda odak, bireylerin araçsal eylemde karede etmek ya da anlamlı eylemde karı korumak için sosyal ağlarda yerleşik kaynaklara nasıl eriştikleri ve bu kaynakları nasıl kullandıkları üzerindedir. Bireylerin bazı yatırımları beklenen bir sonuç, fayda ya da kar sağlaması için yerine getirdikleri kabul edilir. Bireysel faydaların toplamı da kolektif faydaya katkı sağlar. Bu yaklaşımı temsil eden çalışmalara Lin, Burt, Marsden, Flap, Portes örnek gösterilebilir. Bunun yanı sıra Coleman ve Bourdieu'nun tartışmalarında da benzer bir bireysel düzey vurgusu görülür (Lin, 1999: 31-32).

Diğer yaklaşımda ise fayda, grup düzeyinde değerlendirilir ve bu yaklaşım (1) belirli grupların kolektif fayda için nasıl sosyal sermayeyi geliştirdikleri ya da korudukları ve (2) bu kolektif faydanın grup üyelerinin fırsatlarını nasıl artırdığı üzerinde durur. Bourdieu ve Coleman bu yaklaşımı sıklıkla ele almıştır fakat en açık örnekler Putnam'a aittir. Bu yaklaşımda bireylerin sosyal sermayenin getirilerini geliştirmek için etkileşim ve iletişim içinde bulunmaları gerektiği kabul edilmektedir. Yani sosyal sermaye bireysel ile kolektif olan arasında köprü kurmaya yarayan bir kamusal maldır. Fakat sonuçta ana ilgi, kolektif faydanın üretilmesi ve sürdürülmesini sağlayan unsur ve süreçlerin keşfedilmesidir. Örneğin, yoğun ve kapalı ağlar kolektif sermayenin sürdürüldüğü ve yeniden üretildiği araçlar olarak görülür. Grupsal yaklaşımın diğer bir ilgi alanı da grupların norm ve yükümlülüklerin kolektif fayda için nasıl bir öneme sahip olduğudur (Lin, 1999: 32).

Sosyal sermayeyi farklı düzeylerde analiz etme yönündeki ayrım beraberinde teorik ve ölçümsel bir takım kafa karışıklıklarını da getirmiştir. Bazı tartışmaların bu iki düzey arasında bir yerde konumlanması bu karmaşanın artmasına neden olmuştur. Örneğin, Bourdieu da Coleman da sosyal sermayenin bireylerin ilişkileri yoluyla biriktiğini kabul etmiş ama analizde daha yapısal unsurlara odaklanmışlardır. Bourdieu, sosyal sermayenin açıklamasında hakim sınıf ve seçkin grupların

yeniden üretilmesini işaret eden yapısal bir bakış açısı önermiştir. Buradaki yeniden üretim grubun sahip olduğu ağ büyüklüğüne ve üyelerinin sahip olduğu sermaye miktarına bağlıdır. Burada bireyler arası tüm ilişkilerin karşılıklı ve güçlü olduğu varsayılmıştır, bu nedenle de bu düzeydeki bir analiz ilişkilerin gücünü içermez fakat bireylerin nasıl etkileştikleri ve karşılıklı tanıma ve onayı nasıl dayattıkları açıklanır (Lin, 1999: 33). Coleman da bireylerin eylemlerinden daha iyi sonuçlar elde etmek için toplumsal yapısal kaynakları nasıl kullandıklarını açıklarken bunu toplumsal bir değer olarak sosyal sermaye anlayışına dayanarak güven, yaptırım ve otoriteye vurgu yaparak açıklamıştır. O, sosyal sermayenin toplumsal yapısal özellikler ve kaynaklardan meydana geldiğini, bireylerin spesifik eylemlerine katkı sağlasa da asıl kamusal yarar sağladığını düşünmektedir. Burada dikkat çekilen husus, Coleman'ın bireylerin bu katkıya gönül vermeleri yani asalak gibi fayda edinen ama katkı sunmayan bireyler haline gelmemeleridir. Bu da norm, güven, otorite, yaptırım ve diğer yapısal özellikler ile sağlanır (Lin, 1999: 32-33).

Sosyal sermaye ile ilgili ilişkisel ve grupsal perspektiflerden kaynaklanan teorik ve ölçümsel tartışmalara ek olarak bir başka tartışma da sosyal sermayenin bireysel mi yoksa toplumsal bir değer mi olduğu üzerinden gelişmiştir. Birçok teorisyen her ikisinin de geçerli olduğunda yani ilişkilerin hem kolektif hem de kolektifteki bireylere fayda yarattığında hem fikirdir. Kolektif düzeyde sosyal sermaye; ağlarda etkileşimde bulunan bireylerin ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal kaynaklarının birikmesini temsil eder. Dolayısıyla hem bireylere tek tek hem de kolektif anlamda topluma/gruba fayda sağlar (Lin,1999:33). Buradaki zorluk sosyal sermayenin bir kamusal mal olarak güven, norm gibi değerlerle birlikte tartışılırken ortaya çıkan ölçüm problemidir. Dolayısıyla Lin'in değindiği gibi bireysel etkileşim ve ağlar gibi ilişkisel köklerinden koparılan bir terim olarak sosyal sermaye, sosyal dayanışma ve entegrasyon kurulması ve geliştirilmesi bağlamında kullanılan moda bir terimin ötesine geçemeyecektir. Coleman da bu iki düzey arası karşılıklılığı sosyal eylemi açıklamaya yönelik iki yaygın entelektüel akım üzerinden çözerek betimlemiştir. Bunlardan ilki eylemi sosyal bağlamda norm ve beklentilerle açıklayan makro yaklaşımdır. İkincisi ise aktörü amaçlarına ulaşırken tümünden bencil ve bağımsız sayan, eylemi de faydanın maksimize edilmesi üzerinden açıklayan mikro yaklaşımdır. Coleman'a göre sosyal sermaye bu iki açıklama mekanizmasının

birbirine modifiye edilmiş halidir. Yani bireysel ilişkiler ağında gelişen değerler sisteminin, hem bireysel hem de toplumsal açıdan sağladığı yarar olarak sosyal sermaye (Coleman, 1988: 95-96).

Sosyal sermayenin kolektif yönüne odaklanan yaklaşımlar sosyal ilişki ve sosyal ağlarda bir kapanma ve yoğunluğunun var olduğu var sayımı üzerine dayanmaktadır. Örneğin Bourdieu'nun sınıfsal perspektifinde sosyal sermaye egemen sınıfa mensup bireylerin yatırımlarıdır. Karşılıklı tanıma ve onay ile ekonomik, kültürel ve sembolik sermayeyi elinde tutan ayrıcalıklı grubun dayanışması yeniden üretilir ve hakim pozisyonu korunur. Bu açıdan ağlardaki kapanma yani yoğunluk sosyal sermayeyi hakim sınıfın yeniden üretimi için bir araç haline getirir. Coleman bu şekilde bir sınıfsal vizyonu kabul etmese de ağların kapanmasını ayırt edici bir avantaj olarak; güven, norm, otorite ve yaptırımların korunması ve güçlendirilmesi için gerekli görür. Lin ise ağların kapanması ve yoğunluğunun sosyal sermaye kullanımı için elzem görmez. Ona göre, ağ kapanma ve yoğunluk üzerine olan vurgu ağ bağlarında etki ve bilginin akışını kolaylaştıran köprülerin önemini görmezden gelmedir. Çocuğunun güvenliği için daha bütünleşmiş bir toplumda yaşamayı seçen ya da kaynaklarının yeniden üretilmesi ve korunmasını önemseyen seçkin sınıflar için kapalı ve yoğun ağlar kullanışlı iken, halihazırda sahip olunmayan kaynaklara erişmek örneğin istihdam olanağı arayan bir birey için ağdaki kapanma ve yoğunlaşmadan ziyade köprüler daha kullanışlıdır (Lin, 1999: 33-34).

Sonuç olarak sosyal sermaye ister grupsal düzeyde isterse de ilişki düzeyde ele alınsın tüm teorisyenler, toplumsal kazancın yeniden üretilmesi ve geliştirilmesini sağlayan şeyin etkileşim içerisinde olan bireyler olduğunu kabul etmişlerdir (Lin, 1999: 32).

Bu çalışmada sosyal sermaye yaklaşımı olarak Coleman'ın sosyal sermaye görüşünün tercih edilmesinin birkaç sebebi vardır. Coleman'ın, insani sermaye ile sosyal sermaye ilişkisini açıklarken bağlayıcı sosyal sermayeye yaptığı vurgu açıktır. Coleman, aile bağlarının sosyal sermayenin üretilmesindeki rolünü açıkça vurgulamış ve hatta geniş aile modelinin nükleer aile modeline göre sosyal sermayeyi üretmede daha başarılı bulunduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada da

yaşlıların bağlayıcı sosyal sermayeleri aile ve akrabalık ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir. İkincisi de Coleman, toptancı elmas piyasasındaki aile ve akrabalık ilişkilerinin tek tek toptancılar arası güven yaratarak aynı zamanda tüm piyasanın hantallaşmasının önüne geçerek sosyal sermayenin özelde bireyler genelde de topluluk düzeyinde avantaj sağladığını söylemesi, bireysel direnç unsurlarının toplumsal dirence yapabileceği katkılar bağlamında afet müdahale politikalarına öneriler getirilebilmesini sağlamıştır. Üçüncü olarak da sosyal sermayeyi sadece ayrıcalıklı grupların değil dezavantajlı grupların da kullanımında bir unsur olarak görmesi yaşlılar gibi dezavantajlı grupların afetler gibi zorlu süreçleri daha az zararlarla atlattıklarında sosyal sermayenin önemine işaret etmektedir.

3.3. Sosyal Sermaye Çeşitleri

Sosyal sermaye, farklı disiplinler için farklı anlamlara sahiptir. Bu nedenle de her araştırmacı kendi disiplini ve hedefi dahilinde sosyal sermayenin yapısal ve işlevsel özelliklerini sınıflandırmaya çalışmıştır (Şan ve Şimşek, 2011: 96-97). Üzerinde mutabık kalınan başlıca tipler: bağlayıcı, köprü kurucu ve birleştirici sosyal sermayedir. Her bir tip sosyal sermaye, birey ve toplumlar için ilişkiler ve ağların kompozisyonlarının gücündeki değişiklikleri temsil etmektedir. Bağlayıcı sosyal sermaye; arkadaşlar ve aile gibi yakın, duygusal, güven ve karşılıklılık içeren ilişkileri ifade etmekte ve bir gruba sıkı aidiyetle sonuçlanmaktadır (Field, 2008: 92). Bağlayıcı sosyal sermaye, demografik özellikler, fikirler, mevcut bilgi ve kaynaklarda bir türdeşlikle karakterize edilmektedir (Aldrich ve Meyer, 2014: 5). Putnam, özel kimlikleri destekleme ve homojenliği sürdürme eğiliminde olan bu tip sosyal sermayenin geçinmek için önemli olduğunu belirtmiş ama dışlayıcı olarak tanımlamıştır (Şan ve Şimşek, 2011: 97, Field, 2008: 92). Ağlardaki kapanma ve yoğunlaşma olarak bağlayıcı sosyal sermaye, grup içerisinde kullanışlı olduğu ama gruba dahil olmayan bireylerin bu kaynaklara erişimi açısından avantaj sağlamadığı belirtilmektedir.

Köprü kurucu sosyal sermaye de sosyal sınıf ya da belirli sınıfa mensup ya da farklı etnik kökene sahip bireyler ve tanıdıklar arasındaki nispet zayıf ilişkileri ifade etmektedir (Andriani, 2013: 10). Bu ağlar ilerleme sağlamak isteyen bireyler için demografik çeşitlilik ve güçlü bilgi ve kaynak sunumundan dolayı kullanışlıdır

(Aldrich ve Meyer, 2014: 5). Burt (2000) yapı boşlukları kuramıyla, köprü kurucu sosyal sermayenin kaynak çeşitliliği ve bu kaynakların sunacağı farklı boyuttaki desteklerin önemine dikkat çekmiştir (Öztaş, 2007). Putnam, içselleştirme özelliği sayesinde köprü kurucu sosyal sermayenin özellikle başarılı olmak için kullanışlı olduğunun altını çizmiştir (Şan ve Şimşek, 2011: 97). Bu tipe ilişkin en bariz örnek, Granovetter'in zayıf bağların gücü üzerine yaptığı çalışmadır. Bu çalışma, köprü kurucu sosyal sermayenin, istihdam olanakları yaratmada bağlayıcı sosyal sermayeden daha başarılı olduğu üzerinedir. Köprü kurucu sosyal sermaye sıklıkla, sivil ve siyasi kurumlar gibi organizasyonlardaki üyeliklerde, öğrenci-öğretmen birliklerinde ya da spor ve hobi kulüpleri ya da dini ve eğitim odaklı birlikteliklerde üremektedir (Small, 2010'dan aktaran Aldrich ve Meyer, 2014: 5).

Sosyal sermayenin üçüncü tipi de birleştirici sosyal sermayedir ve bireylerle yönetici kadroları gibi farklı hiyerarşik pozisyonlarda bulunanları birbirine bağlar. (Aldrich ve Meyer, 2014: 6). Farklı sosyal sınıflara ait olan bireyler arasındaki ilişkileri niteleyen birleştirici sosyal sermaye, sosyal statü ve refaha farklı grupların ulaşmasını sağlar (Şan ve Şimşek, 2011: 97). Araştırmacılar bu tip ağları saygı normunun ve güvene dayalı ilişkiler ağlarının somutlaşmış hali olarak tanımlar. Bu sermaye tipi genelde açık, formel ve kurumsallaşmış güç ve otorite farklılıklarının olduğu toplumlardaki bireyler arasında görülür (Aldrich ve Meyer, 2014: 6).

Bu sınıflandırmaların yanında Lin'in bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermaye arasındaki temel ayrım üzerinden geliştirdiği ve Granovetter'in terminolojisiyle "güçlü bağlar" ve "zayıf bağlar" olarak adlandırdığı sınıflandırma da mevcuttur. Bu ayrım sosyal sermayenin getirileri/faydaları üzerinden yapılmıştır. Lin'e (1999) göre benzerlerin birbirleriyle ilişki kurma prensibi güçlü bağları, farklı sosyal ve kültürel geçmişe sahipler arasındaki ilişki de zayıf bağları temsil etmektedir. Bu sınıflandırma Granovetter'in (1974) iş arayan gençler arasında yaptığı çalışmanın izlerini taşımaktadır. Granovetter, aile ve yakın arkadaşların yer aldığı meslek alanlarında ve firmalarda güçlü bağların, yeni alanda bir iş bulurken de zayıf bağların ağırlığını görmüştür. Lin, sahip olunmayan kaynaklara erişim için araçsal-instrumental-eylemler, var olan kaynakların sürdürülmesi ve korunması için anlamlı -expressive-

eylemlerin gerekliliği vurgusundan hareketle Granovetter'in sınıflandırmasını geliştirmiştir (Aldrich ve Meyer, 2014; Field, 2008; Lin, 1999).

Paxton ise sosyal sermayeyi, kurulma amaçlarından yola çıkarak ve etkilerini bireysel ve kolektif olarak sınıflandırarak iki farklı seviyede incelemiştir. Paxton'u diğer sosyal sermaye teorisyenleri içerisinde özel kılan nokta, kavramın çok katmanlı olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamasıdır. Örneğin, grup içindeki sosyal sermayenin varlığının, sosyal sermayenin kolektif varlığını kanıtlamadığını vurgulamıştır Paxton. Örneğin, Katolik ve Protestan grupların kendi içlerindeki öznel bağların güçlü olmasının, bu grupların birbirleriyle iletişimini kuvvetlendirmesi dolayısıyla da toplumsal bir sosyal sermaye etkisi oluşturması beklenemez ve hatta bu güçlü bağlar topluluk seviyesindeki güçlü bağlara karşı çalışabilir (Field, 2008: 94-96). Bu noktada Putnam'ın bağlayıcı sosyal sermayenin "dışlayıcı etkisi" yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Buraya kadar farklı adlarla sınıflandırılan sosyal sermaye çeşitlerinin, yaşam süresi boyunca farklı anlamlar kazandığı görülmektedir. Örneğin, gençlik döneminde fırsatlara ulaşmak yani Putnam'ın ifadesiyle başarılı olmak için *zayıf-köprü kurucu*-bağların ürettiği sosyal sermaye öncelikliken, özellikle yaşlılık ve çocukluk dönemlerindeki dezavantajların minimize edilmesinde, fiziksel ve zihinsel destek sağlanmasında güçlü *-bağlayıcı-* bağların ürettiği sosyal sermaye önem kazanır. Sonuç olarak kişinin hayatının farklı zamanlarında farklı sosyal sermaye türlerinin elde edilmesi ya da onlara erişebilmesi, bireyin yaşam kalitesi için önemli olabilir (Ward vd, 1999'dan aktaran Field, 2008: 97).

Yukarıdaki bilgiler değerlendirildiğinde, Lin'in ifade ettiği gibi bireyler ister anlamlı isterse de araçsal olsun belirli kazançlar sağlamak adına ilişkilere yatırım yaparlar (Lin, 1999). Coleman, tartışmanın bu noktasına katkısını, sosyal eylemi açıklamakta yaygın olarak kullanılan iki eylem tipinin olduğunu (sosyolojide yaygın olarak incelenen kurallar ve yükümlülüklerin yönlendirdiği toplumsal eylem ve iktisadi disiplinlerin önerdiği rasyonel eylem) ve sosyal sermaye teorisinin bu iki eylemi birbirine uyumlaştırma çabalarından ibaret olduğunu belirterek yapmıştır. Yani insanların işbirliği yapmayı, rekabet etmekten kendi çıkarlarına daha uygun bulması sonucu herkesin yararına sunulan harikulade ve tarafsız bir kamusal mal

olarak sosyal sermayenin ortaya çıkması. Coleman, ekonomistlerin rasyonel eylemlerle ilgili prensiplerini -görünmez el- sosyal sistemin analizinde kullanır. Böylece sosyal sermayenin, hem bireye hem de bireyin içerisinde bulunduğu topluluğa kolektif katkı sunduğu kabul edilir. Örneğin, Brooklyn’de yaşayan Yahudilerin elinde tuttuğu toptancı elmas piyasasındaki tüccarlar arasındaki yoğun etkileşim ve aile bağlarının, ticareti kolaylaştıran ve güvenilirliğin sağlandığı bir alış veriş mümkün kılması gibi. Burada görüldüğü üzere sosyal sermaye ekonomik sermayenin gelişmesine doğrudan katkı yapmaktadır. Coleman’a göre, sosyal sermayenin, diğer sermaye türlerine erişimi kolaylaştırma işlevi aile kurumunun içerisinde özellikle eğitimdeki başarılarla öne çıkar. Çocuk, aile içerisinde beşeri sermayenin mevcut fakat sosyal sermayenin eksik olduğu durumlarda beşeri sermayeden faydalanmaz (Coleman, 1988).

3.4. Sosyal Ağların Sosyal Sermayedeki Yeri

Sosyal ağ analizi sosyal sermaye çalışmalarında sıklıkla kullanılmaktadır. Hatta son dönemlerde yapılan kavramsallaştırmalar direkt olarak sosyal ağlar üzerine kurulmuştur. Örneğin zayıf ve güçlü ağlar, köprü kurucu ve bağlayıcı sosyal sermaye sınıflandırmalarının gelişmesine öncülük etmiştir. Sosyal ağlar ve ağ yapısına odaklanmak araştırmacıya sosyal aktörler arasındaki kompleks bağlantıları anlaması için bir görsellik ve güç sağlar. Salt ağların varlığından ziyade ağların gücünün ölçülmesi sosyal sermaye miktarının ölçülmesinde daha büyük önem teşkil eder. Leonard ve Oynx, ampirik çalışmalarında, iç/dış ağların bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermayeye tekabül etmeyeceğini ağların gücünün ölçülmesi gerekliliğini vurgulamışlardır. Bu noktada egosentrik (aktör merkezli) merceğin kullanılması ve bireysel getiriler üzerinden bir ağ gücünün ölçülmesi önem kazanmıştır. Dolayısıyla sosyal sermaye alanında iki farklı akıl yürütme ön plana çıkmıştır. Bunlar; sosyal ağ yaklaşımı ve sosyal sistem yaklaşımıdır. Sosyal sistem yaklaşımında gruplar ve toplum düzeyinde norm, yaptırım ve güven ile sosyal sermaye ölçümü kullanılırken sosyal ağ yaklaşımında sosyal sistemin nasıl işlediğinden ziyade aktörler arası ilişki ağlarının gücü ve kapsamı ön plana çıkmış ve bunlar sosyal sistemin özel bir yönü ya da ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir (Jiang ve Carroll, 2009).

İster bireysel isterse de kolektif bir unsur olarak değerlendirilsin, sosyal sermaye, ilişkiler yoluyla ortaya çıkan bir değerdir. Her ne kadar modernleşmenin getirdiği kurumsallaşma ile karar alma mekanizmalarının işleyişinde bürokrasi öncelikli olsa da günlük hayatta, kişiler arası ilişkilerde bunun yürütülmesi zordur. Bunun yerine insanlar bir şeyin olmasını istediklerinde çoğunlukla resmi sistem yerine güvenilir tanıdıklara, aile ve akrabalara başvurmayı tercih ederler. Bu tercih bize sosyal ağların, sosyal sermayedeki yerini açıkça göstermektedir. Bu ilişki ağlarının temelinde de ilişki ve etkileşimle ortaya çıkan ortak değerler vardır. Ortak değerler, karşılıklı hedeflere ulaşmak için birlikte hareket etme olasılığını, yani ilişkinin karşılıklılığını sağlar. Field, sosyal sermaye kavramsallaştırmasındaki sosyal ağlar vurgusunu, onu sosyal sermayenin iki temel bileşeninden biri olarak tanımlayarak yapmıştır. Diğer bileşen de sosyal ağlar yoluyla kullanıma açılan kaynakların miktar ve niteliğidir. Ona göre sosyal sermaye, ilişkilerin önemine işaret eden bir kavramdır. İnsanlar birbirleriyle iletişim kurarak ve bunu devam ettirerek ortak değerleri paylaşırlar. Bireyler arası iletişimin sağladığı bağlantılar, ortak değerler olarak karşılıklı bir yükümlülük dizisi yaratılmasını ve sürdürülmesini sağlar. Kısacası sosyal sermaye göstergesi olarak iletişim ağları, insanların hedeflerini sürdürmelerine izin veren ve aynı zamanda toplumu bir arada tutmaya yardımcı olan daha geniş ilişkiler ve normlar kümesinin bir parçası olarak işler (Field, 2008). Lin de sosyal sermayeye ilişkin yaklaşımlar konusunda bireyler arası ilişkilerdeki köklerinden kopartılarak incelenen sosyal sermayenin, sosyal uyum ve entegrasyonun sağlanması için ortaya atılmış moda bir terimden öteye geçemeyeceğinden bahsederken bireyler arası ilişkilerin önemine vurgu yapmıştır (Lin, 1999: 33).

Bourdieu de sosyal ağların sosyal sermayedeki yerini kabul eden teorisyenlerdendir. O da herhangi bir aktör tarafından sahip olunan sosyal sermayenin büyüklüğünün, mobilize edebileceği ağların büyüklüğüne bağlı olduğunu ifade etmiştir. Fakat Bourdieu sosyal sermayenin diğerlerine faydası konusunda karamsardır. Bu ağlar, bu ağlardan faydalanan bireylere değer kazandırırken, dahilolunan grupların daha da kendi içine kapanmasına neden olup, diğerlerinin dışlanmasıyla, içerilmemesiyle sonuçlanan bir işleyişe sahiptir. Yani sosyal ilişkiler bazen dahil etmenin ve onlara bir imkan sunmanın yanı sıra bazen de dışlama ve

inkarın aracı olabilmektedir (Field, 2008: 2-4). Bourdieu, aktörler tarafından sahip olunan sermaye çeşitlerinin (ekonomik, kültürel ve sosyal) oyunda bahsi kazanma şansını artıran şeyler olarak tanımlamıştır (Siisiainen, 2000). Yani ekonomik sermaye öncelikli olmak üzere diğer tüm sermaye tipleri eşitsizliği yaratmak ve yeniden üretmek için bir araya gelebilir. Örneğin farklı sosyal sınıflardan ya da sosyal sınıflar içindeki farklı gruplardan gelen çocukların eşit olmayan akademik başarılarını açıklarken kültürel sermaye kavramına başvurmuştur. Sonuç olarak Bourdieu sosyal sermayenin imtiyazlıların bir serveti olduğunu ve onların üstünlüklerini sürdürmek için kullandıkları bir araç olduğunu düşünmüş ve diğerlerinin bu sosyal ağlardan yararlanabileceklerine dair hiçbir açık kapı bırakmamıştır (Field, 2008: 21-27). Bourdieu'nun tarif ettiği şekliyle, insanlar bağlantılarını diğerlerinin karşısında saygınlıklarını yükselten statü ve ayrıcalığın kaynağına ulaşmanın bir yolu olarak kullanabilirler (Field, 2008: 106). Bourdieu'nun 1973 yılında yayınlanan bir tartışmasında yer alan sosyal sermaye tanımı bu bakış açısını özetlemektedir:

Gerekli olduğunda faydalı destekler sağlayan toplumsal ilişkilerin sermayesi: Toplumsal açıdan önemli konumlara, örneğin siyasi bir kariyer gibi aynı zaman da para değeri de olan konumlara sahip olan müşterilerin ilgisini çekmek istediğinde çoğu zaman vazgeçilmez olan saygınlığın ve onurluluğun sermayesi (Bourdieu, 1977:503'den aktaran Field,2008: 20)

Bourdieu'nun bu eleştirel yaklaşımının gerisinde onun temel probleminin sosyal hiyerarşi olduğunu hatırlamak gerekir. Bourdieu, iletişim ağlarının sosyal sermaye yaratma üzerindeki etkisini, sınıfsal ayrıcalıkların sürdürülmesindeki rolü olarak görmesinin devamında ilişkilerdeki duygusal motivasyonları da dayanışmayı, karşılıklı ilişkileri kuvvetlendiren bir şey olarak tanımlaması gelir. Fakat Batı ülkelerindeki toplumsal örgütlenmenin geleneksel kodlarını kaybettiği bir gerçektir. Bourdieu kaybın üstesinden kontrolün yeni formlarının keşfedilmesiyle geldiğini düşünmektedir. Örneğin, gece partileri, resepsiyonlar, kulüpler vb. etkinliklerle yeni kontrol mekanizmaları yaratılabilmekte ve ayrıcalıklar sürdürülebilmektedir (Field, 2008: 21-25).

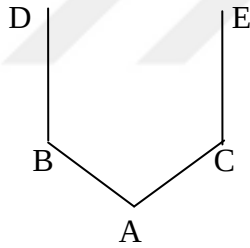
Görüldüğü üzere sosyal sermaye Bourdieu'nun yaklaşımında gönüllü işbirliği görüntüsünden uzaklaşarak ayrımın *-distinction-* bir aracı hale gelir. Yani sosyal sermayeye erişim, ona sahip olma bir hiyerarşik düzen üretir. Örneğin, bir gruba ya da aileye mensup olma o grup ya da ailenin kaynaklarını kullanmanın meşruiyetini

de sağlamaktadır. Özetle Bourdieu, sosyal sermayeyi Putnam ve Coleman'dan farklı olarak eşitsizlik üreten bir mekanizma olarak değerlendirmiştir (Field, 2008; Lin, 1999).

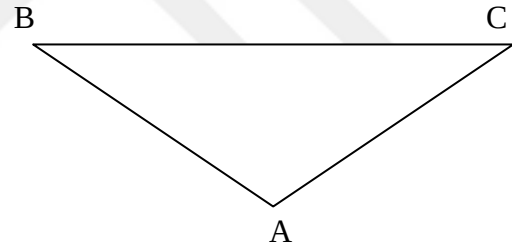
Kavrama bugün sahip olduğu popüleriteyi kazandıran bir başka teorisyen de Putnam'dır. Putnam'ın sosyal sermaye kuramındaki sosyal ağlar vurgusu en net biçimde sosyal sermaye tanımında görülür: sosyal sermaye, bireyler arasındaki iletişim ağları ve bundan ortaya çıkan karşılıklılık ve güvenirlilik normlarından türer. Putnam, sosyal ağların daha iyi bir eğitim, daha hızlı ekonomik gelişme, azalan suç oranları ve daha etkin bir kamu yönetimi için önemine işaret etmiştir. O'na göre sıkı ağ bağlar ile koordinasyon ve iletişim kolaylaşacak, itibar artacak ve böylece kolektif eylem dilemması da çözülecektir. Putnam, yoğun etkileşimin "ben" bilincinin "biz" bilincine dönüşmesine neden olacağını, bunun da kolektif katkı sağlayacağını söylemiştir. Putnam'ın sosyal sermaye görüşündeki sosyal ağ vurgusu, *Bowling Alone* (1995) adlı çalışmasının ilk giriş cümlesinde açıktır. Burada Putnam, Amerikan toplumunun özenilen bir sivil toplum olmaktan son 20-30 yılda giderek uzaklaşmasını, TV'lerin artan izlenme oranlarına, kadınların çalışma yaşamına katılmasına, aile mobilitesinin artmasına ve değişen demografilere bağlamıştır (Putnam, 1995:1-3).

Amerikan'ın geçmişteki başarılı bir sivil topluma sahip olduğu yönündeki haklı ününü Tocquevillie'nin analizleriyle örnekleyen Putnam, bu başarının gerisinde araştırmaların da gösterdiği gibi kişiler ve organizasyonlar arası ilişki ağları olduğunu kabul eder. Örneğin İtalya'nın kuzey ve güney bölgeleri arasındaki kurumsal performans farklılıklarını bu kavram üzerinden açıklamıştır. Kuzeydeki güçlü sivil toplum geleneğini Kuzeydeki kurumsal performansın başarısının nedeni olarak görür. Görüldüğü üzere Putnam sosyal sermaye ölçümünü çoğunlukla sivil katılım parametresi bağlamında gerçekleştirmiştir. O'na göre sosyal sermaye bir çıkış noktasıdır. Fakat Putnam'ın bu iyimser yaklaşımının yanı sıra, Oklahoma City bombacısının bombalamada kullanacağı taktikleri bowling oynarken arkadaşlarıyla tartışarak geliştirdiğini, çeteler gibi yer altı örgütlenmelerinin de bir sosyal sermaye çeşidini temsil ettiğini kabul ettiği de görülür fakat bu kabul Putnam'ı fazla muhafazakar olmak yönündeki eleştirilerden kurtaramamıştır (Field, 2008: 103-104).

Bir diğ er sosyal sermaye teorisyonu Coleman ise, sosyal sermayeyi yoğunlukla eğitim çalışmaları üzerinde kullanmıştır. O da sosyal ilişki ve sosyal yapıların tüm sosyal sermaye formlarının ortaya çıkmasını sağladıklarını, aktörlerin fayda elde etmeye devam etmek için ilişkiler kurduğunu ve buna devam ettiğini belirtmiştir. Coleman'ın sosyal ağlar üzerine vurgusu diğ er teorisyonlere oranla daha açık ve detaylıdır. "Sosyal Kapalılık" (*Closure of Social Networks*) kuramında etkili bir iletişimin formülünü sunmaktadır. O'na göre ilişkilerin varlığı, bu ilişkilerin devamlılığını sağlayan normları kesin bir şekilde ortaya çıkarmaz. şekil 2'deki gibi açık bir yapıda hem B hem de C ile ilişki içinde olan aktör A; B, C ya da her ikisini negatif etkileyecek eylemlerde bulunabilir. B ve C sadece D ve E ile ilişki içerisinde bulunduklarından ve birbirleriyle ilişki içerisinde bulunmadıklarından A'nın davranışlarını kısıtlayacak bir yaptırım uygulamak için güçlerini bir araya getiremezler. B ya da C'nin tek başına A'ya yaptırım uygulamak için yeterli oranda güçlü olmadıkları durumda da A'nın eylemleri kesintisiz bir biçimde devam edecektir.

şekil 2 Açık Sosyal Ağlar

şekil 3 Sosyal Ağların Kapanışı

şekil 3'te ifade edilen sosyal ağ tipinde ise Coleman; B ve C aktörlerinin kolektif bir yaptırım ya da ödül için bir araya gelebilme imk nına sahip olduğunu belirtmiştir. Bu tür durumlarda efektif yaptırımlarla davranışların gözlenmesi ve yönlendirilmesi mümkün hale gelir (Coleman, 1988).

Daha önce de belirtildiği gibi Coleman'ın çalışmaları daha çok eğitim sosyolojisine yönelik olduğu için yakın ve yoğun bağlara (aile ve akrabalık gibi), zayıf ve kopuk bağlardan daha fazla önem atfetmiştir.

Sonuç olarak sosyal sermaye ilişkisel bir kavramdır ve sadece bireylerin diğerleriyle bağlar oluşturdıkları koşullarda değil aynı zamanda grubun ortak değerlerini içselleştirdikleri noktada kullanışlıdır. Her ne kadar teoriler, sosyal sermayenin sonuçlarının etki alanları (birey/toplum) ve tipleri (negatif/pozitif) konusunda farklı yaklaşımlar sergileseler de sosyal sermayeyi insan ilişkileri ve bu ilişkilerin değerinin karmaşık bir anlatıma dönüşmesi şeklinde tanımlamaları bakımından ortak bir mutabakata varmışlardır.

3.5.Afet Sektöründe Sosyal Sermayenin Yeri

Afet araştırmaları sosyal ağların, afet süresi ve sonrasındaki önemine ilişkin birçok kanıt sunmaktadır. Afet araştırmacıları birey ve toplumların afetlerdeki eğilimlerini anlamak için sosyal sermaye kavramını kullanmışlardır. Sosyal sermayenin özelde bireyin, genelde de toplumun direncini artıran dolayısıyla da kırılganlığını azaltan bir özelliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Bir bireyin ilişki içerisinde olduğu diğer bireylerle bağlantılarının kendisine sağladığı faydayı simgeleyen sosyal sermaye, sosyal iletişim ağlarında birikir. Bu iletişim ağ yapıları, formel/enformel ya da güçlü/zayıf bağlar olarak sınıflandırılabilir. Enformel ağlar; aile, arkadaşlar ve komşular gibi birincil ilişkilerin sürdürüldüğü ağları ve bu ağlarda biriken kaynaklar da bağlayıcı sosyal sermayeyi, dini kurumlar, okul, iş ve STK'lar gibi kurumlarla olan ağlar formel ağları ve bu ağlarda biriken kaynaklar da köprü kurucu sosyal sermayeyi ifade eder (Meyer, 2013: 33).

Sosyal ağlar afetlerde birey ya da gruplara finansal ve finansal olmayan kaynaklar sunar. Çok az ağa sahip izole bireylerin afetlerde kurtarma, tıbbi yardım alma, önleyici eylemleri gerçekleştirme ve barınma gibi dışarıdan yardım almada daha az olanağa sahip olduğu düşünülmektedir (Dynes, 2002: 16). Örneğin Klinberg, 1995 Şikago sıcak hava dalgası sonrası yaptığı araştırmada, yaşlı ve izole yaşlı bireylerde mortalite ve kurtarılamama oranlarının daha yüksek olduğunu bulgulamıştır (Klinberg'den aktaran Aldrich ve Meyer, 2014: 6).

Afetten etkilenen birey ve toplumların en sıklıkla kullandıkları sosyal sermaye tipi bağlayıcı sosyal sermayedir (Norris vd., 2002'den aktaran Aldrich ve Meyer, 2014: 6). Bağlayıcı sosyal sermayenin derin rezervleri, bireyleri; uyarıları alma, afete hazırlanma, barınma ve acil ve ilk yardım hizmetlerinde faydalanma konusunda daha

avantajlı kılmaktadır. Araştırmalar afetlerde bireylerin aile üyelerini özellikle birincil akrabalarını (çocuk, ebeveynler ve kardeşler) yardım alınacak ilk kaynak olarak gördüklerini göstermektedir. Örneğin, Meyer'in araştırmasına göre katılımcıların %85'i en az bir aile üyesini, %39'u da sadece aile üyelerini afetlerde destek kaynağı olarak gördüklerini beyan etmişlerdir (Meyer, 2013). Bağlayıcı sosyal sermaye aynı zamanda formel yardımlara bağımlılıkları da azaltmada rol oynamaktadır. Örneğin, Tse, Wei ve Wang, Çin Bahar Festivalindeki mevcut enformel ağların kapasitelerinin afetten sonraki dönemde normal hayata dönüşteki pozitif etkilerini, evlerin yeniden inşa sürecinin formel yardımlara dayanmadan hızlıca gerçekleştirilebildiği bağlamında tespit etmişlerdir (Tse vd., 2013).

Bağlayıcı sosyal sermayenin ilk ve temel destek kaynağı olarak algılanmasının gerisinde bireyler arası güven ve ortak değer yaratma gücü vardır. Nakagawa ve Shaw (2004), Gujarat ve Kobe depremleri sonrasındaki çalışmalarında, yüksek güven, norm, katılım ve sosyal ağ düzeyine sahip toplumların toparlanma kapasitelerinin daha yüksek olduğunu bulgulamışlardır. Farklı kültürel ve ekonomik karakteristiklere sahip olsalar bile, yüksek sosyal sermayeye sahip toplumların yeniden yapılanma ve normal hayata dönüş sürecini çok daha hızlı tamamladıkları görülmektedir. Yüksek sosyal sermaye göstergesi olarak bireyler arası karşılıklı güven ve bağlılık; afet müdahalesi, gönüllülük faaliyetleri ve sorumluluklar konusunda bir farkındalığın artmasına neden olduğu ve ayrıca risk ve kurtulmada kolektif karar almayı ve adaptasyonu desteklediği söylenmektedir (Adger, 2003; Brunie, 2010; Hausman, Hanlon ve Seals, 2007'den aktaran Aldrich ve Meyer, 2014: 7). Chamlee-Wirght ve Storr (2009) da Katrina kasırgasından etkilenen New Orleans'ta gerçekleştirdikleri çalışmada, toplumsal bağların sıkı olduğu yoksul Village de L'Est bölgesinin, daha az zarar görmüş ve sosyo ekonomik bakımdan daha iyi durumda olan bölgelere oranla daha hızlı bir toparlanma süreci yaşadığını tespit etmiştir. Araştırmada bu fark, Katolik kilisesi gibi bir lokal bir kurumun toplumsal yaşamdaki rolüne bağlanmıştır (Aldrich ve Meyer, 2014: 7).

Araştırmalar bağlayıcı sosyal sermaye kadar köprü kurucu sosyal sermaye tipinin de kurtarma faaliyetlerini etkilediğini göstermektedir. Aslında bu etki, köprü kurucu sosyal sermaye tipinin günlük yaşamda sunduğu kolaylıklarla paraleldir:

Uzun süreli kurtarma faaliyetlerinde fırsatlar ve önemli kaynaklara erişim sağlama (Hawkings ve Maurer, 2010'dan aktaran Aldrich ve Meyer, 2014: 7). Sosyal organizasyonlarla olan bağlar hem kurumsal yardım faaliyetlerinden (yardıma muhtaç aileler için sosyal organizasyonlar yoluyla yardım toplanması) hem de enformel kaynaklardan (kilise üyeliği yoluyla farklı sosyo ekonomik geçmişe sahip arkadaşlıklar kurulması) yararlanmayı sağlar. Haines, Hulbert ve Beggs (1996) yaptıkları çalışmada Andrew kasırgası ertesinde köprü kurucu ağların Vietnam Katolik toplumunun direncine katkı sağladığını, sosyal gruplara mensup afetzedelerin daha fazla finansal yardım aldıklarını tespit etmişlerdir. Bu katkı, iş dünyası ve toplum arasındaki ticari işbirliğini beraberinde getiren lokal ve ulusal organizasyonlar yoluyla dış kaynaklara erişimi kolaylaştırarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında bir diğer araştırmada da, II. Dünya Savaşı sonrasında savaş öncesi faaliyet gösteren gönüllü birlik ve kar amacı gütmeyen kuruluşların Japonya'nın toplumsal toparlanma sürecine katkı sağladığı, 47 vilayetin birçoğunda okul, ev ve diğer kurumların yeniden inşa edilmesinde köprü kurucu bağlantıların yüksek seviyede bir etkinliği mümkün kıldığı ortaya konmuştur (Kage, 2011'den aktaran Aldrich ve Meyer, 2014: 7). Klinberg'in (2003) çalışmasında da sıcak hava dalgasına bağlı ölümlerin organizasyonel bağları daha az olan Afrika kökenli Amerikalılarda, benzer sosyo-ekonomik seviyeye sahip Hispaniklerin ölüm oranlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Klinberg'den aktaran Aldrich ve Meyer, 2014: 7)

Bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermaye afet süresi ve sonrasında birbirlerini tamamlayıcı ama farklı yollarla çalışırlar. Elliot ve ark. (2010), Katrina kasırgası sonrası New Orleans'taki iki toplumu (Lower Ninth Ward ve Lakeview) karşılaştırdığı çalışmasında; yoksul Afrika-Amerikan toplumu Lower Ninth Ward'ın bağlayıcı sosyal sermayeyi yoğunlukla kullanırken, sadece enformel destek aldıklarını ama uzun vadede daha az seviyede barınma ve mahalleli yardımı aldıklarını tespit etmiştir. Dolayısıyla afet bölgesinin dışındaki bireylerle ya da daha fazla kaynağa sahip bireylerle azalan bağlantılar nedeniyle Ninth Ward, Lakeview'dan daha az direnç gösterebilmiştir. Hawkins ve Maurer'in (2010) Katrina Kasırgası ertesinde hayatta kalanlarla yaptıkları nitel çalışmada, aile üyeleri ve arkadaşlardan oluşan bağlayıcı sosyal ağların afetin hemen ertesindeki yardımlarda etkili olduğunu, köprü kurucu sosyal sermayenin de farklı etnik kimliğe mensup ya

da farklı ekonomik statüdeki bireylerden bilgi ve malzeme desteğine karşılık geldiğini bulgulanmıştır (Hawkins ve Maurer'den aktaran Aldrich ve Meyer, 2014: 7).

Tüm bu araştırmalar sosyal sermayenin, afet direncini pozitif yönde etkilediğini düşündürmektedir. Yani afetlerin finansal ve finansal olmayan kaynaklara gereksinimlerin arttığı bir dönem olduğu ama bu dönemde tıpkı rutinde olduğu gibi her birey ya da grubun kaynaklara erişiminin eşit olmadığı ama sosyal sermayenin birey ya da grubun kaynaklara erişimlerini kolaylaştıran bir imkan yarattığı görülür. Bu çalışmada da bu görüşlerden yola çıkılarak sosyal sermaye kavramına, hem yaşlıların kırılganlıklarını azaltan bir unsur hem de risk odaklı ve topluluk temelli bir afet yönetiminin temel bileşeni olarak önem verilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

Amasya’da yaşlıların sosyal ağ kapsamı ve sosyal sermaye seviyelerini etkilediği tespit edilen kavram ve statülerin demografik ve sosyo-ekonomik faktörler bazında dağılımına ulaşmak önemlidir çünkü kırılabilirlik olgusunun çok boyutlu ve değişken yapısı, beslendiği tüm alanları ve bu alanların birbirleriyle olan ilişkiselliğini barındırır. Bu yolla eşitsizlik ve kırılabilirliklerin; yaş, gelir, cinsiyet, medeni durum gibi alanlarda kök saldıgı gerçeği daha net ortaya koyulabilir. Bu nedenle bu araştırmanın bulguları katılımcıların sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri çerçevesinde ve zaman zaman ulusal verilerle karşılaştırılarak sunulacaktır.

4.1. Katılımcıların Demografik ve Sosyoekonomik Karakteristikleri

Yaş

Araştırma için toplam 33 yaşlı bireyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaş dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 70,5 olarak bulgulanmıştır. TÜİK 2017 verilerine göre Amasya’da yaşlı nüfusun %33’ünün 65-69 yaş, %26’sını 70-74 yaş, %19’unu 75-79 yaş, %13’ünü 80-84 yaş, %6,5’ini 85-89 yaş ve %1,7’sini 90 ve üstü yaş grubu oluşturmaktadır. TÜİK 2018 verilerine göre de Türkiye nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımında, yaşlı nüfus içerisinde en büyük payı 65-74 yaş grubu oluşturduğu görülmektedir.

Amasya nüfus grafikleri ve araştırma yaptığımız grubun yaş ortalamasına ilişkin veriler ilk bakışta genç bir yaşlı nüfusunun varlığını bize işaret etse de yıllara göre rakamlardaki değişimlerden 90 ve üstü yaş grubunun oranının giderek arttığı görülür. Örneğin, TÜİK “İl, Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus 2007-2017 Tablosu” verilerine göre Amasya’da 597 yaşlının 90 ve üstü yaş grubunda olduğu görülürken bu sayı 2017’de 799’a çıkmıştır (TÜİK, 2017b). Bu rakamlar içerisinde kadınların oranının ise %72,5 olduğu görülmektedir. Bu da bize yaşlılığın yaşlanması yanında kadınlaşması olgusuna da işaret etmektedir. Kadınların dezavantajlı bir grup olan yaşlıların en kırılgan parçasını oluşturdukları tespitinden hareketle Amasya yaşlılarının giderek kırılganlaştığı söylenebilir (Arun, 2011: 1522).

Araştırma kapsamında görüşülen kır katılımcılarının yaş ortalaması kent katılımcılarından daha yüksektir. Kır katılımcılarının yaş ortalaması 72, kadın kır katılımcılarının yaş ortalaması 71 ve erkek katılımcıların yaş ortalaması 74’tür. Kent katılımcılarının yaş ortalaması ise hem erkek hem de kadınlar için 69’dur. TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına 2017 verilerine göre de kır yaşlısının yaş ortalaması kent yaşlısına oranla daha yüksektir. Örneğin belde ve köylerde 90 ve üstü yaş grubu 65 yaş ve üstü yaş grubunun %2,5’ini oluştururken bu oran il ve ilçe merkezi yaşlı nüfusu için %0,7’dir (TÜİK, 2017c).

Tablo 1: Kır ve Kent Katılımcılarının Yaş Dağılımları Tablosu

Yaş Aralığı	Kır		Kent		Toplam
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
65-69	6	3	6	3	18
70-74	1	3	2	3	9
75-79	1	0	1	0	2
80+	2	2	0	0	4
Toplam	10	8	9	6	33

Eğitim düzeyi

Araştırmaya katılan yaşlıların eğitim seviyeleri incelendiğinde okuma yazma bilmeyen ve ilköğretim mezunu olan yaşlı kategorisinde bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 2). Eğitim seviyeleri kır ve kent bağlamında

incelendiğinde kentte eğitim seviyesinin kırdan daha yüksek seyrettiği görülebilir. Eğitim seviyesinin cinsiyet ve mekan bazında dağılımında ise kırdaki kadın katılımcılar aleyhine işleyen bir dengesizlik belirginleşmektedir. Benzer şekilde Türkiye genelinde de kırsal alanda yaşayan 65 yaş ve üzeri yaştaki erkek ve kadın nüfusun eğitim durumu arasında erkeklerin lehine önemli farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır (Öztürk, 2015). Bu oranlar kadınların eğitim seviyelerinin erkeklere göre daha düşük bulgulanması noktasında Türkiye’de yaşlı nüfusun eğitim oranının cinsiyete göre dağılımındaki eşitsizlik ile paralellik göstermektedir. TÜİK 2017 verilerine göre de okuma yazma bilmeyen yaşlı kadınların oranı erkeklerin oranından daha fazla olup, ilköğretim mezunu olan yaşlıların sayısı diğer eğitim seviyelerine oranla daha yüksek belirlenmiştir (TÜİK, 2017a). Bu durumda Amasya’da yaşlı kadınların özellikle de kırdaki yaşlı kadınların istihdam, sosyal hayat ve karar alma süreçlerine eşit bir şekilde katılımını engelleyen eğitim eşitsizliğini besleyen dinamiklerin var olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 2: Kır ve Kent Katılımcılarının Eğitim Seviyesi Tablosu

	Kır		Kent		Toplam
Eğitim Seviyesi	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Okuma Yazma Bilmeyen	9	1	1	0	11
İlkokul	0	4	5	0	9
Ortaokul	0	1	2	2	5
Lise	1	2	1	2	6
Lisans	0	0	0	2	2
Toplam	10	8	9	6	33

Medeni durum

Araştırma verileri bize yaşlılarda evli olmanın en genel eğilim olduğunu ve dulluğun kadınlar cephesinde azımsanmayacak bir oranda olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 3). TÜİK 2017 verilerine göre yaşlıların %61,5’i evli, bunların içerisinde de evli erkeklerin oranının %83,4, kadınların ise %44,3 oranına sahip olduğu görülmektedir (TÜİK, 2018). Bu araştırmada da 19 kadından 8’i dulken, 14 erkekten sadece 1’i duldur.

Araştırmanın bulgular bölümünün “Medeni Durum” ve tartışma bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde analiz edilecek olan “dulluk” kavramının, basit bir demografik değişkenin ötesinde, yalnızlıktan günlük yaşam aktivitelerinin aksamasına, hane gelirinin azalmasından sosyal yaşamın organizasyonuna kadar birçok alanda kadınlar yönünden eşitsizlikler oluşturan sosyal bir olgu olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Kır ve Kent Katılımcılarının Medeni Durum Tablosu

	Kır		Kent		Toplam
Medeni Durum	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Evli	6	7	5	6	24
Bekar	0	0	0	0	0
Dul	4	1	4	0	9
Toplam	10	8	9	6	33

Hane yapısı

Kır ve kent katılımcılarının hane yapısı incelendiğinde çekirdek aile ve yalnız yaşama aranjmanının yaygın olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 4). Yalnız yaşayan kadınların oranı erkeklerden daha yüksektir. TÜİK 2016 verilerine göre de yalnız yaşayan yaşlı kadınların oranının (%76,7) erkeklerin oranından (%23,3) daha yüksek olduğu görülmektedir (TÜİK, 2017a). Bu durum esasen yaşlı kadınların yaşlı erkeklerle karşılaştırıldığında, daha yüksek oranlarda eşlerini kaybederek dul kaldıkları ve yaşamlarının geri kalan kısmını dul olarak geçirme eğiliminde olmalarına bağlıdır. Arun’un da belirttiği gibi dulluk hem Türkiye hem de dünyada kadınlar için normatif hale gelmiştir (Arun, 2011: 1521).

Tablo 4 Kır ve Kent Katılımcılarının Hane Yapısı Tablosu

	Kır		Kent		Toplam
Hane Yapısı	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Tek Kişilik Aile	3	1	3	0	7
Çekirdek Aile	5	7	5	6	23
Geniş Aile	2	0	1	0	3
Toplam	10	8	9	6	33

Gelir

Tüm katılımcılar emekli maaşı, ölüm aylığı ya da dulluk maaşı, evde bakım parası gibi sosyal yardım kapsamında ödenen bir gelire sahip olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 5). Hem kır hem de kentte daha önce ücretlendirilmiş bir çalışma yaşamının içinde bulunup, buna bağlı olarak kendi emekliliğine sahip olan katılımcıların büyük çoğunluğunu erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Kadınların büyük bir bölümünün, kendi emeklisine sahip olmadıkları görülmüştür.

Tablo 5 Kır ve Kent Katılımcıları Gelir Kaynağı, Meslek ve Ek Gelir Tablosu

Katılımcı no	Cinsiyet	Medeni Durum	Gelir kaynağı	Emeklilik öncesi çalıştığı iş kolu	Ek gelir	Katılımcı no	Cinsiyet	Medeni Durum	Gelir kaynağı	Emeklilik öncesi çalıştığı iş kolu	Ek gelir
R1	Kadın	Evli	Eşinin emekli maaşı	Ev hanımı	+	K1	Erkek	Evli	Emekli maaşı	İşçi	+
R2	Kadın	Evli	Eşinin emekli maaşı	Ev hanımı	-	K2	Kadın	Evli	Eşinin emekli maaşı	Ev hanımı	-
R3	Kadın	Evli	Emekli maaşı	Memur	+	K3	Erkek	Evli	Emekli maaşı	Öğretmen	+
R4	Kadın	Dul	Ölüm aylığı	Ev hanımı	-	K4	Erkek	Evli	Emekli maaşı	Memur-sağlık	+
R5	Kadın	Evli	Eşinin emekli maaşı	Çiftçi	-	K5	Erkek	Evli	Emekli maaşı	Tır şoförü	+
R6	Erkek	Evli	Emekli maaşı	Çiftçi/inşaat işçisi	-	K6	Kadın	Evli	Eşinin emekli maaşı	Ev hanımı	-
R7	Kadın	Dul	Ölüm aylığı	Ev hanımı	-	K7	Erkek	Evli	Emekli maaşı	İcra Müdürü	-
R8	Erkek	Dul	Emekli maaşı	Çiftçi	-	K8	Erkek	Evli	Emekli maaşı	Banka Müdürü	-
R9	Erkek	Evli	Emekli maaşı	Memur	+	K9	Kadın	Dul	Ölüm aylığı	Ev hanımı	-
R10	Kadın	Evli	Eşinin emekli maaşı	Ev hanımı	+	K10	Kadın	Dul	Emekli maaşı	İşçi	-
R11	Erkek	Evli	Emekli maaşı	Çiftçi	+	K11	Kadın	Evli	Eşinin emekli maaşı	Ev hanımı	-
R12	Erkek	Evli	Emekli maaşı	Memur	+	K12	Kadın	Evli	Eşinin emekli maaşı	Ev hanımı	-
R13	Erkek	Evli	Emekli maaşı	Çiftçi	-	K13	Kadın	Dul	Ölüm aylığı	Ev hanımı	-
R14	Kadın	Dul	Dulluk maaşı (Sosyal yardım)	Ev hanımı	-	K14	Kadın	Evli	Eşinin emekli maaşı	Ev hanımı	+
R15	Erkek	Evli	Emekli maaşı	İşçi/çiftçi	-	K15	Kadın	Dul	Emekli maaşı	Ev hanımı	+
R16	Erkek	Evli	Emekli maaşı	Esnaf	+						
R17	Kadın	Evli	Evde bakım parası	Çiftçi/ev hanımı	-						
R18	Kadın	Dul	Dulluk maaşı (Sosyal yardım)	Çiftçi/ev hanımı	-						

Özellikle R3 hariç kırdaki kadın katılımcıların hiçbirinin kendi emeklilik aylığına sahip olmadığı, 4 dul katılımcıdan 2'sinin dul aylığı adı altında ödenen sosyal yardımlarla diğer ikisinin de sigortalı eşlerinin vefatının ertesinde bağlananölüm aylığı ile geçimini sağladıkları görülmektedir. Kentte ise dul kadın katılımcıların 2'si kendi emekli maaşına sahipken diğer 2'sinin de ölüm aylığı ile geçimlerini sağladıkları tespit edilmiştir.

Tablo 5'e bakıldığında yaşlılıkta toplumsal cinsiyetin sosyal ve ekonomik anlamda eşitsizlikleri nasıl beslediği rahatça görülebilir. Toplumsal cinsiyetin başlı başına kaynaklara erişimde eşitsizlikler yarattığı bilinmektedir. Bunlara yaşlılık vedulluğun beraberinde getirdiği ekonomik ve sosyal açıdan stabil olmayan yaşam kurgusunun eklenmesi yaşlılıkta kadın olmayı daha da zorlu hale getirmektedir. Görüldüğü üzere kadınlar ekonomik yaşama ücretsiz aile işçisi olarak katılmakta, emeğinin karşılığı olarak bir gelir elde edememekte ve toplumsal ilişkiler sistemi içerisinde oldukça düşük bir pozisyon işgal etmektedir. Kırdaki ise eşitsizlik listesi daha kabardır. Örneğin, sosyal yardım adı altındaki gelirle geçinmek zorunda kalan yaşlı dul kadınların sadece toplumsal cinsiyetten kaynaklı değil aynı zamanda eşinin tabi olduğu eşitsizlikleri de (eşin sosyal güvenlikten yoksun olması gibi) devralarak daha da dezavantajlı bir pozisyon işgal ettiği görülebilir.

4.2. Katılımcıların Sosyal Ağları

Bu bölümde katılımcıların bağlayıcı sosyal sermayelerinin tespiti için çocuklar, akraba ve komşularıyla olan ilişkilerine ve köprü kurucu sosyal sermayeleri için de vakıf, dernek, oda vb. STK üyeliklerine dair edinilen bilgiler tablolar halinde verilecek, izleyen bölümlerde tablolardaki ilişki yoğunluklarına dair ayrıntılandırmalar yapılacaktır. Bu bölümde kent katılımcıları "K", kır katılımcıları ise "R" olarak kodlanmıştır.

Çocuklar

Kır katılımcılarının çocuk sayıları, yakın yaşama durumu ve görüşme sıklığına ilişkin değerlendirmeler Tablo 6 ve 7'de özetlenmiştir. Kır katılımcılarının çocuk sayısı ortalaması 4,5'tir. En az bir çocuğuyla aynı köyde yaşayan yaşlı sayısı 6 olarak

bulgulanmıştır. Sık görüşülen toplam çocuk sayısı, az veya hiç görüşülmeyen toplam çocuk sayısının oldukça altındadır.

Tablo6 Kır Katılımcıları Çocuk Sayıları ve Görüşme Sıklığı Tablosu

Katılımcı no	Toplam çocuk sayısı	Aynı köyde ikamet edilen çocuk sayısı	Aynı ilçede ikamet edilen çocuk sayısı	Aynı ilde ikamet edilen çocuk sayısı	Sık görüşülen çocuk sayısı	Az veya hiç görüşülmeyen çocuk sayısı
R1	6	0	0	1	1	5
R2	3	0	0	1	1	2
R3	2	1	0	0	2	0
R4	6	2	0	0	0	6
R5	6	0	2	1	0	6
R6	6	0	1	0	0	6
R7	5	0	0	0	0	5
R8	3	0	0	0	3	0
R9	7	3	0	0	5	2
R10	2	1	1	0	2	0
R11	7	0	1	2	1	6
R12	4	2	2	0	4	0
R13	4	0	0	2	0	4
R14	4	0	0	0	0	4
R15	5	0	0	4	0	5
R16	5	0	1	1	2	3
R17	2	0	0	2	0	2
R18	5	2	0	0	0	5
Toplam	82	11	8	14	21	61
Ortalama	4,5	0,6	0,4	1,75	1,17	3,39

Kentli katılımcılar da ise çocuk sayısı ortalaması 2'dir. En az bir çocuğuyla aynı yerde yaşayan yaşlı sayısı 10'dur. Sık görüşülen toplam çocuk sayısı, az görüşülen ve hiç görüşülmeyen toplam çocuk sayısından oldukça fazladır.

Bu araştırma yaşlıların afet sonrasındaki olası kırılganlıklarını keşfetmeye yönelik olduğu için sosyal ağlarındaki bireylerle olan yaşama mesafesinin afet

sonrası akut dönemde önem arz ettiği yönündeki literatür söyleminden hareketle çocuklarla olan ilişkiler analiz edilirken öncelikli olarak çocuklarla yakın ya da uzak yaşama durumları ve bunun ilişkiler üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar çocukların cinsiyet ve medeni durumlarıyla ilgili sistematik bir veri toplanmamışsa da, hem kır hem de kent için yaşlıların bekar ya da dul olan çocuklarıyla ilişkilerinin daha sık kurulabildiği yönünde bir eğilimin varlığından da söz etmek gerekir. Maddi ve manevi açıdan ebeveynlerinin yardımına ihtiyaç duydukları düşünülen çocuklarla özellikle de dul olan kız çocuklarıyla ilişkiler daha olumlu bir görünüme sahiptir.

Kent katılımcılarının da çocuk sayıları, yakın yaşama durumu ve görüşme sıklığına ilişkin değerlendirmelerini tablo halinde vermek gerekirse;

Tablo 7 Kent Katılımcıları Çocuk Sayıları ve Görüşme Sıklığı Tablosu

Katılımcı no	Toplam çocuk sayısı	Aynı ilde ikamet edilen çocuk sayısı	Sık görüşülen çocuk sayısı	Az veya hiç görüşülmeyen çocuk sayısı
K1	3	0	3	0
K2	3	2	3	0
K3	2	0	2	0
K4	2	2	2	0
K5	0	0	0	0
K6	2	2	2	0
K7	3	2	2	1
K8	2	0	2	0
K9	3	3	2	1
K10	3	1	3	0
K11	3	2	2	1
K12	1	1	1	0
K13	2	1	2	0
K14	3	1	3	0
K15	2	0	2	0
Toplam	34	17	31	3
Ortalama	2,2	1,1	2	0,2

Akrabalar

Akrabalarla olan sosyal ağlarla ilgili olarak da kır katılımcılarının akrabalarının büyük bölümünün, il merkezine ya da farklı illere göç ettiği tespit edilmiştir. Çok az sayıda akraba ile aynı köyde yaşama durumu gözlenmiştir. Görüşme sıklığına ilişkin olarak da değerlendirmelerin oldukça karamsar bir görünüme sahip olduğu söylenebilir. Akrabalar içerisinde nispeten sık görüşülenler kardeşlerdir.

Katılımcıların görüştükleri akrabaları ve bu akrabalarla olan görüşme sıklıklarına ilişkin ifadeleri “0: hiç görüşülüyor, 1: arada sırada, 2: sık görüşülüyor” şeklinde derecelendirmeler kullanılarak değerlendirildiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır:

Tablo 8 Kır Katılımcılarının Akrabalara Yakın Yaşama Durumu ve İlişkileri Değerlendirme Tablosu

Katılımcı No	Aynı köyde ikamet eden akrabası var mı?	Aynı köydeki akrabalarla görüşme sıklığı ve kişisi *	Köy dışındaki akrabalarla görüşme sıklığı ve kişisi *
R1	-	-	1- kardeş
R2	+	0	2- kardeş
R3	-	-	1- kardeş
R4	-	-	0
R5	+	0	0
R6	-	-	0
R7	+	0	0
R8	+	2-kardeş	2-yeğenler
R9	+	1-kardeş	1- yeğen
R10	+	2-kardeş	1-dayı, amca
R11	+	1-kardeş	1-kardeş, yeğen
R12	+	2-kardeş	1-kuzen
R13	-	-	0
R14	-	-	0
R15	-	-	0
R16	+	2-kardeş	2-kardeş,kuzen
R17	-	-	1-dayı
R18	-	-	1-kardeş

*0: hiç görüşülüyor, 1:arada sırada, 2: sık görüşülüyor

Kentkatılımcılarının akrabalarının büyük bölümü, il merkezinde yaşamaya devam etmekte olup akraba görüşme sıklığının nispeten yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 9 Kent Katılımcılarının Akrabalara Yakın Yaşama Durumu ve İlişkileri Değerlendirme Tablosu

Katılımcı No	Aynı ilde ikamet eden akrabası var mı?	İldeki akrabalarla görüşme sıklığı ve kişisi*	İl dışındaki akrabalarla görüşme sıklığı ve kişisi*
K1	+	2-kardeş	2 -kuzen
K2	+	2-kardeş, kuzen	1-yeğen
K3	+	2-kardeş, kuzen	1-kuzen
K4	+	1-kardeş, yeğen	0
K5	+	2-kardeş	2-kuzen
K6	+	0	0
K7	+	2-hala	2-kardeş
K8	+	0	0
K9	+	1-kuzen	1-kardeş
K10	-	-	2-kardeş, kuzen
K11	+	2-kardeş	1-yeğen
K12	+	2-kardeş	1-kuzen
K13	+	2-yeğen	2-kardeş
K14	+	2-kardeş, baldız	1-görümce
K15	-	-	2-kardeş

*0: hiç görüşülüyor, 1: arada sırada, 2: sık görüşülüyor

Komşular

Kır katılımcılarının büyük bir bölümü, doğma büyüme yaşadıkları köyde ikamet etmektedirler ve önemli bir kısmı komşularıyla günlük hayatta sık görüşmektedir. (bkz. Tablo 11 ve Tablo 12)

Kent katılımcılarının da büyük bir bölümü doğma büyüme Amasya'da ikamet etmektedir. Komşularla ilişkileri, yüzeysel bir görünümde ama olumlu olarak nitelendirilmektedir. (bkz. Tablo 11 ve 12)

Sivil Toplum Kuruluşları

Kır katılımcılarının vakıf, dernek vb. gönüllü kuruluşlara üyelik bağlamında, aktif bir STK üyeliği hiç yoktur. Geçmişte aktif olan fakat bugün yaş, sağlık, taşınma vb. nedenlerle üyeliklerini sonlandıran üye sayısı 5'tir. (bkz. Tablo 11 ve 12)

Kentte de vakıf, dernek vb. gönüllü kuruluşlara üyelik bağlamında, aktif bir üyeliği olan sadece 3 katılımcı mevcuttur. Geçmişte aktif olan fakat bugün yaş, sağlık, taşınma vb. nedenlerle üyeliklerini sonlandıran katılımcılarla birlikte toplam 7 katılımcı mevcuttur. (bkz. Tablo 11 ve 12)

4.3. Hane Yapısı: Kırdaki Zorunluluk, Kentte Bir Tercih Olarak Öne Çıkan Çekirdek Aile ve Yalnız Yaşama

Bu bölümde; ilk olarak katılımcıların yaşam aranjmanları ve bu aranjmanları etkileyen süreçlere ilişkin bilgiler sunulacaktır. Bunun nedeni yaşam aranjmanlarının yaşlıların sosyal sermayelerini yansıtmaya potansiyelidir. İlerleyen bölümlerde de yaşam aranjmanları hakkında genel bir bilgiye sahip olduğumuz katılımcıların bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermaye kapsamı ve bu kapsamı etkileyen konum ve statüye ilişkin bilgiler verilecektir.

Araştırmamızda hem kır hem de kentli yaşlılar için çekirdek aile (eşle yalnız yaşama) ve yalnız yaşama aranjmanlarının yaygın olduğu görülmüştür. (bkz. Tablo 4)

Çekirdek ailenin temelde karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan oluştuğu kabul edilmekteyse de çocuksuz çiftler veya tek ebeveynli aileler de çekirdek aile kategorisinde değerlendirilmektedir (Özbay, 2014:2). Araştırmamızda da yukarıda bahsedildiği şekliyle, tek ebeveynli ya da çocuksuz aileler çekirdek aile kategorisi dahilinde değerlendirilmiştir.

Araştırma boyunca edinilen bulgular ışığında Göynücek kırsalı için bugün geniş ailenin yaygın olduğu bir kır yaşamından söz etmek zordur. Kırdaki yapılan görüşmeler neticesinde kırdan kente göçün ve kentsel kültürün kıra nüfuz etmesinin yaşlıların yaşam aranjmanları üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir. Bu süreçte eski hakim konumlarının (karar verici ve üretici pozisyon) aşındığını deneyimleyen yaşlıların yalnız başlarına ya da eşleriyle beraber çekirdek aile içerisinde kırdaki yaşamlarını devam ettirme yönünde bir yaşam aranjmanını tercih ettikleri ya da

zorunda kaldıkları görülmüştür. Şöyle ki bugün kent kültüründe kurulmuş olan yaşlılık söyleminin toplumun her alanı gibi kırdaki aileyi de kuşattığı, yaşlıların kendilerini aile içerisinde bir sığıntı gibi hissetmeleri ve farklı kuşaklara mensup diğer aile fertlerinin de bu söylemi beslemeleri nedeniyle kendi başlarına yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu duruma ilişkin daha somut nedenler sunmak gerekirse; kente göçen çocuklarla beraber yaşama aranjmanı kır yaşlısı için ne ekonomik ne de sosyal yönden baş edilebilir görünmemektedir. Kentteki yaşamın mevcut ekonomik gelirle karşılanmasının güçlüğü, alış veriş, camiye gitmek, tanıdıklarla bir araya gelmek gibi en temel sosyal faaliyetlerin bile daha fazla efor gerektirmesi ve kentte çocuğunun çekirdek ailesi içerisinde kendisine bir alan yaratamayan yaşlı için kır yaşamı daha elverişli gözükmemektedir. Aynı köyde yaşayan bazı çocuklarla kurulan mesafeli ilişkilerde de kendi deyimleriyle elden ayaktan düşen, ne ev içinde ne de dışında eskisi gibi üretim sürecinde faal olamayan yaşlı için kendi evinde kalarak eski düzenini sürdürmek yaşlılık söylemiyle mücadelede tercih edilen bir yöntem olarak belirmiştir. Bu nedenle kırdaki yaşam aranjmanı tercihinin, özgür bir seçimden ziyade, zorunluluk içerdiği düşünülmektedir. Bu durumu örnekleyebilecek başlıca ifadeler şunlardır;

Altı çocuk sahibi kadın katılımcı R5'in yaşam stiliyle ilgili sorgulamada; eşiyle yalnız yaşaması haricinde bir alternatifi olmadığını net bir şekilde ifade ettiği ve ilçede yaşayan çocuklarıyla yaşamayı bir seçenek olarak bile algılayamadığını duyduğumuz ifadesi yukarıda tarif edilen durumu özetlemektedir: *“Bunu bırakıp nereye gideyim? Ne bir araba ne bir mal hiçbir şey, hiç kimsem yok tek kocam var”*. Erkek katılımcı R15 de eşiyle yalnız yaşamayı bir tercihten ziyade zorunluluk olarak gördüğünü ve geniş bir aile içinde yaşama özlemi ve bu özlemin gerçekleşememe nedenini içeren ifadeleri şu şekilde sıralamaktadır: *“İnsan istemez mi?...keşke çocuklarımla beraber yaşayabilseydim ama gelinler istemez...bize bakmak zorunda kalacaklar diye düşünürler”*

Yalnız başına ikamet sürdüren dul yaşlılarda da mevcut yaşam aranjmanının genel yaşlılık söylemiyle mücadelede rasyonel bir araç olarak “zorunlu bir tercih halini” aldığı açıktır. Buradaki rasyonalite daha önceki satırlarda da bahsettiğimiz gibi yaşlının kendini koruma altına aldığı bir tür “duruma uyarlama stratejisi”dir.

Özetle; kendine benzer yaş aralığında, benzer ekonomik ve sosyal statüye sahip bireyler arasında dezavantajları daha da silikleşen bir yaşam stilini, farklı bir mekanda, çocukların yanında “sığıntı” gibi hissettiren bir yaşamdan daha tercih edilir formda bulma durumu söz konusudur. Örneğin, 3 çocuk sahibi, dul, erkek katılımcı R8, *“İstanbul’a giderim aslında, kal da derler bana ama duramıyorum orada. Burada rahatım...”* dedikten sonra *“evlenmek istiyorum, yemekleri tek başıma yapıyorum, zorlanıyorum...çocuklar da ara sıra gıda maddesi yolluyorlar ama insan başka bir nefes alıyor evde...”* şeklinde ifadesini sürdürmüştür. R8’in mevcut durumundan yani yalnızlığından yakınması ama çocuklarının yanına sığınmak yerine yalnızlığını giderecek başka çareler üretmesi -yeniden evlenmeyi istemek gibi- ve bu süreçte yalnız yaşamayı tercih etmesi duruma uyarlama stratejisinin bir örneğini bizlere sunmaktadır.

Oldukça nadiren rastlanan “çocukların ebeveynlerle aynı hanede ikamet etmesi” gibi bir durumda da dul olarak baba evine geri dönme, geçim sıkıntısı nedeniyle dul kalan annenin yanına taşınma gibi nedenler ön plana çıkmıştır. Geniş ailede yaşama aranjmanına sahip iki katılımcı (R3 ve R4) da yaşam aranjmanlarının çocuklar yönünden şartların zorlaması ile şekillendiğini açıkça ifade etmektedirler. Bu her iki durumu, yaşlı bakımının ailenin genç üyeleri tarafından karşılanmasının norm olduğu geleneksel/kırsal ilişki biçiminden ziyade çocukların ekonomik ya da sosyal şartlarının şekillendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu iki istisnanın, Göynücek kırsalında geleneksel geniş aile tipinin çözüldüğü ve yaşlıların zorunluluklar doğrultusunda çekirdek aile tipinin tercih ettikleri yönündeki tespitin geçerliliğini zayıflatmadığı söylenebilir.

Kent merkezinde gerçekleştirilen görüşmelerde de bir katılımcı (K6) hariç, çekirdek aile içinde veya yalnız yaşama aranjmanı bulgulanmıştır.

Kent katılımcılarının aile yapılarıyla ilgili bulguların verilmesinden önce, katılımcıların bir kısmının büyükşehirlerde yaşarken emeklilik sonrası Amasya’ya (kendi ifadeleriyle “memleketlerine”) döndüklerini belirtmekte fayda vardır. Bu katılımcıların geniş aile deneyimi olmayıp, literatürde de yaşlılık olgusundaki değişimin ana nedeni olarak sıklıkla söylenegelen geniş aileden çekirdek aileye

doğru gerçekleşen evrilmeyi daha az bir şiddette yaşadıkları görülmüştür⁴. Dolayısıyla kırdaki şartların zorunluluğu kıldığı ve kimi zaman da stratejiye dönüşen yaşam tercihlerinin, kentte zorunluluk içermeyen, özgürlük, bağımsızlık gibi değerlerin şekillendirdiği ve mevcut durumdan yakınmalara yok denecek kadar az rastlandığı kişisel tercihler haline büründüğü görülmüştür. Örneğin, 70 yaşında evli erkek katılımcı K8, uzun yıllar Ankara’da görev yaptıktan sonra emeklilik sonrasında çocuklarını Ankara’da bırakarak memleketine dönen katılımcılardan biridir. 71 yaşında evli, erkek katılımcı K1 de Almanya’dan emekli olduktan sonra memleketine dönüş yapan katılımcılardandır. Çocukların orada doğup büyüdüğünü, artık burada yapmalarının zor olduğunu belirtmiş ve istihdam olanaklarının orada daha iyi olduğundan orada kalmayı tercih ettiklerinden bahsetmiştir: *“benimkiler buraya gelse 3 kuruşa ırgatlık yapabilirler ancak, orada iyi kötü kazanıyorlar işte”* şeklindeki ifadesinde çocuklara yakın yerlerde yaşayamamanın ekonomik gerekçeli rasyonelitesini belirtmiştir. 68 yaşında evli, öğretmen emeklisi erkek katılımcı K3 de kızlarının şehir dışında eğitim aldıklarını ve sonrasında orada çalışmaya karar verdiklerini söylemiştir. Bu üç katılımcının hepsi de çocuklarının tercihlerini rasyonel bulduklarını belirten ifadeler kullanmışlardır.

Kent görüşmelerinin genelinde, kır bulgularının tersine çekirdek aile ve yalnız yaşama aranjmanına ilişkin karamsar ve yakınma içeren ifadelere rastlanmamıştır. Çocuklarının uzakta yaşamaları noktasında genel tavır, *“buraya gelip de ne yapacak”*, *“3 kuruşa ırgatlık mı etsin”*, *“buranın istihdam durumu ortada”*, *“nerede çalışıp yaşayacaklarına onlar karar vermeli”* gibi sözlerde ifade bulduğu şekliyle, mevcut yaşam aranjmanlarını dezavantaj olarak değerlendirmeyen ve Amasya’daki istihdam ve eğitim olanaklarının kısıtlı olmasına bağlayan bir tavidir. Nihayetinde çocukların başka illerde eğitim almaları ve sonrasında ailelerinden uzak yerlerde istihdam edilmeleri katılımcıları rahatlatan bir gelişme olarak belirmekte ve uzakta yaşamanın görüşme sıklığına yansımaları üzerinde olumsuz bir etkisi görülmemektedir. (bkz. Tablo 7)

⁴ Kalaycıoğlu, geniş aileden çekirdek aileye dönüş sürecini Ankara gibi kentlerdeki yaşlıların bir kısmının yaşamadığını ve tüm yaşamlarını çekirdek aile olarak ve/veya çalışarak geçirdiklerini belirtmiştir (Kalaycıoğlu, 2003: 94).

4.4. Amasya’da Yaşlıların Sosyal Ağları

4.4.1. Eş (Avantajlı Bir Statü Olarak Evli Olmak)

Görüşmelerimizde medeni durum, sosyal sermaye üzerinde etkili olduğu tespit edilen statülerdendir. Katılımcıların medeni durumlarıyla ilgili “memnuniyet” temelinde sorgulama yapılmış, eşlerin sosyal destek mekanizması olarak avantaj sağlayıp sağlamadığı ve sosyal sermaye kapsamı üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla katılımcılara kimlerle yaşadıkları, bu kişilerle yaşamaktan memnun olup olmadıkları sorulmuştur.

Hem kır hem de kent görüşmelerinde, yaşam partnerinin sosyal destek mekanizması olarak algılandığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Hem erkek hem de kadın katılımcıların eşlerini birer destek kaynağı olarak algıladıkları oldukça açıktır. Evli katılımcıların dul bireylere oranla sosyal destek noktasında daha avantajlı oldukları gözlenmiştir.

Evli katılımcılar, rutin ihtiyaçların karşılanmasında, eşlerini birer destek mekanizması olarak algılamaktadır. Bu çıkarımı destekleyen ifadelerden örnekler verecek olursak: Evli erkek katılımcı R6, eşiyle yaşamını tarif ederken *“Ben ona, o bana ilaç.”* gibi bir ifade kullanmıştır. 73 yaşındaki evli erkek katılımcı R9 da eşiyle ilgili olarak, *“Eşim Allah razı olsun bakıyor ve ilgileniyor... ihtiyaçlarımı görmemezlik etmez...eski eşimden olan çocuklarla bile bağımlı o sıkı tutar, gider sorar, bize çağırır onları...”* derken, eşinin maddi/manevi desteğinin tüm aile bireylerine dokunduğunu söylemektedir. Eşinin 12 yıldır felçli ve bakıma muhtaç olduğunu belirten 74 yaşında evli R13 de, eşinin bakım sorumluluğunu 4 çocuğuna rağmen tek başına üstlendiğini söylerken eşi için tek destek mekanizması olduğunu ifade etmektedir. Ayakları rahatsız olan 75 yaşında evli kadın katılımcı K2’nin, son zamanlarda pazar alışverişini onun yerine yapmaya başlayan eşiyle ilgili söyledikleri eşin sosyal destek noktasındaki rolünü ifade eden güzel örneklerdendir: *“bizde didiştik zamanında... her şey üstümüze gelirdi, darılmaya yer arardık. Şimdi kahvaltıyı, akşam yemeklerini beraber kurar kaldırırız... işi varsa sorar, gitsem yalnız yapabilir misin diye? Günüm varsa da ne lazım gider alır. Elim ayağım oldu denir ya işte öyle”*.

Dul katılımcılar açısından medeni durum faktörünün sosyal ağ kapsamı üzerindeki etkisi kır ve kentte farklı görünümlere sahiptir. Görüşmelerimizde kırdaki dul katılımcıların, evli katılımcılara oranla yalnızlıktan daha fazla yakındıkları ve komşuluk ya da ahabpık ilişkilerine bir baş etme stratejisi olarak daha fazla dayandıklarını gösteren ifadeler rastlanmıştır. Çünkü dul katılımcıların evli katılımcılar gibi eşlerinin akrabaları ve tanıdıklarını sosyal ağlarına dahil etme imkanları yoktur. 82 yaşındaki dul kadın katılımcı R18'in "... gün geliyor, camdan hastayım, yardım edin diye çıkırarak konu komşudan yardım istediğim oluyor, koşup geliyorlar sağ olsunlar... Çocuğun evde çıkırsam huysuz derler... Kimse rahatız olmasın diye yalnız yalnız dolduruyorum vademi". Görüşme boyunca ikinci bir evlilik yapma isteğini sürekli olarak yineleyen, 68 yaşında dul erkek katılımcı R8, "yeğenim var, ağabeyimin oğlu, o da emekli, onla görüşmek için Amasya merkeze giderim, o da gelir. Komşularım da ne yedin ne içtin diye sorarlar görünce. Biz köy olarak dara düşene yardım etmede beraber hareket ederiz. Benden 500 çıkar ondan 50...fark etmez, gider veririz" derken il dışında ikamet eden çocuklarla gerçek hayatta görüşmemeye bağlı olan eksikliği akraba ya da komşuluk ilişkileriyle ikame etme gibi bir motivasyona sahip olduğu ve bunun için çaba harcadığı görülmektedir. Oğluyla beraber yaşayan 65 yaşında dul kadın R4 de cenaze ve düğünlere mutlaka katıldığından, rahatsızlanan komşuları için dönüşümlü yemek yaptığından bahsederken kendi olanaklarıyla yaşam aktifliğini sürdürmek için çaba sarf ettiği görülmektedir. 82 yaşında dul kadın katılımcı R14 belki yaşlı yoksunluğu konusunda verilebilecek en çarpıcı örnektir. Üç gözlü derme çatma bir barakada yaşayan katılımcı, ot toplayarak büyüttüğü çocuklarını aylardır görmediğini, üç aydan üç aya yatan 500 tl'lik dulluk maaşı ile erzak ihtiyaçlarının ancak bir kısmını karşıladığını, bu yüzden malı olan (büyükbaş hayvan) komşularından sık sık yardım istemek durumunda kaldığını anlatmıştır.

Dul kentli katılımcılar için ise benzer yakınmalara rastlanmamış, memnuniyet seviyelerinin yüksek olduğu fakat temelindeki motivasyonların homojen bir görünüm sergilemediği ve bu durumun kültürel sermaye seviyesine bağlı olarak değiştiği görülmüştür. Dul katılımcıların memnuniyet ifadeleri, kırdaki yalnızlıktan özellikle de zamanla çocuklarla zayıflayan bağlardan şikayetin açık bir şekilde ifade bulduğu ifadelerden oldukça farklıdır. Dul katılımcılardan kendi kararı doğrultusunda

boşanan, şimdi sosyal faaliyetlere daha fazla zaman ayırabildiğini ve yaşamından oldukça memnun olduğunu ifade eden K10: “40 yılı aşkın çocuklar için bazı sorumsuzluklarına (ayrıldığı eşinin) boyun eğdim. Şimdi ise özgür olmanın keyfini sürüyorum. Çocukların hepsinin altın bilezikleri elinde. Tasalanacak kendim dışında kimse kalmadı” derken memnuniyetini özgürlük gibi kişisel nedenlerle ifade etmektedir. Diğer bir dul kadın katılımcı K9 ise, mevcut duruma ilişkin memnuniyetini daha kaderci bir yaklaşımla ama yakınmadan ifade etmektedir: “Vadesi dolana ne yapayım? Ama gelen giden çok burada, konu komşu, ahbablar darlandığımda gelirler o yüzden memnunum, yalnızım diyemem”.

Yukarıda verilen bulguları toparlayacak olursak; evli olmak katılımcılar açısından önemli bir destek kaynağı olarak algılanmaktadır. Her ne kadar kırdan yalnızlıktan şikayet, hem evli hem de dul katılımcılarda yaygın olsa da çocuklar yönünden yakınma dul katılımcıların ifadelerinde daha belirgin bir hal almış ve devamında bu durumun çocukların sosyal ağlara dahil edilememesi gibi sonuçlarına ulaşmıştır. Kent katılımcılarında ise benzer şekilde eşlerin önemli bir destek kaynağı olarak değerlendirildiği görülmekteyken, “dulluk” kır bulgularının tersine bir dezavantaj yaratmamaktadır. Örneğin, kentteki dul katılımcılar; çocuk, akraba, komşular ve dernek, vakıf üyeliklerinin desteklediği daha çeşitli bir sosyal ağ yapısına sahiptirler. Bu noktada salt medeni hal unsurunun belirleyiciliğinden ziyade ekonomik ve kültürel sermayenin kesişimlerinin belirleyici olduğu düşünülmektedir.

4.4.2. Çocuklar

Katılımcıların çocuklarının sosyal ağlardaki konumlarını tespit etmek amacıyla, çocukları olup olmadıkları, çocukların ikamet yerleri, iletişimin sıklığı, gerçek hayatta görüşüp görüşmedikleri, maddi destek alma ya da verme durumu ve kararlarına uyup uymayacakları ile ilgili bazı sorular yöneltilmiştir.

Görüşmelerin kır ayağında, çocuk sayısının yüksek olmasına karşılık katılımcıların çocuklarla görüşme sıklığını içeren sübjektif değerlendirmelerinde sıklıkla görüşülen çocuk sayısının toplam çocuk sayısının çok altında olduğu ve az veya hiç görüşülmeyen çocuk kategorisinde bir yığılma olduğu görülmüştür. Kentli katılımcıların genelinde ise çocuklarla görüşme sıklığının yüksek olduğu görülmüştür. Örneğin, kentte yapılan görüşmelerde “az ya da hiç görüşülmeyen

çocuk” kategorisine ilişkin sadece üç katılımcı beyanı mevcuttur. Sık görüşülen çocuk kategorisinde de en az bir çocuk beyan edilmiştir⁵ (bkz. Tablo 6 ve 7).

Kır görüşmelerinde çocuklarla olan ilişkileri (çocuklarla olan ilişkilerin sosyal sermaye değeri taşımaması) etkileyen temel faktörlerin “mekânsal yakınlığın” sağlanamaması ve geleneksel ilişki örüntülerinin çocuklar yönünden aşınması olduğubulgulanmıştır. Yani kır yaşlısı yakın oturan çocuklarından kendilerine yönelik hala bir beklenti içerisindeyler ama çocuklar cephesinde bu bir karşılık bulmamaktadır.

Mekansal yakınlık, ilişkilerde sürekliliği olanaklı kılmasıyla sosyal ağ ve sosyal sermaye formasyonunda etkisi kuvvetli bir faktör olarak belirmiştir. Kır katılımcılarının görüşme sıklığı sorgulanırken, her ne kadar “*herkesin kendi telaşı var*”, “*ele karıştılar artık*”, “*çoluk çocuğun derdine düştüler*” gibi ifadelerle mekânsal yakınlığı bulunmayan çocuklarla olan görüşme sıklığına rasyonel bir temel bulmaya çalıştıkları görülse de bu rasyonalitenin çocukların sosyal ağlara dahil edilmesini sağlayacak kadar kuvvetli olmadığı görülmektedir. Örneğin, 76 yaşında dul kadın katılımcı R7’nin, “*Kızlar Ankara’da yaşıyor. Oğlanların biri Ankara’da, ikisi de İzmir’de. Telefonla ararlar. Az ararlar, arada bir. İki haftada bir. Uzak yer, ne yapacaksın...*” derken görüşme sıklığının mekansal yakınlığın sağlanamamasına dayanarak açıklamıştır. 65 yaşında dul kadın katılımcı R4 de İstanbul’da yaşayan kızının arada sırada aradığını ve fakat mesafeden dolayı günlük hayatta sıklıkla görüşemediklerini “*bir şey olsa onlar gelene kadar kaldırırılar benim cenazemi...*” ifadesiyle, aynı köyde ikamet eden çocuklarıyla görüşme sıklığının düşüklüğünü de “*onların da bir ailesi var, yalnız değiller ki her dakika gelip kapıyı çalabilsinler*” ifadesiyle açıklamıştır.

Kırda mekansal yakınlığın sağlanamamasının en temel nedeni, çocukların büyük bölümünün istihdam, evlilik ve nadiren eğitim gibi sebeplerle büyük şehir merkezlerine göç etmeleridir. Bu dakırda kaderine terk edilmiş, refakatsiz bir yaşlı kesiminin oluşmasına neden olmuştur. Katılımcıların büyük bir kısmı, köyü terk edip giden çocuklarının arayıp sormamasından yakınırken “*gözden ırak, gönülden ırak*”

⁵ Tabloda K5 nolu katılımcı çocuk sahibi olmadığı için, sık görüşülen ve az ya da hiç görüşülmeyen çocuk kategorileri “0” olarak belirlenmiştir.

sözüyle ifade bulan durumu nitelemişlerdir. Bu duruma örnek ifadelere yakından bakacak olursak; 84 yaşında evli erkek katılımcı R11, yedi çocuğundan sadece biriyle (ilçede ikamet eden) nispeten daha sık görüşebildiğini, geri kalan altısı için az görüştiklerini beyan ettikten sonra şöyle devam etmiştir:

Çocukların her biri bir yerde. 5'i ilk karıdan, 2'si diğerinden. 4 kız, 3 oğlan. Benim yanıma gelen evladım (ilçede ikamet eden) canım gibi yanımda başımın üstündedir. Gelemeyene de Allah razı olsun gelmedi, derim. Onlara da karşı gelecek halim yok. Gel de bana bak diyemem.. 2'si Amasya'da oğlanların, 1'i Göynücek'te (burada). 3 kız İstanbul'da diğeri de Manisa'da. Şimdi kızların evlilikleri çok kötü gidiyor. Maddi durumları yok. Adamları bir iş tutmuyorlar ki tüm geliri yiyorlar. İşte onlara maddi yardım sağlıyorum. Hepsinin telefonu var. Arz ederlerse ararlar, bayram günlerinde gelirler görüşürüz. Ben 84 yaşındayım, nasıl gideyim. Ben kalkıp gidemem.

Aynı zamanda katılımcılarla aynı köyde yaşayıp görüşme sıklığı az olarak beyan edilen çocukların sayısının da azımsanmayacak derecede olduğunu söylemek gerekir. Bu durumda mekansal yakınlığın yanında geleneksel ilişki örüntülerinin muhafaza edilememesinin de önem taşıdığı görülmektedir. Örneğin, 69 yaşında evli kadın katılımcı R5'in, aynı ilçede yaşayan kızları için “ayda yılda bir ararlar” şeklindeki ifadesi, çocuklarla yakın yerde yaşamının çocuklar yönünden geniş bir sosyal ağ formasyonu için yeterli olmayacağının kanıtlarından birini sunmaktadır. 6 çocuğundan sadece 1'iyle yakın köylerde yaşayan 68 yaşında erkek katılımcı R6 ise, “Bir tek oğlum yukarı köyde durur, evli. Faydası yok da 6 tane var toplamda. Bana bir faydası yok. Çocuklar beni sık sık aramaz. Hiç aramazlar diyebilirim. Erkeğin karısı var.Bayramdan bayrama gelirse gelir, yoksa yok” şeklinde sürdürdüğü ifadesinde, çocuklarını kendi sosyal ağına dahil edemediği görülmüştür.

Yukarıdaki kır bulguları ışığında ileri yaştakiler açısından çocuk sayılarının kent katılımcılarından hatırı sayılır bir düzeyde yüksek olmasına karşın (bkz. Tablo 6), çocukların çeşitli nedenlerle kıyı terk etmelerinin, bir zamanlar geniş aile kategorisinde olan aile tiplerinin küçülmesine ve az sayıdaki mekansal yakınlık sağlanabilen çocuklarla da geleneksel ilişki örüntülerinin aşınmasına paralel olarak çocuklar yönünden sosyal ağların zayıf bir görünüme sahip olmasına neden olduğu söylenebilir. Kırdaki yaşlıların bir zamanlar geniş aile içinde yaşamalarına rağmen bugün aynı köyde ya da ilçede yaşayan çocuklarıyla geniş aile dinamiklerini yeniden canlandıramamalarında bir yük algısı çerçevesinde oluşmuş yaşlılık söyleminin büyük payı olduğu görülmüştür. Yaşlıların, bu söylemin ailedeki yansımasıyla mücadele ederken heterojen birlikteliklerin mevcut olduğu alanlardan uzak durarak,

benzer ekonomik, sosyal ve demografik özelliklere sahip bireylerden oluşan kırsal alanı tercih ettikleri görülmektedir. Ekonomik durumunu yetersiz olarak ifade eden, toprağını ekip biçemediğinden yakınan, yalnızlığından şikayetçi yaşlıların çocuklarının yanında barın-a-maması bu duruma bir örnektir. “*nereye gideyim?*”, “*herkes yerinde iyi*” “*bu saatten sonra hiçbir yere sığamam*”, “*insan eti ağır*” vb. cümlelerde ifade bulan bu rasyonaliteyi, yaşla azalan ekonomik ve sosyal kaynaklar beslemektedir. Bundan dolayıdır ki çocuklarıyla ilişkisini sık olarak tarif eden yaşlıların önemli bir bölümü sadece çalışan çocuklarına destek amacıyla -torunlarına göz kulak olmak gibi- faydaları dokundukları sürece gidebildiklerini ima eden ifadeler kullanmışlardır. Dul erkek katılımcı R8 bile -ki bu katılımcı çocuklarla olan ilişkisini oldukça samimi tanımlayan nadir kır katılımcılarından- İstanbul’daki torununun ‘dede’ diye peşinde dolandığını, yaz aylarında kreş probleminden dolayı sıkça gidip torununa baktığını belirttikten sonra uzun süreli kalamamasını ‘sığamıyorum’ diyerek ifade etmiştir. Sonuç olarak tüm bu nedenler kırdaki karşımıza yalnız ve refakatsiz bir yaşlı profilini çıkarmıştır.

Kentli katılımcıların evdeki toplam birey sayısı çekirdek aile profiline işaret etse de, çocuklara yakın yaşam aranjmanına kırdan daha fazla rastlanmaktadır (bkz. Tablo 7). Bu durumun temelinde de kentin sağlık, eğitim ve istihdam gibi sağladığı avantajların (çekici unsurlar) çocukların ilde ikamet etme olasılığının artırması olduğu düşünülmektedir. Kentli katılımcıların büyük bir bölümü, tüm çocukları ya da en azından biriyle aynı ilde ikamet etmekte ve günlük hayatta sık sık bir araya geldiklerini ve destek alışverişinde bulunduklarını belirtmektedirler.

Çocuklarla ilişkilerin analizinde görüşme sıklığı yanında ebeveynlerin kararları karşısında çocukların tutumları da sorgulanmıştır. Bu konuda kentte katılımcıların yorumlarıyla olumlu bir tablonun ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Fakat bu tek başına belirleyici olmaktan öte, halihazırda olumlu bir görünüme sahip ilişkinin sürdürücüsü olarak anlam kazandığı görülmektedir. Oğullarıyla aynı şehirde yaşayan 75 yaşındaki evli, kadın katılımcı K2 “*bu biraz da karşılıklı. Zamanla biz de onun neyi istediğini öğrendik, o da bizimkini.*” şeklindeki ifadesinde “karşılıklılık” güvenin tesisindeki önemini altını çizmiştir. Dul kadın katılımcı K10 da çocuklarının, attıkları adımların çoğunda kendisine danıştıklarını belirtmiş karşılıklı

güven içeren ilişkilerini şu şekilde ifade etmiştir: *“geçen sene yazlık alırken sordu mesela, fotoğraflarını gönderdi, fikrimi aldı. Ben de bugün bir şey yapacak olsam en azından haber vermek için arar, bildiririm. Ayrılırken de problem çıkarmadı çocuklarım, senin kararın, biz sana destek oluruz dediler. Üzülmediler mi? Üzüldüler tabii ki ama kararımı sorgulamadılar”*

Kırda yapılan görüşmelerde ise genel görünüm çocukların, katılımcıların kararlarına uyup uymayacakları konusunda olumsuz bir tablonun ortaya çıktığıdır. Bu konudaki görüşmelerde öne çıkan ifadeler şu şekildedir:

72 yaşında, evli kadın katılımcı R1: *“Eh işte uyarlar elbet. Ama ben de onlara karışacağım yeri bilirim. Hayatlarıyla ilgili çok fazla müdahale edemem.”*

66 yaşında, evli kadın katılımcı R2: *“Kararlarıma uyarla da tutup da babalarını boşayacağımı desem iş değişir. Anlayacağın huyuna gideceksin”*

Oğlu yanına taşınırken kendisinin pek de görüşünün alınmadığını ima eden 65 yaşında dul kadın katılımcı R4 ve çocuklarının kendi bildiklerine gittiği ve kendilerini dinlemeyeceğini açıkça ifade eden evli kadın katılımcı R5 ve *“kendilerini gördüler de sıra bize mi geldi”* diyen evli erkek katılımcı R6’nın ifadeleri bu olumsuz tablonun tamamlayıcısıdır.

4.4.3. Akrabalar

Bağlayıcı sosyal sermayenin önemli aktörlerinden akrabalarla olan ilişkiler ve sosyal ağlardaki konumlarını analiz etmek amacıyla katılımcılara görüştükleri akrabalarının kimler oldukları, bu kişilerin ikamet ettikleri yerler, görüşme sıklıklarını nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Bu ilişkinin rutinde soysal sermaye potansiyeli taşıyıp taşımadığını öğrenmek amacıyla da başları sıkışınca kapılarını çalabilecek kadar yakın hissedip hissetmedikleri, il dışında yaşayan akrabalarla görüşme olanağı yaratıp yaratmadıkları sorgulanmıştır.

Araştırmanın kır ayağında yapılan görüşmeler neticesinde, akrabalarla olan ilişkilerde görüşme sıklığının kente oranla az olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo 8 ve Tablo 9). İlk olarak yaşlıların yaşça büyük akrabalarının hayatta olmamalarından dolayı görüşülen akrabaların çoğunlukla yaşıtlı akrabalarından oluştuğu, bunlar içerisinde de en sıklık gösterenin kardeşler olduğu görülmüştür. Katılımcıların

akrabalarının büyük bir bölümünün, başka kentlere ya da kent merkezine göç ettikleri, bu durumun da görüşme sıklığını azalttığı söylenebilir. Dolayısıyla akrabalarla olan ilişkilerde de mekânsal yakınlığın özellikle de uzak akrabalıklarda görüşme sıklığını etkilediği düşünülmektedir.

Şehir dışında yaşayan akrabalarla olan ilişkiler sorgulandığında; kırdaki geleneksel ilişkilerin sürdürülmesi yönündeki normların daha geçerli olduğu ve bu nedenle ilişkilerin daha sık bir görünüm sergilediği yönündeki genel kanının aksine şehir dışında yaşayan akrabalarla ilişkilerinin daha yüzeysel bir görünüme sahip olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 8). Öyle ki şehir dışında yaşayan akrabalarının ikamet ettikleri illeri sayamayan katılımcılara bile rastlanmıştır. Görüşmelerdeki ilgili ifadeleri sıralayacak olursak: *“yıllar oldu görüşmeyeli, bilmem ki hala orada mı oturuyorlar”, “bayramdan bayrama gelirlerdi şimdi o da yok”, “eskiden buradan malzeme yollardık; işkefe, kiraz vb. şimdilerde o da kalmadı”*. Bu ifadelerden, kır ve kent arasındaki bağlantının zaman içerisinde nasıl yıkıma uğradığı, her ne kadar kırın kentlileştiği söylene de bu gelişmeyi kentin gerisinden takip ettiği için aradaki uçurumun bir türlü kapanmadığını görebiliriz. Köy terkedilip başka illere göç edilse de köydeki aile fertlerinin belli aralıklarla ziyaret edilmesini norm olarak kabul eden, her yıl bayram ya da yaz tatillerini köylerinde geçiren, dönüşte de temel gıda maddelerini çuval çuval kente götürerek kentteki yaşamının masrafını biraz rahatlatmaya çalışan kırdan kente göçen insanprofilinden bugün gelinen nokta oldukça farklı görünmektedir. Ne kültürel ne de ekonomik açıdan sürdürülemeyen bu bağlantının devamında karşılaştığımız akrabalarından haberdar olmayan kır profili sürpriz değildir.

Görüşmeler esnasında rastladığımız, diğer bir önemli husus da hem kent hem de kır yaşlıları için akrabalar içerisinde nispeten daha fazla görüşülenlerin kardeşler olduğudur. Kardeşler seçeneğini sırasıyla, yaşıt akrabalar olan kuzenler ve kardeş çocukları yeğenler izlemektedir. Bir genelleme yapmak adına önümüzdeki gerçekliği sınıflandırmaya tabi tuttuğumuz zaman kardeşleriyle arası iyi olduğunu beyan eden katılımcı sayısının daha fazla olduğu ve bu ilişkinin sürdürülmesinde mekansal yakınlık gibi fiziksel şartlardan ziyade kardeşlik bağı gibi duygusal bağların etkili olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki, yakın oturup da ilişkilerinin spesifik nedenlerle

bozulduğunu söyleyen az sayıda katılımcı olduğu gibi uzak otursalar da sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu vurgulayan katılımcılar da vardır. Evinin bahçesindeki ağaç yüzünden arasının açık olduğu erkek kardeşinden yakınan ama kız kardeşinden sevgiyle bahseden R9, benzer şekilde miras yüzünden araları bozulan ve “*Ben kardeşlerim yok desem doğru olur. Sen yok de. Şuradan geçerken bacım ölmüş mü demezler*” diyen R5 gibi katılımcıların yanı sıra kardeşlerini açık bir şekilde destek mekanizması olarak algıladıkları tespit edilen ve yatalak annesine kız kardeşiyle dönüşümlü baktıklarını söyleyen R10, acil bir durumda barınma konusunda kız kardeşinin kendisini kimseye bırakmayacağını söyleyen R8, bacısını askerlik arkadaşıyla beraber dostlarından sayan R12, aynı köyde ikamet etmemelerine rağmen ayda bir rutin bir şekilde bir araya geldiklerini söyleyen R2 gibi katılımcılar da mevcuttur.

Kentte yapılan görüşmelerde akrabalarla yakın yaşama aranjmanına kırdan daha fazla rastlanmıştır. Kentin köylere oranla daha fazla imkana sahip olması, ekonomik, sağlık, eğitim gibi alanlarda daha fazla olanak sunması nedeniyle tıpkı çocuklarla olduğu gibi akrabalarla da aynı ilde yaşama aranjmanını mümkün kılmaktadır. Bu durum da karşılıklı bağlantıyı besleyebilmekte ve ilişkilerin sık ve olumlu olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır. İl dışında yaşayan akrabalarla olan ilişkilerin sıklığının kıra oranla daha yüksek bir görünüm sergilediği de göze çarpmaktadır (bkz. Tablo 9). Şehir dışında yaşayan akrabalarla olan görüşmeler “bayramdan bayrama” şeklinde nitelendirilse de kentli katılımcıların kırdaki katılımcılardan farklı olarak bu ilişkiyi sık olarak tanımladıkları ve daha da önemlisi bu durumdan yakınmadıkları dikkat çekmiştir. Bunun biraz da beklenti düzeyiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Modern yaşamın etkilerine kesintisiz bir biçimde maruz kalan, apartmanındaki komşularının sürekli değiştiği, mahallesine yeni binaların inşa edildiği bir kent merkezi sakini için, yılda bir belirli amaçlarla rutin bir şekilde bir araya gelmek o kadar da yakınılacak bir durum olarak görülmemektedir. Şöyle ki köyler her ne kadar şehirlerle sıcak temas içinde bulunan ve devamında “kentlileşen” alanlar da olsa, yaşlı ağırlıklı nüfus yapısı itibarıyla birçok yönden geleneksel ilişki kalıplarının tercih edildiği alanlardır. Kentler ise yaşlılarla beraber diğer nüfus gruplarını da barındıran dolayısıyla nesiller arası etkileşim ile ilişkilere ilişkin beklentilerin de dönüştüğü ve nihayetinde bugünün

ilişkilerinin melankolinin ötesine geçmeyen ifadelerle yorumlandığı, yakınmaların azaldığı ve mevcut durumun sistematığının benimsendiği görülmüştür. 71 yaşında evli erkek katılımcı K1'in, bayramlarda şehir dışındaki akrabaları ile mutlaka köyde bir araya geldiklerinden bahsetmesi ve ilişkilerini sık olarak nitelemesi beklenti düzeyinin ilişkiyi nitelendirme üzerindeki etkisinin açık örneklerindedir. Çocuk sahibi olmayan 72 yaşında evli erkek katılımcı K5 de, aynı muhitte oturmayan akrabaları tarafından sık sık arandığından bahsederken gerçek hayatta bir araya gelmenin yaşa bağlı mobilitenin azalması nedeniyle düştüğünü fakat geleneksel bir ifadeyle gönüllerin bir olduğunun altını çizmiştir.

4.4.4. Komşular

Araştırmamız kapsamında yürüttüğümüz görüşmelerde; katılımcıların komşularıyla olan ilişkilerinin bağlayıcı sosyal sermaye değeri taşıyıp taşımadığını tespit etmek için, kaç yıldır bu mahallede oturdukları, komşularını tanıyıp tanımadıkları, günlük hayatta bir araya gelme durumları, yaşadıkları yerde ihtiyaç halinde kolektif bir yardım faaliyetinde bulunup bulunmadıkları, kapılarını çalıp çalamadıkları, afet ya da acil durumlar gibi olağanüstü şartlarda bir kaynak olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği sorulmuştur.

Yaptığımız görüşmelerde, hem kır hem de kentli katılımcılarının komşuluk ilişkileriyle ilgili beyanlarından olumlu bir tablo ortaya çıkmıştır. Komşuluk ilişkilerini iyi olarak niteleyen katılımcıların cinsiyetleri bağlamında anlamlı bir fark oluşmamıştır. Hem erkek hem de kadın katılımcılar bir iki istisna dışında komşuluk ilişkilerini rutinde destek mekanizması olarak algılamaktadır (bkz. Tablo 11 ve 12). Fakat kırdaki kadın katılımcıların, bu ilişkileri sürdürmede daha aktif bir rol alırken - beraber ekmek yapma, kışlık ve yazlık hazırlık gibi- erkeklerin komşuluk ilişkilerinin kurulması ve sürdürülmesi pratiğinde daha pasif bir rol aldıkları, ilişkilerin günlük ziyaretler ve sohbetler gibi faaliyetlerle kısıtlı kaldığı gözlenmiştir. 73 yaşında evli erkek katılımcı R9, komşularıyla ilişkilerini tanımlarken sınırları net bir şekilde çizmekte ve komşuluk ilişkilerini sürdürmede daha ziyade eşinin rol oynadığını şu şekilde ifade etmektedir; *“Komşularımı tanırım, iyilerdir. Günlük hayatta bir araya geliriz ara sıra ama daha çok eşim gider. Biz erkeklerde eve gelip gitme yok. Bahçe var orada otururuz. Göremezsek gidip sorarız. Ama anahtarımı unutsam gidip*

kalmaya çekinirim ama eşim rahatlıkla gider yardım ister". 66 yaşında evli kadın katılımcı R10 ise, çocukları beraber gelin ettiklerinden, doğumdan sonraki lohusalık döneminde kolektif bir çalışma sergilediklerinden, *"dara düşende"* yemek yapıp birbirlerine göturdüklerinden bahsederken komşuluk ilişkilerinin kapsamının daha geniş olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kent merkezindeki komşuluk ilişkilerinin, kırdaki gibi günlük rutinlerde görev paylaşımından ziyade, ara sıra yapılan ziyaretler, görünce hal hatır sorma şeklinde gerçekleştirilen ilişkiler olduğu görülmüştür. Evli erkek katılımcı K4: *"Komşularla iletişimim... eh işte diyebilirim. Ama anahtarımı gözüm arkada kalmadan bırakabileceğim sadece bir komşum var. Onunla dışarıda da görüşüyoruz."* Kadın katılımcı K6 da, *"... konuşacak insan arıyorum, akşamları semaverimi yakarım beklerim işten gelenler otursun iki laflayalım kapının önünde..Ama herkesin işi gücü var, yorgun geliyorlar...merhaba merhaba o kadar şimdi. Eski oturduğum yerdeki komşularım çocuk hastanede yattığı dönem eve kutu kutu yemek getirdiler. Ben taşınırken eşyalarımı onlar paketledi."* K10 da, görünce hal hatır soran bir iki komşusu olduğunu, K15 de komşularıyla apartman toplantıları nedeniyle bir araya gelip sohbet edebildiklerini belirtmiştir.

Komşuluk ilişkilerinin değerlendirilmesinde rol oynayan dinamiklerden biri de mevcut köy ve mahallede ikamet süresidir. Komşuluk, akrabalık sisteminde olduğu gibi önceden belirlenmiş hiyerarşik kategorilere tabii değildir. Dolayısıyla aynı mekanda zaman içerisinde yoğunlaşan arkadaşlık ilişkileri gibi ele alınabilir (Özbay, 2014: 3). Katılımcıların büyük bir bölümü neredeyse yaşamlarının önemli bir bölümünü aynı köyde ve ilde (mahallede) geçirmişlerdir. Uzun yıllar büyükşehirde memur olarak çalıştıktan sonra eşi ve dul kızıyla köye yerleşen 65 yaşında evli kadın katılımcı R3 bile şehirde yaşadığı dönem boyunca köyle bağlantısını koparmadığını ve her yaz sık sık gelip gittiğinden bahsetmiştir. Köye evliliği sebebiyle gelen ve burada takriben 50 yılını dolduran 65 yaşında dul kadın katılımcı R4 de komşusunun kapısını rahatlıkla çalabileceğini ve günlük hayattaki sorumlulukları beraber yardımlaşarak üstlendiklerinden bahsetmektedir. Doğma büyüme köyünde yaşadığını belirten dul erkek katılımcı R8 de; *"dedim ya yemek yapmada zorlanıyorum. Onlar da bilir bunu, ben geçerken seslenirler çay var börek"*

var diye... Bazı yemek yapar getirirler” derken ihtiyaçlarının komşuları tarafından görmezden gelinmediğini ifade etmektedir. Köyünde 80 yıldır yaşadığını söyleyen 84 yaşında erkek evli katılımcı R11 de “koca köyde komşu olmaz mı hiç... iyi olan da var kötü olan da, eskiden daha iyiydi, büyük küçük akraba gibiydik ama hala hatır murat geçer buralarda” şeklinde başlayan ifadesinin devamında düğün ve cenazelere düzenli olarak katılmasını “sıra bize de gelecek” diyerek gerekçelendirmiştir. Heyelanda zarar gören evinden çıkarak köydeki afet evlerinde ikamet etmek durumunda kalan ve burada 8 yılını dolduran 68 yaşında, evli erkek katılımcı R6 ise; “Ancak 8 yıl oldu geleli. Neden bu mahalle? Yaşlandık artık yer değiştiremem. Başka gidecek yerim yok. İmkanım olsa durur muyum? Memnun da değilim. Komşuluk şimdi yok. O gitmez bu gelmez. Selamlaşmayız bile. Tanırım ama birbirimize yanaşmayız. Dara düşen hanelere yardım görümedi hiç.”. Bu ifade de ikamet süresinin tüm ilişki tiplerinde olduğu gibi komşuluk ilişkilerinde de belirleyici olduğunu görülmektedir. Emeklilik sonrasında memleketine dönüş yapmak için büyükşehirden geldiğini belirten K8, oturmak için çocukluğunda yaşadığı bir muhiti seçmiş olmasına karşın, burada eskiden tanıdığı kimseyi bulamadığını bu nedenle anahtarını emanet edebileceği, kapısını çalabileceği bir komşu bulmakta dahi zorlandığını söylemiştir. Uzun süre Ankara’da yaşamış olan ve emeklilik sonrasında Amasya’ya gelen K10 da komşularından ziyade dernek arkadaşlarını farklı mahallelerde oturmalarına rağmen komşu olarak saydığını belirtmiştir. Evlendiği günden bu yana aynı mahallede yaşadığını ve komşuların önemli sosyal destek kaynaklarından biri olduğunu belirten K9’un ifadeleri de ikamet süresinin ilişkilerin niteliği üzerindeki etkisi yönünden dikkat çekicidir. K9 çocuklarıyla da arasının iyi olduğunu sık sık tekrarladığı görüşmesinin sonlarına doğru, gidip gelip evin kapısını çalan, onu yoklayan, zaman zaman da çorbasını yapıp getiren komşularından bahsediyor: “uzun zamandır evimin temizliğini onlar yaparlar. Onlar bana ben de başkalarına. Herkes elinden geldiğince ”

Komşuluk ilişkilerinin gerektiğinde kolektif bir nitelik arz edip etmediği üzerine yapılan sorgulamada, özellikle kadın kır katılımcıların emek içeren yardımlardan bahsettikleri, erkeklerin de maddi yardımları işaret ettikleri görülmüştür. Kadınlar yoğunlukla ihtiyaç halinde; yemek ve bakım yardımı, tarla işlerinde dayanışma sağladıklarından bahsetmişlerdir. Evli kadın katılımcı R10’un

ifadeleri bu tespiti tipik bir örnek oluşturmaktadır: *“kış geldi mi erkekler evde olduğundan fazla evlerde görüşemiyoruz. Düğünlerde, doğumlarda hep beraberizdir. Ameliyat oldu diyelim ya da doğum yaptı, hemen yemek götürür veririz. Bana olduğunda da mesela ev işlerinde yardım ettiler.”* Erkekler için maddi yardımların ön plana çıktığına ilişkin en belirgin örnek ise dul erkek katılımcı R8 ile yapılan görüşmede ortaya çıkmıştır: *“Dara düşen bir komşumuz olsa o kişiye yardım için toplanırız. Gücün yettiği kadar ben 500, o 50 verir. Olmadı kavak kesip yardımcı oluruz”.*

4.4.5. Formel Ağlar

Katılımcıların köprü kurucu sosyal sermayelerini değerlendirmek için katılımcıların herhangi bir STK üyeliklerinin bulunup bulunmadığı, varsa etkinliklerine katılıp katılmadığı, burada edindiği arkadaşlarla günlük hayatta görüşüp görüşmediği ve geçmiş bir afette yada afet riski karşısında bir kaynak olarak burada edindiği ilişkileri kullanıp kullanamayacağı sorulmuştur.

Bulguları vermeden önce gönüllülük faaliyetlerinin içinde yaşadığımız toplumsal gerçeklik dahilinde yorumlamak adına vakıf, dernek, oda gibi STK üyeliklerinin yanı sıra kurumsal üyelik gerektirmeyen camii ya da cem evleri faaliyetlerine katılım durumlarının da analize dahil edildiğini söylemek gerekir. Fakat görüşmelerde dernek, vakıf, oda vb. STK üyelikleriyle ilgili sorgulamalarda özellikle cami cemaatiyle ilgili soruların cevaplanmasında bir çekincenin baş gösterdiğibunun gerisinde de ülke siyasetinde cemaat ilişkilerinin meşru zemininin sorgulandığı bir dönemden geçtiğimiz gerçeğinin yer aldığı görülmüştür. Bu nedenle sadece kurumsal olan parti ve dernek katılımları dikkate alınmıştır.

Yapılan görüşmeler neticesinde hem kır hem de kentte az sayıda katılımcının gönüllü kuruluş hikayesi tespit edilmiştir. Bu sayı kırdaki ve kentte toplam 12’dir. Kırdaki üyeliklerin [(R3;kadın), (R9;erkek), (R11;erkek), (R15;erkek), (R16, erkek)] hepsinin geçmişte aktif katılım şeklinde bugün de sadece gönül bağı ile sınırlı bir görünüm sergilediği bulgulanmıştır. Örneğin, 65 yaşında evli kadın katılımcı R3, İstanbul’da olduğu dönem belediye derneklerinde aktif faaliyet gösterdiğini bugün ise İstanbul’a yolu düştükçe dernek ziyaretini gerçekleştirebildiğini ama gönül bağının bulunduğunu belirtmektedir. 73 yaşında, evli erkek katılımcı R9 da eskiden

bir siyasi parti teşkilatı üyeliğinin olduğunu, çalışmalarında aktif bir şekilde rol aldığını bugün ise sağlığından ve üye yaş ortalamasının düşmesinden dolayı pek de katılmadığını vurguladıktan sonra eski dernek arkadaşlarının her seferinde oğluyla selam yolladıklarını gururla eklemektedir. 84 yaşında, evli erkek katılımcı R11, benzer şekilde eskiden bir siyasi partinin gözde bir üyesi olduğunu, bugün ise yaşlılıktan dolayı çekildiğini, parti için dağ tepe gezmeye sağlığının elvermediğini, bu nedenle cumadan cumaya camiye gitmekle sınırlı kaldığını belirtmiştir. Görüldüğü üzere yaşlanmaya eşlik eden fiziksel aktivite kısıtlılıkları son iki katılımcının sivil topluma aktif katılımlarını engellemiştir. Bu noktada bu bireylerin onlarca yıllık üyelik ve genel yaşam “deneyiminin” neden bu kuruluşlarca değerlendirilmediği farklı bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentteki üyeliklerin ise halihazırda aktif bir katılım şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Geçmişte ya da halihazırda STK katılımı olan katılımcı sayısı kırdaki sayının üzerindedir [7 katılımcı: (K1,erkek); (K5,erkek); (K7,erkek); (K9,kadın); K10,kadın); (K11,kadın); (K12;kadın)]. K1, cem evi derneğinin faaliyetlerine düzenli olarak katıldığını söylemekte ve burada edindiği dostlukları önemli bir destek kaynağı olarak ifade etmektedir. Katılımcı K5 de dernek üyeliğinin çok eskilere dayandığını, bugüne kadar 7 farklı derneğe üye olduğunu fakat bugün dernekleşme faaliyetlerinin ciddiyetini yitirdiği, amacından saptığını ve nihayetinde olumsuz bir imaj kazandıklarını bu yüzden de artık katılmadığını ifade etmektedir. K7 de siyasi bir partinin üyesi olduğunu, partinin faaliyetlerine düzenli olarak katıldığını, buradaki diğer üyelerin de ahabap ve akrabalarından oluştuğunu söylemektedir. K9 da Semerkand derneğinde aktif bir üye olup, yardım faaliyetlerine yemek yaparak destek verdiğini ifade etmiştir. K10 da siyasi bir partinin il teşkilatında aktif bir üye olup, partide edindiği arkadaşları sosyal ağlarının içinde sayan katılımcılardandır. K11 ve K12 de cem evi derneğine katılımlarını aktif olarak niteleyen katılımcılardır.

Formel kaynaklar olarak STK’ların ve burada edinilen arkadaşlıkların, rutinde sosyal sermaye potansiyeli taşıdığı fakat afet ve acil durumlarda bir destek mekanizması olarak tercih edilmediği görülmüştür. Her ne kadar buradaki ilişkilerden sempatiyle bahsedilse de, tıpkı komşular gibi afet ve acil durumlarda

alternatif bir destek mekanizması olarak algılandığına dair hiçbir veri bulgulanmamıştır.

4.5. Güçlü Sosyal Ağlar İçin Önemli Etkenler

4.5.1. Ekonomik Sermaye

Ekonomik sermayenin sosyal sermaye kapsamı üzerindeki etkileri, çocuklarına ya da akrabalarına maddi yardım sunabilen katılımcıların bu bireyleri sosyal ağlarına dahil etmeleri şeklinde özetlenebilir. Görüşmelerde bu ilişkinin, yardım alışı verişinin desteklediği “karşılıklılığa” bağlı olduğu görülmüştür.

Bu konuyla ilgili bulgulara geçmeden önce kır ve kent katılımcılarının genel ekonomik düzeyleri hakkında bilgi verilecektir. Bu nedenle gelir kaynaklarının yanında gelirlerini yeterli bulup bulmadıkları yönünde de bir sorgulama yapılmıştır. Burada amaç, katılımcıların ekonomik gelirlerinin rakamsal olarak tespit edilmesinden ziyade gelir yeterliliğine ilişkin sübjektif değerlendirmelerle yaşlıların yaşam stilleri hakkında genel bir bilgi sahibi olmaktır.

Kırda katılımcıların hepsinin evlerinin kendisine ait ve emekli maaşlarının yanında ek gelirleri olan katılımcı sayısının 7 olduğu görülmüştür (R1, R3, R9, R10, R11, R12, R16). Bu katılımcıların hepsi ekonomik gelirlerinin yeterli olduğu beyan ettikleri, çocuklarına maddi yardım sunabildikleri, çocukları ve akrabalarıyla görüşme sıklıklarının da ortalamanın üstünde olduğu gözlenmiştir. Kent katılımcıların da hepsinin bir geliri olduğu ve evlerinin kendilerine ait olduğu görülmüştür. Gelir getiren başka mülkleri ya da kaynakları olan katılımcılar 6 kişidir (K1, K3, K4, K5, K14, K15). Bu katılımcıların da büyük bir bölümünün gelirlerini yeterli buldukları, sık görüşülen çocuk sayısı ve akraba görüşme sıklığı yüksek olduğu ve çocuklarına maddi destek verdikleri görülmüştür⁶.

Medeni durum üzerinden gelir yeterliliğine ilişkin sübjektif sorgulamada; kırdaki 5 dul katılımcının hepsi gelirini hiçbir şekilde yeterli bulmadıklarını beyan etmişlerdir. Dul kadın katılımcı (R7) *“Toprak kiraç, ekemiyorum. Gücüm yok çalışmaya. Eskiden ev işi yapardık, çiftçilik yapardık... şimdi ikisini de yapamıyorum...gelirim günlük ihtiyacı karşılamıyor. İşte aylık geleçlerde ancak*

⁶ K5 çocuk sahibi olmadığı fakat akrabalarına maddi destek sağlaması nedeniyle çocuklara maddi destek veren katılımcılar arasında sayılmıştır.

iyor ve içiyorum. Yetmese ne yapacaksın? Çalışmaya gücüm yetmiyor. Dul erkek katılımcı R8, emeklilik gelirini yeterli bulmadığını belirtirken, şehir dışındaki çocuklarının kendisine gıda maddesi gönderdiklerinden bahsetmiştir. Dul kadın katılımcı R4 ise gelirin köyde yeterli gibi görünmesine karşılık şehre bir işi düşüp gitmek zorunda kaldığında maddi anlamda zorlandığını söylemektedir. Kentte ise evli ve dul katılımcıların gelir yeterliliği sorgulamasında önemli bir fark oluşmamıştır.

Bu alıntılar ışığında; kırdaki görüşme yapılan tüm hanelere tek emekli maaşı girdiği (R3 hariç) fakat dul bireylerin gelir yeterliliği konusunda daha fazla yakınmaları maddi/manevi destek mekanizması olarak “eş” statüsünü hatırlatmaktadır. Örneğin, kadınların ev ekonomisini daha az maliyetle çekip çevirme, evdeki işlerin belirli düzen içerisinde devamlılığını sağlama, erkeklerin de evde tamirat, bahçenin ekilip biçilmesi gibi sorumlulukları üstlendikleri bilinmektedir fakat yaşam partnerinin ölüm ya da ayrılma gibi nedenlerle yitirilmesi bu rollere atfedilen sorumlulukların sürdürülmesinde aksamalara neden olabilmektedir. Dul erkek katılımcı R8’in yemek yapamamaktan yakınmasının gerisinde de bu gerçekliğin yattığı görülebilir. Evli olmanın daha ziyade yaşam partnerine sahip olmanın yaşama tutunma, daha aktif bir yaşam sürdürme gibi etkileri olduğu açıktır. Şöyle ki “*çayımı bile zor yapıyorum*”, “*gücüm yok ki bir çapa vurayım bahçeye*” şeklindeki yakınmalar yaşamdan vazgeçişin sinyallerini taşımakta ve yaşamın tüm alanlarında olduğu gibi ekonomik statü üzerindeki olumsuz yansımaları bize hissettirmektedir. Bu nedenle “*medeni hal*”-eşlerin destek mekanizması olarak rolü- içinde bulunulan durumu değerlendirmede önemli bir faktör olarak belirlemektedir diyebiliriz.

Görüşmelerde, ekonomik sermayenin sosyal ağ ve sosyal sermaye kapsamı üzerinde etkili olduğu, özellikle çocuklara destek sunumunda önemli bir kaynak olarak belirlediği dolayısıyla da ekonomik sermayenin ilişkilerin kuvvetlenmesinde de oldukça etkili olduğu gözlenmiştir. Kırdaki mekansal yakınlığın kurulamadığı fakat ekonomik destek sunulabilen uzaktaki çocuklarla katılımcıların görüşme sıklıkları olumlu bir görünüme sahiptir. Örneğin mekânsal olarak uzak olsalar da uzakta yaşayan çocuğunun günde birkaç kez aradığını belirten 65 yaşında evli kadın

katılımcı R3 ve 4 çocuğunun hepsiyle sık sık bir araya geldiğinden ve maddi yardım sağladığından bahseden 65 yaşında evli erkek katılımcı R12, yıllık kiraz gelirini düzenli olarak çocuklarına bölüştürdüğünden ve onların da kendisinin hastane, alış veriş gibi ihtiyaçları karşılamada iş bölümü yaptıklarından bahseden R9, Samsun'daki sağlık kontrolüne köy dışında yaşayan çocuğunun işinden izin alıp kendisini götürdüğünden gururla bahseden R10 gibi örnekler bize çocuklarla olan ilişkilerde, mekânsal yakınlık dışında başka dinamiklerinin de olduğunu göstermiştir. Bu katılımcıların meslek, ekonomik gelir gibi faktörleri incelendiğinde; mesleki olarak daha üst pozisyonları işgal eden bireyler ya da bu kişilerin eşleri oldukları yani; R3'ün lise mezunu emekli belediye genel idari hizmetler çalışanı, R12'nin emekli memur, R9'un emekli Sağlık Bakanlığı ayniyat saymanı, R10'un emekli öğretmen eşi, R12'nin de emekli esnaf oldukları, çocuklarına maddi anlamda destek verebildikleri ve gelirlerinin yeterli ya da oldukça yeterli olduğunu beyan ettikleri görülmektedir.

Ekonomik sermayenin kentteki görünümüne ve sosyal ağlar üzerindeki etkilerine bakacak olursak: Ekonomik sermayenin çocuklara sunulan destekler ve devamında ilişkileri geliştirerek sosyal sermaye kapsamını beslemesi bakımından kentteki görünüm kır ile benzerdir. Kentte de kırdaki olduğu gibi çocuklarına maddi destek sunabilen katılımcılar, sosyal ağlarında çocuklarını rahatlıkla sayabilmişlerdir.

Çocuklarına maddi yardım sunmanın, katılımcıların çocukların üzerindeki karar verici rollerinin devamlılığını desteklediği ve buna bağlı olarak da ilişkileri pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Görüşmelerde çocuklarla süreklilik arz eden maddi veya manevi paylaşım ile sıklaşan ilişkilere ve devamında çocukların yaşamları üzerinde hala bir etkiye sahip olmanın görüntüsüne ulaşılmıştır. Gebze'de yaşayan dul kızını görüşmenin ilerleyen safhalarında hem barınma hem de maddi destek için tercih eden K7 ve evinin kira getirisini paylaştığı kızıyla ilgili olarak “... aydan aya yardım ediyorum. Kira geliri ona gidiyor. Torunlarıma harçlık olarak değerlendiriyorum. O da babam diye dolanır, bir şeye ihtiyacım olduğunda ikiletmez.” diyen ve her ne kadar çocuklarının parasızlığından ve aydan aya onlara sunduğu maddi yardımı konusunda yakınsa da acil bir durumda çocuklarından başka sığınabilecek bir kaynak saymayan K4 bu katılımcılara örnek teşkil etmektedir.

4.5.2. Kültürel Sermaye Göstergesi Olarak Eğitim Seviyesi

Resmi eğitim seviyesi her ne kadar bireylerin kültürel sermayelerini tam olarak yansıtmasa da, kültürel sermayenin temel ve en önde gelen bileşenlerinden birisidir. Resmi eğitim seviyesinin diğer faktörlerle karşılaşmasının (Arun, 2016:32) yön verdiği eğilimler aracılığıyla katılımcı profilini tanımanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle katılımcıların resmi eğitim seviyeleri de araştırmaya dahil edilmiş ve (0) okuryazar değil, (1) ilköğretim, (2) orta okul, (3) lise ve (4) lisans değişkenleri üzerinden sorgulanmıştır.

Bu bölümde de tıpkı ekonomik sermayeye ilişkin bulguların verildiği bölümdeki gibi, genel bir kültürel sermaye profili verilecek ve sosyal sermayeleri benzer görünümlere sahip olan kır ve kent katılımcıların ortak eğilimleri, kültürel sermaye göstergesi olarak resmi eğitim seviyeleri üzerinden analiz edilecektir.

Kent merkezinde yapılan görüşmeler neticesinde de resmi eğitim seviyelerinin kır katılımcılarından gözle görülür biçimde yüksek olduğu, önemli bir bölümünün ilköğretim mezunu, okuma yazma bilmeyen tek bir katılımcının olduğu ve erkeklerin eğitim seviyelerinin kadınlara oranla daha yüksek olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 2). Yapılan görüşmelerde kır katılımcılarının eğitim seviyeleri ile cinsiyet arasındaki ilişkinin (bkz. Tablo 2) Türkiye’de yaşlı nüfusun eğitim seviyelerinin cinsiyete göre dağılımını gösteren genel tabloyla uyum gösterdiği (Arun, 2016: 38) yani önemli bir bölümünün okuryazar olmadığı, okuryazar olmayanların büyük çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu görülmektedir

Dikkati çeken husus, eğitim seviyesi nispeten yüksek olan katılımcıların ekonomik gelirlerinin daha yeterli bir görünüme sahip olduğudur. Bu durumun kültürel sermaye göstergesi olarak resmi eğitim seviyesinin ekonomik sermayeye etkisi bağlamında anlam kazandığı görülmüştür. Yani resmi eğitim seviyesinin yükseldiği oranda mesleki hiyerarşide daha yukarıda bir pozisyon tutulması bunun da ekonomik sermayenin yükselmesini sağlaması. Örneğin, lise mezunu emekli memur kadın katılımcı R3, eşi ve kendisinin emekli maaşının yanı sıra büyükşehirdeki gayrimenkulünden gelen kira ve tarlasında da bir miktar gelir elde ettiğini beyan ederek, gelirinin günlük ihtiyaçlarını rahatlıkla karşıladığını söylemiştir. Lise mezunu R12 de memur emeklisi olup uzun yıllar genel idari hizmetlerde bir bakanlık

bünyesinde çalışmış, emeklilik sonrası ilçeden köye yerleşmiştir. Bir diğer katılımcı R9 da memur emeklisi olup lise mezunudur ve Sağlık Bakanlığı bünyesinde ayniyat bölümünde çalıştığını ve emeklilik sonrasında köyüne yerleştiğini belirtmiştir.

Hem kır hem de kentte resmi eğitim seviyesi yüksek olan katılımcıların sosyal ağlarının çocuk ve akrabalar yönünden daha olumlu bir görünüme sahip olduğu görülmektedir. Özellikle resmi eğitim seviyesi yükseldikçe katılımcıların görüşme sıklığına ilişkin yakınmalarının azaldığı görülmüştür. Resmi eğitim seviyesi yüksek katılımcılar olan K3, K5, K8, K10 ve K12 çocuklarının şehir dışında yaşamalarına rağmen çocuklarının tümüyle görüşmesini “sık” olarak beyan etmiştir.

Benzer şekilde resmi eğitim seviyesi yüksek kır katılımcıları da (R3, R9, R12) çocuklarının kendilerinden uzakta yaşamaları konusunda olumlu ifadeler kullanmışlar, çocuklarına maddi anlamda yardım sunmada istekli fakat alma konusunda daha az talepkar bir görünüm sergilemişlerdir. Bu da sosyal ağlarının rutinde çocuklar yönünden olumlu bir görünüme bürünmesine neden olmuştur.

4.6. Mevcut Sosyal Ağların Afet ve Acil Durumlarda Sosyal Sermayeye Dönüşme Potansiyeli

Bu bölümde katılımcıların sosyal ağlarının, afetler gibi olağanüstü durumlardaki geçmiş ve gelecekteki görünümü elde edilmeye çalışılacaktır. Bu nedenle katılımcıların geçmiş bir afet deneyimleri olup olmadığı sorulmuş, bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermayelerinin bir kaynak olarak değeri afetlerde barınma ve finansal yardım tercihleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Yapılan görüşmelerde afet deneyimi olan katılımcı sayısı kırda beş, kentte ise yedidir. Afet deneyimlerinin üzerinden uzun zaman geçmesinden dolayı katılımcıların geçmişe dönüp hatırlamalarında bazı zorluklar yaşanmıştır. Bunun yaşadıkları afetlerin yaşamı temelinden etkileyecek şiddette gerçekleşmemesinden kaynaklandığı da düşünülmektedir. Yine de katılımcıların afet deneyimlerine ilişkin hikayelerinin ifade edilebilen kısımlarıyla potansiyel bir afetteki tercihleri arasında bağ kurmaya çalışılmıştır.

Bulguların verilmesinden önce, hem kır hem de kentli katılımcıların bağlayıcı sosyal sermayeleri ile afet sosyal sermayeleri arasında sıkı bir bağlantı olduğu, halihazırda bağlayıcı sosyal sermayesi düşük yaşlıların, afet sosyal sermayelerinin de

düşük olarak bulgulandığını belirtmek gerekir. Yani katılımcıların geçmiş deneyimlerinden ziyade sosyal ağlarındaki üyelerle olan ilişkileri ve bu ilişkilerin içerdiği karşılıklılık ve samimiyetin daha belirleyici olduğunu görülmüştür. Örneğin, kent katılımcılarından öğretmen emeklisi K3, deprem yaşadığı dönem çadırlarda kalmak zorunda kaldıklarını fakat bugün barınma için çocuklarını, finansal tercih için de finansal durumu iyi olan baldızına başvuracağını belirtmiştir. 1999 Marmara depremini İstanbul’da yaşayan 65 yaşında evli kadın katılımcı R3 de; 3 ay süreyle resmi barınma merkezlerinde barındığını ve çok zorluk çektiğini fakat olası bir afette barınma ve finansal yardım için çocuk ve kardeşine başvurabileceğini belirtmiştir.

Tablo 10 Kır ve Kent Katılımcıları Afetlerde Barınma ve Finansal Yardım Tercihi Tablosu

Katılımcı No	Barınma Tercihi	Finansal Yardım Tercihi	Katılımcı No	Barınma Tercihi	Finansal Yardım Tercihi
R1	Resmi	Resmi	K1	Çocuk	Çocuk
R2	Çocuk	Resmi	K2	Çocuk	Çocuk
R3	Çocuk	Kardeş	K3	Çocuk	Akraba
R4	Resmi	Resmi	K4	Çocuk	Çocuk
R5	Resmi	Resmi	K5	Akraba	Akraba
R6	Resmi	Resmi	K6	Resmi	Resmi
R7	Komşu	Resmi	K7	Çocuk	Çocuk
R8	Çocuk	Çocuk	K8	Çocuk	Çocuk
R9	Çocuk	Çocuk	K9	Komşu	Resmi
R10	Çocuk	Çocuk	K10	Çocuk	Çocuk
R11	Çocuk	Çocuk	K11	Çocuk	Çocuk
R12	Çocuk	Akraba	K12	Çocuk	Çocuk
R13	Resmi	Resmi	K13	Çocuk	Akraba
R14	Resmi	Resmi	K14	Çocuk	Akraba
R15	Resmi	Resmi	K15	Çocuk	Çocuk
R16	Çocuk/Akraba	Akraba			
R17	Resmi	Resmi			
R18	Resmi	Resmi			

Katılımcıların olası bir afette barınma kaynağı ile ilgili tercihleri sorgulandığında, kırdaki tercihlerin büyük bir bölümünün resmi barınma tercihinde yoğunlaştığı, ardından da çok az sayıda sırasıyla çocuk, kardeş ve komşu/ahbap seçeneklerinin tercih edildiği görülürken, kentte ise çocuk ve akraba tercihinde bir yoğunlaşma olduğu ve çok az sayıda resmi barınma tercihinin bulunduğu görülmektedir (bkz. Tablo 10).

Kırdaki az görülen ve hiç görülmeyen çocuk sayısındaki artışa paralel olarak “resmi barınma” tercihinin seçilmesi dikkat çekicidir. Çocuklarının hepsi köy

dışında ikamet eden 72 yaşında, evli kadın katılımcı R1, finansal yardım ve barınma konusunda çocuklarına başvuramayacağını çünkü maddi gelirlerinin kendi kendilerini ancak döndürdüğünü belirtmiştir. Görüşmenin önceki bölümleri incelendiğinde de Amasya merkezde yaşadığı kızıyla ve şehir dışındaki akrabalarından da sadece kardeşiyle ara sıra görüşebildiği görülmektedir. Görüşmenin önceki bölümlerinde “*Bazı bazı kızlarım arar. Anam yok babam yok, kardeşlerim bir defa bile aramaz. Allah’a emanetim*” ifadelerini kullanan evli kadın katılımcı R5 de barınma konusundaki resmi barınma tercihinin şu sözlerle ifade etmiştir: “*Herhangi bir afette finansal yardım alabileceğim ilk yer devlet başkasına gidemem. Kimsenin kapısını çalamam. Resmi barınma merkezlerine sığınırım. Komşular o durumda aramaz ki ben de arayıp söyleyeyim derdimi*” demiştir. Burada örnekleri verilen katılımcıların hepsinin çocuklarla ve akrabalarla görüşme sıklığını düşük olarak beyan ettikleri göze çarpmaktadır.

Kentte ise barınma ile ilgili sorgulamada dikkat çeken husus; resmi barınma tercihinin sadece bir katılımcı tarafından tercih edilmesidir (bkz.Tablo 10). Katılımcının hikayesine yakından bakılacak olursa, K6’nın akrabalarla (kardeşler dahil) görüşmesinin yok denecek kadar az olduğu, çocuklarından birinin bakıma muhtaç (fiziksel engelli) ve diğerinin de işsiz olması nedeniyle yanında ikamet ettiği, dolayısıyla sadece resmi barınma seçeneğini tercih ettiği görülür.

Barınma tercihlerini çocuklardan yana kullanan kır ve kent katılımcılarının profilleri analiz edildiğinde ise, bu katılımcıların sosyal sermaye ağlarının resmi barınmayı tercih eden katılımcılara oranla daha geniş yani rutine çocuk, akraba görüşme sıklıklarının daha fazla olduğu ve dolayısıyla bu ağ yapısının afetlerde sosyal sermayeye dönüşerek avantaj sağlama potansiyeline sahip olduğu görülmüştür. Barınmada çocuklarını tercih edeceğini belirten 66 yaşında, evli kadın katılımcı R2’nin; çocuklarla görüşme sıklığını mekânsal uzaklık bağlamında açıkladığı, kendisine yakın yerde yaşayan oğluyla daha sık görüşme olanağı bulduğu, kız kardeşleriyle rutin bir şekilde bir araya geldiği ve komşularıyla da ilişkilerini sık olarak beyan ettiği görülmüştür. 73 yaşında, evli erkek katılımcı R9 da benzer bir şekilde çocukların büyük bir kısmıyla sıklıkla görüştüğü, şehir dışındaki çocuklarla görüşme sıklığının sadece mesafeye bağlı olarak az olduğu, akraba ve komşu

ilişkilerinin de ortalama sayılabilecek düzeyde devam ettiği görülmektedir. Katılımcının afetlerde barınma tercihiyle ilgili sorgulamadaki ifadeleri şu şekildedir: *“Afet yaşamadım. Ama yaşasam çocuklar ve damatlar koşar. Kimsenin durumu yok ki komşular yardım etsin. Bazısı ekmeğe muhtaç. Çocuklardan hiç şüphem yok. Hatta geçen, bakan yok, eden yok diye söylendim, yokladım onları. Hemen aradılar. Maddi manevi yanındayız dediler. Ev zarar görse ilk gideceğim yer oğlum ve kızlarımın evidir. Resmi barınma merkezlerini tercih etmem”*. 65 yaşında evli erkek katılımcı R12 de çocuklarının maddi durumlarının yeterli olmadığını hatırlattığı ifadesinin devamında; barınma için sadece çocukları tercih edeceğini belirtmiştir. Örneklerini verdiğimiz katılımcıların genel ağ profiline bakıldığında sosyal ağlarının daha geniş (sıklıkla görüşülen çocuk sayısı çok, ikamet mahalli içinde ve dışındaki çocuk ve akrabalarla görüşme sıklığı daha yüksek, komşuluk ilişkileri yüksek)ve bağlayıcı sosyal sermayelerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Finansal yardım sorgulamasında ise kırdaki resmi yardımları tercih eden katılımcılar, anlamlı şekilde öne çıkmakta ve bu seçeneği sırasıyla çocuk ve kardeş seçeneklerinin izlediği görülmekteyken, kentte ilk sırada en sıklıkla çocuk daha sonra da akraba (kardeş) seçeneğine tercihlerin yöneldiği görülmektedir. Bu sorgulamada da hem kır hem de kent katılımcısı için kaynak olarak sosyal ağlardaki üyelerin finansal yeterliliklerinin sıkça değerlendirildiği görülmüştür. Sosyal sermayesi yüksek bulgularanan ve barınmada çocuklarını tercih eden R2 ve R12’nin, çocuklarının finansal durumlarının maddi bir yardımı karşılayacak yeterlilikte olmadığını ifade ettikleri bu nedenle de finansal bir kaynak olarak tercih edemedikleri görülürken, barınma tercihlerini çocuktan yana kullandıkları görülmektedir. Kentte de benzer şekilde sosyal sermayesi yüksek olarak bulgularanan K3,K13,K14’ün barınmada çocukları seçerken, çocukların maddi durumlarının yetersizliği nedeniyle finansal yardımda ilişkilerini sık olarak ifade ettikleri akrabaları seçtikleri görülmektedir. 84 yaşında evli erkek katılımcı R11 de akrabalarının finansal durumlarının yardım sağlayacak kadar yeterli olmadığından tercih edemeyeceğini şu şekilde ifade etmiştir: 1950’lerde yaşadığı deprem⁷ ve sonrasıyla ilgili *“Ben ufakken yaşadım. Deprem oldu*

⁷ Kaynaklar araştırıldığında katılımcının 1950 yılı depremi olarak ifade ettiği depremin 26 Aralık 1943 tarihli 2824 kişinin yaşamını yitirdiği 7,2 büyüklüğündeki Ladik depremi olduğu anlaşılmıştır. Kaynak: <http://www.csb.gov.tr/iller/amasya/index.php?Sayfa=haberdetay&Id=9538>

1950’de. Devlet de ellişer lira para, bir sandıklı testere-çivi dağıttığını hatırlıyorum.” diyen katılımcıya akrabalarından yardım isteyip istemediğini sorduğumuzda *“o zamanlar telefon edip ulaşmak yoktu. Burada da herkes etkilendi, kimin kapısını çalacaksın? Ben umarım bacımdan, bacım ölür acından”* diye cevap vermiştir. Katılımcının ifadesinin devamında evin onarılması konusunda sadece resmi yardım alabildiği bu durumun da çevredeki diğer hanelerin de etkilenmesi,benzer sosyo-ekonomik durumda olmaları ve akrabalarının finansal yardım sağlayacak yeterlilikte olmadıklarına bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 11 Kır ve Kent Sosyal Sermayesi Yüksek Bulgulanan Katılımcılar

	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim	Çocuklara Maddi Destek	Ek gelir	Toplam Çocuk Sayısı	Sık görüşülen Çocuk sayısı	Az veya hiç Görüşülmeyen Çocuk sayısı	Akraba Görüşme Sıklığı *	Komşuluk /ahbaplık ilişkileri **	STK Üyeliği	Barınma Tercihi	Finansal Yardım Kişi sayısı
R2	66	Kadın	Evli	0	-	-	3	1	2	1	2	-	Çocuk	Resmi
R3	65	Kadın	Evli	3	+	+	2	2	0	1	2	+	Resmi	Kardeş
R8	68	Erkek	Dul	2	+	-	3	3	0	1	2	-	Çocuk	Çocuk
R9	73	Erkek	Evli	3	+	+	7	5	2	1	1	+	Çocuk	Çocuk
R10	66	Kadın	Evli	0	-	+	2	1	1	1	2	-	Çocuk	Çocuk
R11	84	Erkek	Evli	1	+	+	7	1	6	1	2	+	Çocuk	Çocuk
R12	65	Erkek	Evli	3	+	+	4	4	0	2	2	-	Çocuk	Ahbaplar
R16	70	Erkek	Evli	1	+	+	5	2	3	2	2	+	Çocuk/Akraba	Akraba
K1	71	Erkek	Evli	2	+	+	3	3	0	1	2	+	Çocuk	Çocuk
K2	75	Kadın	Evli	2	+	-	3	3	0	2	1	-	Çocuk	Çocuk
K3	68	Erkek	Evli	4	+	+	2	2	0	2	1	-	Çocuk	Akraba
K4	67	Erkek	Evli	2	+	+	2	2	0	1	1	-	Çocuk	Çocuk

	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim *	Çocuklara Maddi Destek	Ek Gelir	Toplam Çocuk Sayısı	Sık Görüşülen Çocuk Sayısı	Az ve Hiç Görüşülme-yen Çocuk Sayısı	Akraba Görüşme Sıklığı **	Komşuluk /Ahbablık İlişkileri ***	STK Üyeliği	Barınma Tercihi	Finansal Yardım Kişi Sayısı
K5	72	Erkek	Evli	3	+ (yaşça küçük akrabalara)	+	0	0	0	2	2	+	Akraba	Akraba
K7	67	Erkek	Evli	3	+	-	3	2	1	2	2	+	Çocuk	Çocuk
K8	70	Erkek	Evli	4	+	-	2	2	0	1	0	-	Çocuk	Çocuk
K9	66	Kadın	Dul	0	+	-	2	1	1	1	2	+	Komşu	Resmi
K10	67	Kadın	Dul	3	+	-	3	3	0	1	2	+	Çocuk	Çocuk
K11	74	Kadın	Evli	1	+	-	7	5	2	2	2	+	Çocuk	Çocuk
K12	67	Kadın	Evli	2	+	-	1	1	0	2	2	+	Çocuk	Çocuk
K13	65	Kadın	Dul	1	+	-	2	2	0	2	2	-	Çocuk/Akraba	Çocuk/Akraba
K14	73	Kadın	Evli	1	+	+	3	3	0	2	1	-	Çocuk	Akraba
K15	66	Kadın	Dul	1	+	+	2	2	0	2	2	-	Çocuk	Çocuk

Tablo 12 Kır ve Kent Sosyal Sermayesi Düşük Bulgulanan Katılımcılar

	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim *	Çocuklara Maddi Destek	Ek Gelir	Toplam Çocuk Sayısı	Sık Görüşülen Çocuk Sayısı	Az ve Hiç Görüşülmeyen Çocuk Sayısı	Akraba Görüşme Sıklığı **	Komşuluk /Ahlâplık İlişkileri ***	STK Üyeliği	Barınma Tercihi	Finansal Yardım Tercihi
R1	72	Kadın	Evli	0	+	+	6	1	5	1	2	-	Resmi	Resmi
R4	65	Kadın	Dul	0	-	-	6	0	6	0	2	-	Resmi	Resmi
R5	69	Kadın	Evli	0	-	-	6	0	6	0	1	-	Resmi	Resmi
R6	68	Erkek	Evli	1	-	-	6	0	6	0	0	-	Resmi	Resmi
R7	76	Kadın	Dul	0	-	-	5	0	5	0	0	-	Resmi	Resmi
R13	74	Erkek	Evli	1	-	-	4	0	4	0	1	-	Resmi	Resmi
R14	82	Kadın	Dul	0	-	-	4	0	4	0	2	-	Resmi	Resmi
R15	86	Erkek	Evli	0	-	-	5	0	5	0	2	+	Resmi	Resmi
R17	66	Kadın	Evli	0	-	-	2	0	2	1	2	-	Resmi	Resmi
R18	82	Kadın	Dul	0	-	-	5	0	5	1	2	-	Resmi	Resmi
K6	67	Kadın	Evli	1	+	-	2	2	0	0	2	-	Resmi	Resmi

*0:Okuma yazma bilmiyor, 1: ilköğretim, 2: ortaokul, 3:lise, 4:lisans

**0: hiç görüşülüyor, 1:arada sırada, 2: oldukça sık görüşülüyor

*** 0: hiç görüşülüyor, 1: idare eder, 2: oldukça iyi

4.7. Sosyal Sermaye ve Afet Sosyal Sermayesi Bağlamında Yaşlı

Tipolojileri

Nitel araştırmanın zengin verilerini sistematik bir biçimde sunmak, hem araştırmacının hem de okuyucunun kavrayışını kolaylaştıracağından verilerin anlaşılır kategoriler halinde sunulması önem kazanmaktadır. Katılımcıların sosyal sermayeleri ve afetlerde barınma/finansal yardım tercihleri arasındaki bağlantıdan bir yaşlı tipolojisi oluşturulmuştur. Yaşlıların mevcut sosyal ağlarının afet ve acil durumlarda kullanışlı bir kaynak olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği, bu ağların sosyal sermayeye dönüşme potansiyelini ifade etmektedir. Bu nedenle sosyal sermayesi düşük katılımcıların barınma ve finansal yardımda “resmi” tercihinde karar kıldıkları, sosyal sermayesi yüksek katılımcıların ise tercihinin sosyal ağlarındaki üyelerden kullandıkları görülmüştür. Bu kapsamda oluşan tipolojiler aşağıda verilmiş olup tablo halinde Tablo 11 ve Tablo 12’de sunulmuştur.

4.7.1. Sosyal Sermayesi Yüksek Kırsal Yaşlı Tipi

Sosyal sermayesi yüksek kır katılımcıları, sosyal ağları (çocuk, akraba/ahbab ve komşu) geniş olarak bulgularan katılımcılardır. Kırdaki bu tipolojideki yaşlı sayısı sekizdir. Sık görüştüklerini beyan ettikleri çocuk sayısının toplam çocuk sayısına oranı yüksektir. Bu katılımcılar çocuklarıyla görüşme sıklığındaki azalmayı da mekânsal yakınlığa bağlı olarak açıklamaktadırlar. Bu katılımcı tipinde, enformel ağlardaki ilişkilerden birinin zayıflaması durumunda alternatif kaynakların harekete geçtiği görülmektedir. Örneğin, çocuklarla azalan görüşmeyi akrabalarla ya da komşularla artan görüşme sıklığı izlemektedir. (bkz. Tablo 11)

Kültürel sermaye göstergesi olarak resmi eğitim seviyeleri açısından kır katılımcılarının resmi eğitim seviyelerinin en yükseklerinin bu kategorideki yaşlılara ait olduğu görülmüştür.

Ekonomik sermaye seviyesi olarak 2 katılımcı hariç tüm katılımcılar ek gelir beyanı vermişlerdir.

Bu katılımcı tipinde değerlendirilen yaşlıların önemli bir bölümü halihazırda çocuklarına maddi destek sunmaktadırlar. Maddi desteğin miktarı ve mahiyeti değişkenlik göstermektedir. Kimisi torunlara harçlık adı altında, kimisi çocuklarının

aylık giderinin önemli bir bölümünü karşılayacak şekilde, kimisi tarla gibi taşınmazları devrederek yardım yaparken, kimisi de erzak göndermektedir. Bu katılımcıların gelir yeterliliği konusunda da genel eğilimden daha yüksek oranda bir yeterlilik beyan ettikleri görülmektedir.

Akraba görüşme sıklıkları diğer katılımcılara oranla daha yüksek olup, şehir dışında yaşayan akrabalarıyla da en azından bayramdan bayrama bir araya gelebildiklerini, şehir dışında çıktıklarında onlarda kalabildiklerini ya da kalabileceklerini beyan etmişlerdir.

Komşularla olan ilişkileri de olumlu bir görünüm sergilemekte ve sıklıkla gerçekleştiği görülmektedir.

Vakıf, dernek vb. gönüllü kuruluş üyelikleri ya da faaliyetlerine katılım oranı kır genelinde elde edilen orandan daha yüksek seyretmektedir.

Afet ve acil durumlarda büyük oranda tercih edilen çocuk seçeneğini akraba seçeneği izlemiştir. Finansal yardımda tercihlerinin bir kısmı çocuk ve kardeşte, az bir kısmı da resmi yardımlarda yoğunlaşmaktadır. Burada belirleyici olan finansal yardım alınacak kişinin finansal durumudur. Örneğin R2, barınmada kesinlikle çocuklarını tercih edebileceğini ama finansal yardım konusunda çevresindeki herkesin durumunun kendisi gibi olduğunu belirterek resmi yardımlara yönelmiştir.

4.7.2. Sosyal Sermayesi Düşük Kırsal Yaşlı Tipi

Görüşmeler neticesinde bu tipoloji kapsamında değerlendirilecek yaşlı sayısının (10) kırdan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu tipolojinin kadın ağırlıklı özellikle de dul kadın ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir. (bkz. Tablo 12)

Bu tipolojideki yaşlıların çocuklarıyla olan ilişkileri incelendiğinde, az ve hiç görüşülmeyen çocuk sayısı diğer katılımcılara göre yüksektir.

Resmi eğitim seviyeleri kırın en düşük resmi eğitim seviyelerini yansıtmaktadır. Bir katılımcı (R1) dışında hiçbir katılımcıda ek gelir beyanı mevcut değildir.

Akraba görüşme sıklığı da genel olarak düşüktür. Katılımcıların önemli bir bölümü şehir dışı ziyaretlerinde akrabalarının kapılarını çalamayacaklarını belirtmişlerdir.

Komşularla olan ilişkiler ise ortalama sayılabilecek bir görünüm sergilemektedir. Özellikle dul olan katılımcılarda komşuluk ilişkilerinin yüksek bir görünüm sergilediği, günlük hayatta sıklıkla yardımlaştıkları gözlenmektedir.

Hiçbir vakıf, dernek, oda vb. aktif STK katılım beyanı mevcut değildir.

Finansal yardım ve barınma tercihi konusunda resmi seçeneği tercih edildiği görülmektedir.

4.7.3. Sosyal Sermayesi Yüksek Kent Yaşlı Tipi

Bu tipoloji kapsamında değerlendirilecek yaşlı sayısı (14), sosyal sermayesi düşük yaşlı tipolojisi kapsamında değerlendirilebilecek yaşlı sayısından daha fazladır. Kent merkezinde yapılan görüşmelerde yaşlıların birçoğunun sosyal sermayelerinin kendi değerlendirmeleri neticesinde yüksek olduğu söylenebilir.

Bu katılımcıların sık görüştüklerini beyan ettikleri çocuk sayısının toplam çocuk sayısına oranı yüksektir.

Kültürel sermaye göstergesi olarak resmi eğitim seviyeleri yüksek bir görünüm sergilemektedirler.

Altı (6) katılımcıda ek gelir beyanı mevcuttur.

Bu katılımcı tipi büyük oranda çocuklarına maddi ve manevi destek sunmaktadır. Maddi destek sunmayanlar da çocuklarının maddi durumlarının oldukça yeterli olduğunu beyan etmişlerdir.

Akraba görüşme sıklıkları diğer katılımcılara oranla daha yüksek olup, şehir dışında yaşayan akrabalarıyla da en azından bayramdan bayrama bir araya gelebildiklerini belirtmişlerdir. Burada dikkati çeken nokta, kent yaşlısının “bayramdan bayrama” olarak nitelediği yılda bir kez görüşmeyi sık olarak ifade etmesidir.

Komşularla olan ilişkileri de olumlu bir görünüm sergilemekte ve sıklıkla gerçekleştiği görülmektedir.

Vakıf, dernek vb. STK katılımı tespit edilen yaşlıların büyük bir bölümünün de bu kategoride yer aldığı görülmüştür.

Afet ve acil durumlarda barınmada en fazla çocuklar ve sonrasında da akraba olarak kardeşler tercih edilmiştir.

Finansal yardımda tercihlerinin bir kısmı da yine çocuk ve ardından akraba olarak kardeşte yoğunlaşmıştır.

4.7.4. Sosyal Sermayesi Düşük Kent Yaşlı Tipi

Bu kategoriye dahil edilen tek bir katılımcı mevcut olup, bu katılımcının sosyal ağındaki üye sayısı oldukça azdır. Çocuklarla görüşmedeki sıklık çocuklarının bakıma muhtaç olması ve aynı evde yaşamalarından kaynaklanmaktadır

Akraba görüşme sıklığının da düşük olduğu, akrabaların önemli bir bölümünün şehir dışında yaşaması sebebiyle görüşülemediği, kapılarını çalmakta da çekingen davranıldığı ve hatta bazılarının hangi şehirde oturduklarının bile bilinmediği ifade edilmiştir.

Katılımcının komşuluk ilişkileri pozitif bir görünüm sergilemekte, geçmişte diğer enformel kaynakların yokluğu sebebiyle oluşan boşlukları tamamladığı görülmektedir. Fakat bugün görünce hal hatır sorma şeklinde olup, zor durumda kapılarını çalma gibi geleneksel ilişki kalıpları mevcut değildir.

Bu katılımcı tipinin afet ve acil durumlarda barınma ve finansal yardımda tercihi resmi makamlar olmuştur.

Tablo 13 Afet Sosyal Sermaye Seviyesine İlişkin Kır-Kent Matrisi

Afet Sosyal Sermayesi	Kır	Kent
Yüksek	•Yüksek eğitim seviyesi • Ek gelir ve gelir yeterliliği beyanı • Evli ve erkek katılımcı ağırlıklı • Çocuk ve akrabalara yakın yaşama aranjmanı, • Çocuklara maddi destek sunma.	•Yüksek eğitim seviyesi, • Ek gelir ve gelir yeterliliği beyanı, •Çocuk ve akrabalara yakın yaşama aranjmanı, • Çocuklara maddi destek sunma
Düşük	•Düşük eğitim seviyesi •Ek gelir yok •Dul ve kadın katılımcı ağırlıklı, •Çocuklarıyla ve akrabalarıyla yakın yaşama aranjmanı nadir.	•Düşük eğitim seviyesi • Ek gelir yok •Akrabalara yakın yaşama aranjmanı yok.

4.8. Ana Bulguların Bir Özeti

Araştırma verileri değerlendirildiğinde varılan en önemli bulgular şunlardır:

- Sosyal ağlar kırdan kentte ise üye sayısının daha yüksek tespit edilmesine bağlı olarak nispeten geniş bir görünüme sahiptir. Kentte mekânsal olarak uzak çocuklar ve akrabalar da ağıra dahil edilirken kırdan bu oran oldukça düşüktür.
- Komşularla olan ilişkiler her iki alanda da yüksek fakat kapsam olarak farklılık içermektedir. Kırdan komşuluk ilişkilerinin kapsamının daha derin, kentte ise ilişkilerin yüzeysel olduğu görülmektedir. Her iki alanda da komşular sadece günlük hayatta bir kaynak olarak değerlendirilmiş, afet sosyal sermayesi kapsamını etkilememiştir.

- STK üyeliği aktif olan katılımcılar sadece kentli yaşlılardır. Kır yaşlısında sadece geçmişte aktif bugün ise gönül bağlılığı şeklinde devam eden üyelikler bulgulanmıştır. Bu nedenle köprü kurucu sosyal sermaye kentte daha yüksek bir görünüme sahip olduğu söylenebilir.
- Yukarıda özetleri verilen bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermayeden oluşan rutin sosyal sermaye ile afet sosyal sermayesi arasında sıkı bir ilişki bulgulanmıştır. Olası bir afette barınma ve finansal yardım tercihlerine bağlı olarak tespit edilen afet sosyal sermayesi kentte daha yüksektir. Kır yaşlılarının önemli bir bölümü resmi finansal yardım ve barınma seçeneklerini tercih etmişlerdir, bu da kırın afet sosyal sermayesinin rutin sosyal sermayesi gibi düşük olduğu anlamında gelmektedir. Bu nedenle kentli yaşlıların afet sonrası akut dönemde arama-kurtarma ve barınma için gerekli bağlayıcı sosyal sermaye ve uzun vadede bilgi ve kaynak çeşitliliği sunma potansiyeline sahip köprü kurucu sosyal sermayelerinin yüksek olmasına bağlı olarak daha dirençli bir yapıda oldukları söylenebilir. Kırın bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermayelerinin düşük olmasına bağlı olarak da afet sonrası tüm süreçlerde daha kırılgan olacağı ve resmi yardımlara daha fazla dayanacağı görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Heterojen Bir Sosyal Grup Olarak Yaşlılar

Sosyal sermaye, afet ve acil durumlarda bireysel ve toplumsal direnç katkısı bakımından son dönemlerde afet sosyolojisinde öne çıkan bir kavramdır. Sosyal sermaye, özellikle dezavantajlı grupların rutinde olduğu gibi afet süreçlerini (afete müdahale, iyileştirme, yeniden inşa, zarar azaltma ve afete hazırlık aşamalarını) (AFAD, 2014) sancısız geçirmelerine katkı sağlaması bakımından afet yönetiminde öncelik kazanmıştır. Araştırmanın amacı, ilk olarak yaşlıların sosyal ağlarının kapsamını keşfetmek, rutinde ve afet ve acil durumlardaki sosyal sermaye potansiyelini değerlendirerek kırılgan grup olarak kabul edilen yaşlıların avantaj ve dezavantajlarını mevcut afet politikaları ışığında tartışmaktır.

Araştırma verilerinin, literatürdeki örnekler ışığında tartışılmasından önce araştırma sonucunda ortaya hem kır hem de kentte sosyal sermaye açısından homojen olmayan bir yaşlı profili çıktığını paylaşmak gerekir. Bu farklılaşmanın temelde sosyal olanaklarla ilgili bir durum olduğu, demografik ve sosyal faktörlere bağlı olarak yaşlıların sosyal sermayesinin değiştiği görülmüştür. Dolayısıyla bu araştırmadan elde edilen verilerin, yaşla beraber eşitsizliklerdeki azalışı işaret eden tezi (age as leveler) savunan “*yakınsama teorilerinin*” tam tersi bir şekilde, “*statü devamlılığı teorisinin*” statülerdeki farklılaşmanın ileri yaşlarda yok olmaktan ziyade korunduğu yönündeki tezini destekler nitelikte olduğu söylenebilir (Kent, 1971 ve Pampel ve Hardy, 1994’den aktaran Crooks, 2009: 230).

Kır ve kent yaşlısının farklılaştığı noktaları genel hatlarıyla resmetmemiz yaygın görüşlerle gözlemlerimizi sosyal sermaye bağlamında kıyaslamamıza olanak verecektir. Konvansiyonel düşünceye göre; kırsal alanlar, geleneksel ilişki kalıplarının sürdürüldüğü yerler olarak yaşlılar açısından daha az dezavantaja sahip alanlardır (Şentürk, 2015: 283). Geleneksel kırsal toplumlarda ilişkiler, yakın kişisel ağlarda gömülü ve bireyin yaşamının neredeyse her yönünü kontrol eder niteliktedir. Bu durum bir anlamda kısıtlayıcı ama aynı zamanda yaşlılar gibi dezavantajlı

bireylere desteği mümkün kılan bir yapıyı ifade etmektedir (Hofferth ve Iceland, 1998: 574-575).

Fakat kırdan kente artan göç, hem göç sürecine aktif katılan hem de aile üyelerini göçlerle yitiren yaşlılar için farklı dezavantajlar yaratmıştır. Bugün kırsal alandaki genç nüfusun kentlere göç etmesiyle yaşlı nüfusun, diğer kuşakların sağladığı destek ve bakım mekanizmalarından yoksunlaşması söz konusudur. “Geleneksel kırsal aile yapısı içinde üretim süreçlerine bir şekilde dahil olabilen ve geniş aile olmanın sağladığı avantajla saygı görebilen yaşlılar; göç sonucu yaşanan kentleşme sürecinde aile yapılarının genişten çekirdek aileye evrilmesiyle bu olanakları büyük oranda kaybetmişlerdir” (Akçiçek vd., 2017: 605). Bu da akrabalar ve jenerasyonlar arası ilişkinin zayıflamasına neden olmuştur (Hofferth ve Iceland, 1998: 574-575). Dolayısıyla kırdaki destek mekanizması ağları bünyesinde barındıran ilişki yapısı aşınmıştır.

Kentsel toplumlarda ise ilişkilerin kişisel olmayan ve geçici bir özellik taşıdığı düşünülmektedir (Wirth’den aktaran Hofferth ve Iceland, 1998: 575). Fakat bu kentsel toplumlarda ilişkilerin tamamen yitirilmesi anlamına gelmemektedir. Fischer’in da belirttiğı gibi kentlerde yaşayan bireyler tıpkı kırsal toplumlardaki gibi birçok bağlantı edinebilirler fakat burada farklılık yaratan bu ağların doğasıdır. Yani internet ve diğer iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla toplumun uzamsal kavrayışının temel fonksiyonel ilişkiler kaybolmadan çözülmesi söz konusudur (Fischer, 2003).

Tam da bu noktada kentli yaşlıların, ne gibi yeni pratiklerle ilişkilerini sürdürdüğü bir sorgulama alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten kırdaki yaşlılar hala eski işlevsel pozisyonunu ve buna bağlı olarak sosyal sermaye hacmini korumakta mıdır? Kent yaşlısı da söz edildiğı gibi tamamen inzivaya çekilmiş mi yoksa yeni iletişim kalıplarını içselleştirerek yeni stratejilerle daha aktif bir görünüme mi sahiptir?

Yaşlıların Sosyal Ağ Yapıları

Sosyal ağlar, bireylerin diğer bireyler ile olan ilişki ağlarını ifade etmektedir. Sosyal sermaye de bu ilişkilerin değeridir. Bireylerin sosyal ağlarındaki üye çeşitliliği ve yoğunluğu, o ağdan gelecek getirinin potansiyel miktarını dolayısıyla da sosyal sermaye seviyesini de etkilemektedir. Araştırmada yaşlıların bağlayıcı sosyal sermayeleri için yakın ilişki ağları, köprü kurucu sosyal sermayeleri için de vakıf, dernek, oda vb. STK katılımları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre yaşlıların bağlayıcı sosyal sermayeleri köprü kurucu sosyal sermayelerine oranla daha yüksektir. Putnam bu durumu özellikle yaşlılık ve çocukluk dönemlerindeki dezavantajların minimize edilmesinde, fiziksel ve zihinsel destek sağlanmasında güçlü *-bağlayıcı-* bağların ürettiği sosyal sermayenin önem kazanması şeklinde açıklamaktadır. (Ward vd., 1999'dan aktaran Field, 2008:97). Coleman da sosyal sermayenin en etkin şekillerinin köklerinin aile ilişkilerinde yattığını söylemiştir (Fischer, 2003:157). 1991 ve 2003 yıllarında tekrarlanan BHPS'nin (*British Household Panel Survey*) boylamsal verileri, yaşlılar için en fazla desteğin aileden geldiğine işaret etmektedir (Gray, 2009). Benzer şekilde FSAC 2003 (*Families, Social Capital and Citizenship Project Survey*) verileriyle de yaşlanan Avustralya nüfusu için en büyük destek kaynağının aile ve akrabalık ağlarının olduğu bulgulanmıştır (Stone, 2003: 4). Yaşlıların mental sağlık düzeylerinde sosyal sermayenin rolü üzerine yapılan bir araştırma da yakın akraba ve arkadaşlıklardan oluşan ağların sağladığı sosyal sermayenin pozitif katkısına işaret etmektedir (Forsman, Herberts, Nyqvist, Wahlbeck ve Schierenbeck, 2012: 17). Bu alanda gerçekleştirilen diğer bir araştırmada da yaşlıların aile üyelerini birinci sırada destek kaynağı olarak tercih ettikleri tespit edilmiştir (Aközer, Nuhrat ve Say, 2011: 121). Yaşlılar için aile ve akrabalık ilişkilerinin bu derece öne çıkmasının nedenlerinden biri yaşamın önceki dönemlerinde kurulan sosyal ilişkilerin bu dönemde azalan fiziksel aktivite ve tanıdıkların kayıplarına bağlı olarak daha fazla değer kazanması olduğu ifade edilmektedir (Forsman vd., 2012). Yani yaşlıların sosyal ağlarındaki üyelerin homojenliği bir başka deyişle enformel kaynakların üstünlükleri oldukça belirgindir. Gouveia ve ark. (2016) da bağlayıcı sosyal sermayenin daha tercih edilir hale gelmesini, az sayıda yakını kalan yaşlıların geçici

ilişkiler yerine duygusal olanları tercih ettikleri şeklinde açıklamıştır (Gouveia, Matos ve Schouten, 2016:1035).

Bu araştırmanın bulguları, kır yaşlısının bağlayıcı sosyal sermayesinin kentli yaşlılara oranla daha düşük olduğuna işaret etmektedir. Genç kuşağın göç ederek kente yerleşmesi, köylerin merkezlere uzaklığı, ulaşım olanaklarının kısıtlılığı ve nihayetinde fizyolojik engellerle hareketliliğin azalması gibi sebepler kır yaşlılarının sosyal izolasyona daha fazla maruz kalmasına neden olmuştur. Kırsal yaşama özgü olarak kabul edilen geniş aile yaşam aranjmanına bu araştırmada nadiren rastlanması bu bulguyu destekler niteliktedir. Erzurum kırsalında gerçekleştirilen bir araştırmada da benzer şekilde kırdaki yaşlı yalnızlığına ilişkin çarpıcı örnekler sunulmaktadır. Araştırmada çalışma çağındaki nüfusun yaşlıları köyde bırakıp gitmesi ya da bireylerin yaşlandığında çocuklarını gittiği yerde bırakıp geri dönmesi şeklinde gerçekleşen nüfus hareketleriyle köylerin yaşlıların terk edildiği alanlar haline geldiğinden bahsetmektedir (Çakır ve Şahin, 2015). Fischer da özellikle göç edenlerin iletişim ağlarını arkalarında bırakmalarının sosyal sermaye değerini düşürdüğüne dikkat çekmiştir (Fischer, 2008: 157). Fakat bu iki yönlü etkiye sahip bir süreçtir. Hem göç edenler hem de arkada bırakılanlar için iletişim ağlarından mahrumiyet söz konusudur. Bu anlamda sosyal sermaye değerinin düşüşü kırdaki göçle tanıdıklarını yitiren yaşlılar için de geçerlidir diyebiliriz.

Göç olgusunun kırdaki bağlayıcı sosyal sermaye kapsamını daraltma etkisi en net olarak kırdaki yaşlıların çocuk sayısının çok daha fazla olmasına rağmen sosyal ağlara dahil edilen çocuk sayısının kent yaşlısının ifade ettiği seviyenin çok altında olduğu olgusunda görülmektedir. Bu farkın oluşmasında çocuklarla “mekânsal yakınlığın” sağlanamamasının büyük payı olduğu görülmüştür ki bu da kente göç sürecini, sosyal sermaye kapsamındaki daralmanın ana nedeni olarak konumlandırmaktadır. Coleman da boşanma, ayrılma ya da göç gibi akrabalık bağlarında kopukluğa yol açan süreçlerin sosyal sermayeyi zayıflattığını vurgulamıştır. Putnam da, insanın toplumsal bağlantılarının birçoğunu arkada bırakmaya zorlaması nedeniyle mekânsal yakınlık üzerinde etkili olan göç sürecinin sosyal sermayenin değerini azalttığına dikkat çekmiştir (Field, 2008: 157-158). FSAC 2003 verileriyle de Avustralya yaşlılarının sosyal sermaye derecesindeki

değişimde yakınlarıyla kurulan “mekânsal yakınlığın” belirleyici olduğu bulgulanmıştır (Stone, 2003: 4).

Kır bağlayıcı sosyal sermayesinin, sosyal ağların dar olmasına bağlı olarak düşük bulgulanırken kentte daha yüksek bulgulanması, Coleman’ın “kentlerde norm ve yaptırım sistemlerinin içselleşmesinin daha nadir olması nedeniyle sosyal sermaye seviyesinin daha düşük olduğu” yönündeki iddiasıyla (Jiang ve Carroll, 2009) çelişen sonuçlar üretmektedir. Cowgill ve Holmes (1974) da “Modernleşme ve Yaşlanma Teorisiyle” artan modernleşmenin yaşlı bireylerin statüsünü aşındırdığı dolayısıyla da endüstriyelleşmemiş alanlarda yaşlıların nispeten daha az problemle yüzleştiklerini iddia etmişlerdir. Fakat bu iddiaların temelinde kırsal alanların karşılıklılık içeren geleneksel ilişkileri muhafaza ettikleri kabulü vardır. Fakat Nepal-Helambu’da yaşayan şerpalar üzerinde yapılan bir araştırmanın ortaya koyduğu bulgular bu tezlerle çelişen sonuçlar üretmesi noktasında bizim araştırmamızın bulgularıyla benzerdir (Goldstein ve Beall, 1981: 49). Yaşlı şerpalarda, araştırmamızın kır ayağında elde edilen sonuçlarla benzer şekilde geleneksel toplumlar için geçerli olan çocuklarla birlikte yaşam aranjmanına ve çocukların ebeveynlerine sundukları desteklere çok nadir rastlandığı bulgulanmıştır (Goldstein ve Beall, 1981: 53).

Kentli katılımcıların çocuklarının büyük bölümünün sosyal ağlarında yer almaları, hem kültürel hem de mekansal yakınlığın destek alış verişini olanaklı kılması bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. İlk bağlamda, daha önce büyükşehir deneyimi olan yaşlıların “mekânsal yakınlık” faktörünü bir bağ üreticisi ya da destekleyicisi olarak değerlendirmedikleri görülmektedir. Katılımcıların önemli bir bölümü uzakta yaşayan çocuklarıyla görüşmelerini yılda bir de olsa sık olarak belirtmiş ve haftada bir telefon üzerinden gerçekleştirilen görüşmeleri yakınlıkla değil memnuniyetle ifade etmişlerdir. Yani mekansal uzaklığın ilişkilerin duygusal tarafında bir aşınmaya neden olmadığı, mevcut durumun gerçek hayatta görüşmemekten daha çok görüşmemenin rasyonalitesi olarak anlam kazandığı görülmektedir. Dolayısıyla kırsal alanda benzer sıklıkla gerçekleşen görüşmenin aktörleri ağı dahil edilmezken, kentte dahil edilebilmektedir.

Bu noktada ilişkilere yönelik beklenti düzeyleri paralelinde bir sosyal sermaye farklılaşması olduğunu söyleyebiliriz. Yani mekan ve mekana göre şekillenen dinamiklerin beklenti düzeyleri üzerinde etkisi olduğu açıktır. Bu durumun temelinde kültürel ve ekonomik sermayenin şekillendirdiği bir yaşam görüşünün olduğu söylenebilir. Kentli katılımcıların genelinde kültürel sermayenin ekonomik sermayenin artışı sağladığı dolayısıyla da daha yüksek bir sosyo-ekonomik düzeyde bulunan katılımcıların çocuklarla ilişkilerini mekansal yakınlık sağlanamasa da olumlu değerlendirdikleri bulgulanmıştır. Bu bulgu da alt SED'den (sosyo-ekonomik düzey) üst SED'e doğru yaşlılarda aile bireyleriyle anlaşma durumunun daha olumlu bir hal aldığı bulgulanmış başka araştırma bulgularıyla da desteklenmiştir (Görgün-Baran, Kalıncara, Aral, Akın, Baran ve Özkan, 2005: 274). Benzer bir bulgu da Güney Kore ve İngiltere'de gerçekleştirilen çalışmalarla ortaya konmuştur. Güney Kore'de tek kişilik hanelerde yaşayan bireylerde depresyon oranı yüksek bulgulanırken, aynı durumun İngiltere'de çok düşük oranda yalnızlık hissi yarattığı tespit edilmiştir (Won ve Choi, 2013; Beaumont, 2013'den aktaran Şentürk, 2015:291-292). Yukarıda yer alan bu farklılaşmaya benzer bir örnek de Avrupa'da gerçekleştirilen "Aspects of Daily Life" anketi verileridir. Çalışmada, kuşaklar arası desteğin norm olduğu ve erişkin çocuklardan güçlü beklentilerin olduğu Güney Avrupa'daki ailesel toplumlarda çocuklara yakın olmak yaşlıların refahını pozitif yönden etkilerken (bizim araştırmamızın kır ayağına benzer şekilde), Kuzey Avrupa'daki bireyci toplumlarda, yalnız yaşamının daha tercih edilir olduğu ve çocuklarla beraber yaşamının yaşlıların refahı üzerinde bir etkisi olmadığı ortaya konmuştur (Meggiolaro ve Ongaro, 2013: 6). Buradaki veriler ışığında, bireysel süreçlere daha fazla maruz kalan kent yaşlısının aynı düzeydeki ilişkileri yüksek olarak skorlaması anlam kazanmaktadır.

İkinci bağlamda ise çocuklara yakın yaşama aranjmanının sağlanabilmesinin büyük etkisi olduğu görülmüştür. Kentte, il dışında yaşayan çocukların sosyal ağlara dahil edilebilmesinde kültürel sermayenin etkili olduğu görülürken yakın yaşayan çocuklarla olan ilişkilerde de karşılıklı destek alış verişinin etkili olduğu görülmüştür. Stone (2003) da mekansal yakınlığın, yaşlı bireylerin aile üyeleriyle olan destek alış veriş üzerinde kritik bir öneme sahip olduğunu söylemektedir (Stone, 2003: 4). Bu destek alış veriş; çocukların, ebeveynlerine bakım, alışveriş, ev

işleri gibi konularda yardım sağlaması, ebeveynlerin de çocuklarına para yardımı, çocuk bakımı, kültürel değerlerin torunlara aktarılması gibi konularda destek vermesi (İçli, 2008:35-36'dan aktaran Ceylan, Kurtkapan ve Turan, 2015:50) şeklinde gerçekleşir. İstanbul Yaşlı Araştırması verilerine göre de İstanbul kent merkezinde görüşülen ve çocuk sahibi olan katılımcıların büyük bölümünün (%60,8) çocuklarıyla aynı dairede, apartmanda, sokakta, mahallede ve ilçede ikamet ettikleri; üçte birinin de çok yakınında en az bir çocuğu bulunduğu, hatırı sayılır bir kısmının da (%29) aynı ilde yaşayan bir çocuğu olduğu görülmektedir (Şentürk, 2015: 292). Bu çalışmada çocuklarla yakın yaşamanın çocuklara sunulan; torun bakma, çalışan çocukları için ev işlerinde yardım gibi destekleri olanaklı kıldığından, çocuklarla olan ilişkileri deyim yerindeyse daha da güçlendirmekte ve sonuçta kent yaşlısının çocuklarla olan ilişkilerini daha olumlu değerlendirmesini sağladığı öne sürülmüştür (Şentürk, 2015: 293). Araştırmamızda da benzer şekilde, kent yaşlısının çocuklarına sunduğu -torun bakımı vb.- ve çocuklarından aldığı desteklerin -hastanede refakat etmek, pazar alışverişinin yapılması vb.- aile üyeleriyle olan ilişkinin olumlu yanını ifade ederken sıklıkla söze döküldüğü görülmüştür.

Kent ve kır katılımcılarından çocuklarına maddi destek sunabilenlerin çocuklarını sosyal ağ bağlarına dahil edebildikleri yani bu katılımcıların bağlayıcı sosyal sermayelerinin daha geniş olduğu görülmüştür. Bu bulgu yaşlı bireylerin maddi destek verebildikleri oranda yetişkin evlatlarından destek alabileceklerinin bulgulandığı başka bir araştırmayla da benzer sonuçlar üretmiştir (Görgün-Baran vd., 2005: 274). Dolayısıyla ekonomik sermayenin sosyal sermayeyi desteklediği düşünülebilir. Bu noktada Bourdieu'nun, sosyal sermaye her ne kadar aktörce sahip olunan kültürel ve ekonomik sermayeye indirgenemese de tamamen bağımsız olmadığı fikrini hatırlamak gerekir. Bourdieu, sosyal sermayenin ilişkilerden kaynaklandığını kabul etmiş ama sosyal sermaye hacminin, bu ilişkinin nesnesi olan kişinin yoğunlukla sosyal ama aynı zamanda kültürel ve ekonomik sermayesi oranında büyüyeceğini belirtmiştir (Bourdieu,1986: 22-23).

Bunun yanında bu durumun çoğunlukla kent katılımcıları bakımından geçerli olduğu, kent yaşlısının önemli bir bölümünün çocuklarına maddi destek sağlayabilirken, kırdaki bu desteğin yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Bunun

nedenlerinden biri kır yaşlısının ekonomik durumunun elverişsiz olmasıdır. Kırdaki maddi yardım sunma/alma konusundaki genel eğilim, maddi destek sunmadan çok alınmasının gerektiği fakat bunun da gerçekleşmemesinden yakınma şeklindedir. Bu araştırma bulguları kentte yaşlıdan çocuklara, kırdaki da çocuklardan yaşlılara doğru maddi destek akışı şeklindeki konvansiyonel anlayışın doğrulandığı araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Hofferth ve Iceland, 1998).

Araştırmamızda akrabalarla görüşme sıklığı ve devamında ilişkinin derecelendirilmesinde kırdaki daha düşük skorların, kentte ise nispeten daha yüksek skorların belirmesi dikkat çekici bir noktadır. Sosyolojide akrabalık, karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek ailenin yakınları olarak değerlendirilmektedir (Özbay, 2014: 11). Hem kentli hem de kır yaşlısının sosyal sermaye ağlarına dahil edebildikleri akraba sayısı oldukça düşüktür. Bunun nedenlerinden biri yaşıt ve yaşça büyük akraba sayısındaki azalmadır. Diğer bir neden de Özbay'ın da belirttiği gibi ölümlerin azalması ve doğurganlığın düşmesiyle akrabalık ilişkilerinde yatay akrabalıkların -teyze, hala, amca, dayı, yenge, enişte, kuzen vb- önemini kaybederken ve daha çok anne, baba ve çocuk üçgeninde yoğunlaşan dayanışma ağlarının gelişmesidir (Özbay, 2014: 11). Kırsal alanların kentlere oranla geleneksel örüntülerin daha yaygın olduğu yerler olarak kan bağı ilişkilerinin daha derin olduğu yönündeki genel kanının aksi bulguları açıklamak için katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, kırdaki akrabaların büyük bir bölümünün kentlere göç ettiği görülmüştür. Kentte ise akrabaların büyük bir bölümünün kentte yaşamaya devam ettiği, başka illerde yaşayanlarla da ilişkilerin belirli sıklıkta -*yılda bir, bayramdan bayrama*- devam ettiğinin ifade edildiği ve ilişkilerden yakınmanın çok nadir olduğu görülmüştür. Başka bir araştırmada da kent merkezinde yaşayan yaşlılar için benzer tip memnuniyet ifadelerine rastlanmış ve bunun ilişki beklenti düzeyinin kentte daha düşük olmasına bağlandığı görülmüştür (TÜİK, 2014b'den aktaran Şentürk, 2015: 308). Bu araştırmada akrabalarla olan ilişkilerin değerlendirilmesinde kır ve kent yaşlısında ortaya çıkan farklılaşmaya benzer sonuçlar üreten bir başka uluslararası araştırmaya göre, geleneksel aile yaşantısının geçerli olduğu Asya ve Afrika'da akrabalar tarafından yaşlı bakımı iyi yaşlılığın güvencesi olarak görülürken, ABD ve İrlanda'da aynı durumun zor yaşlılığın bir göstergesi olarak değerlendirildiği bulgulanmıştır (Görgün-Baran vd., 2005: 46).

Özbay, akrabalarla yakın yerlerde yaşamanın, dayanışma olasılığını artıracığını düşünmektedir (Özbay, 2014: 14). Bu araştırmada da kırdaki mekânsal yakınlığın sağlanamadığı akrabalarla görüşme sıklığını çok düşük olarak ifade eden, şehir dışında yaşayan akrabalarının oturdukları yerleri bile sayamayan yaşlı sayısı azımsanmayacak orandadır. Bu durum da akrabaların ağ bağlarında üye olarak isimlerinin geçmemesine neden olmaktadır. Akrabaların birer destek mekanizması olarak nadiren rastlanmasına ilişkin araştırma verilerine baktığımızda, yaşlı bireylerin kardeşlerinden, arkadaşlarından, komşularından ve akrabalarından giderek daha az destek talep eder hale geldikleri tespit edilmiştir (Şentürk, 2015:299).

Bu noktada yakın/uzak akraba ve çocuklarla olan ilişkiler arasındaki ilişkiselliğin üzerinde de durmakta fayda vardır. Kır/kent tipolojisi kurmak adına görüşmelerin tekrarlı gözden geçirilmesi sırasında katılımcıların değerlendirmelerinin bir kısmı sayısal veriler halinde düzenlenmiştir. Dikkati çeken nokta çocuklarla ilişkilerini yüksek olarak değerlendiren kır katılımcılarının köyde ya da şehir dışında yaşayan akrabalarıyla olan görüşme sıklıklarını da benzer şekilde yüksek olarak değerlendirdikleridir. Danış da akrabalarla görüşme sıklığının yaşlıların yaşam kaliteleri üzerinde pozitif etkileri olduğunu bulgulamıştır (Danış'dan aktaran Ceylan vd., 2015: 56-57). Bu durumu Coleman'ın sosyal sermaye yaklaşımıyla açıklamaya çalışırsak; aile, akrabalık gibi yoğunluğu yüksek ağlar olarak bağlayıcı sosyal sermaye, hem ağ bağ üyelerine hem de bütün olarak o ağ bağa fayda sağlamaktadır (Öztaş, 2007). Yani çocuklarla artan ilişkiler akrabalarla ve dolayısıyla bağlayıcı sosyal sermaye ağ bağına dahil üyelerle de artan ilişkileri beraberinde getirmektedir.

Bireylerin sosyal ağlarındaki önemli bir diğer bağlayıcı sosyal sermaye kaynağı da komşulardır. Görüşmelerimizde de hem kır hem de kent için komşuluk ilişkilerinin hala önemini korumakta olduğu tespit edilmiştir. Bilhassa, yaşlı nüfusun yoğun olduğu köylerde yaşlılara yönelik daha önce ailenin ve yakın akrabaların yüklendiği rollerin komşularca yerine getirildiği yönündeki bir araştırma bulgusu da araştırma bulgularımızı destekler niteliktedir (Çakır ve Şahin, 2015: 289). Forrest ve Kearns, yaşlılar ve işsizler gibi dezavantajlı grupların lokal ağlara daha fazla dayandıkları ve mahalle dışında sosyalleşme olanaklarının daha kısıtlı olmasından

dolayı komşuluk ilişkilerinin dramatik değişimlerden çok az etkilendiklerini iddia etmektedir (Forrest ve Kearns, 2001: 2131-2133). İran yaşlılarında sosyal sermaye dağılımını inceleyen bir araştırmada da Sumve arkadaşları, özellikle kır katılımcılarının karşılıklı komşuluk ilişkilerini sağlam olarak tanımladıklarını belirtmişlerdir (Sum, Pourhasem ve Khalegh,2015:34). FSAC (*Families, SocialCapitalandCitizenship Project-Aile, Sosyal Sermaye ve Vatandaşlık Proje Araştırması*) anket verileri de komşuluk ilişkilerinin, yaşlılıkta iyi hal için önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymuştur (Stone, 2003). Gündelik etkileşimler olarak komşuluk ilişkilerinin analiz edildiği bir başka araştırmada da katılımcıların %83'ünün komşularını tanıdığı, %72'lik bir kısmının da başları sıkıştığında yardım isteyecek kadar yakın bulduklarını ifade etmişlerdir (Uğuz, Örselli ve Sipahi, 2011). 75 yaş üstü bireylerle 50-75 arası bireylerin komşuluk ilişkileri değerlendirmesinin karşılaştırıldığı bir araştırmada da 75 yaş ve üstü katılımcıların %41.7'si komşuluk ilişkilerini mükemmel olarak değerlendirdikleri görülmektedir (Greenberg, 2009: 188).

Komşuluk ilişkileri, sosyal faaliyet alanını insanlar için zenginleştiren bir boyuta sahiptir. Komşuluk ilişkilerinin sağladığı bu sosyal faaliyet alanı ilişkilerin süreklilik ve samimiyet içermesini sağlayarak karşılıklılık esasına dayalı sosyal ilişki ağının kurulmasına aracılık etmektedir (Uğuz, Örselli ve Sipahi,2011:28). Özellikle aile ve akrabalık ilişkilerinin mevcut ya da sıkı olmadığı ve fiziksel mobilitede azalmanın görüldüğü durumlarda komşuluk ve arkadaşlık bağları bireyin enformel destek kaynağı olarak önemli bir rol üstlenir (Stone, 2003:ii).

Kırda yaptığımız görüşmelerde, komşuluk ilişkilerinin araçsal yanına ışık tutan ifadeler rastlanmıştır. Bilhassa kadın katılımcıların, ev işleriyle ilgili sorumluluklarda dayanışma içinde oldukları görülmüştür. Bu ilişki tipinin, karşılıklılık arz etmesi bizlere, Bourdieu'nun ima ettiği yardımlaşmanın norm haline geldiği araçsal ilişkiler formunda olduğunu göstermektedir. Bourdieu, komşuluk gibi tesadüfi ilişkilerin araçsal yanına dikkat çekmiştir. Komşuluğu kurumsallaşmanın en temel hali olarak ifade eden Bourdieu, ilişki ağlarının, bireysel ya da kolektif, bilinçli ya da bilinçsiz olarak yatırım ürünlerini ifade ettiğini ve bireylerin uzun ya da kısa

vadede bu tip tesadüfî ilişkileri, sübjektif normlar üreten ilişkilere dönüştürme amacıyla olduğunu söyler (Bourdieu, 1986: 22).

Buraya kadar önemine değindiğimiz komşuluk ilişkileri kapsamında, bilgi çağı olarak adlandırılan ve dolaylı sosyalleşme olanaklarının eşi görülmemiş oranda arttığı çağımızda “aynı sokakta insanları birbirine bağlayan şeyin ne olduğu” sorusu haklı olarak sorulabilir. Üzerinde uzlaşılan yaygın görüşe göre, sosyal ilişkilerdeki sanallık, etkileşimde esneklik ve yüzeysellikteki artış ile akrabalık ve mekansal olarak kurulan ilişkilerin aşındığı yönündedir. Fakat her türlü değişme karşısında, bireylerin günlük rutinlerini eskisi gibi devam ettirdiği, bu sebeple de bu rutinlerin sürdürülmesine olanak tanıyan ve bu yolla her şeye rağmen sosyal ilişkileri normalleştirme ve onarma görevini üstlenen mahalle ve komşuluk ilişkilerinin önemini sürdürdüğü de görülmektedir. Hatta bizi kısıtlayan faktörlerin bizlere uzak ve tanıdık olmamasının bir anlamda konfor ve güvenlik kaynağı olarak komşuluk ilişkilerinin önemine katkı sağladığı da söylenmektedir. Artan mobilité ve azalan aidiyet yönündeki yaygın inanın tersine Phillipson ve ark., bireyler ve mekanlar arası ilişkilerin 20.yy.’nin başından oluğundan bugün daha fazla önem kazandığından bahsetmektedir (Forrest ve Kearns,2001:2125-2130).

Komşuluk ilişkilerine kır ve kent ayrımından bakacak olursak, kırdan beraber geçirilen zaman ve kolektif çalışma daha ön plandayken, kentteki komşuluk ilişkilerinin daha formal bir görünüm sergilemektedir. Kentte beliren bu olumlu tablonun dayanaklarından birinin de ilişkilere ayrılan zaman ve emeğin kırdan daha az olmasına karşın kent kültürünün komşuluk ilişkisinin derin olması yönünde bir beklentiyi gerektirmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu yorumu destekleyen bir diğer veri de, Singapur yaşlılarının komşuluk ilişkilerini değerlendirirken ortaya çıkan yüksek skorların, komşularla gerçekleşen sosyal aktiviteler oranında memnuniyetin arttığını ortaya koyan araştırmadan gelmektedir. Söz konusu araştırmada ayrıca benzer yaş aralığında bireylerden oluşan mahallelerde komşularla görüşme sıklığının yaşlıların refahı üzerinde pozitif etkileri olduğu yönünde bulgulara da rastlanmıştır (Wu ve Chan,2012) ki bu veri de kırdan daha girift olan komşuluk ilişkilerinin araçsallığını açıklamaktadır. Bu konudaki veriler ve yorum, yaşlıların komşuluk ilişkilerine ilişkin olumlu yaklaşımlarını ortaya koyan bir

başka araştırma verileriyle de uyum göstermektedir. Bu çalışmada da çalışmaya dahil edilen kent yaşlılarının %78'inin komşuluk ilişkilerinde anlaşılmadıkları herhangi bir konunun bulunmadığını ifade ettikleri, bunun da sınırlı paylaşımın bir sonucu olarak değerlendirildiği görülmektedir (Özkul, Kalaycı ve Aslan,2017).

Araştırmada köprü kurucu sosyal sermayenin kentte kıra oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Kentte aktif gönüllü dernek üyeliği kıra oranla daha fazla katılımcıda mevcuttur. Dolayısıyla bulgular, köprü kurucu sosyal sermaye seviyesinin kentli yaşlılarda kır yaşlısına göre daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Kırdaki bu oranın oldukça düşük bulgulanmasının sosyal katılımı ve örgütlenmeyi elveren bir kültürel sermayenin yokluğuna bağlı olduğu söylenebilir (Arun,2008:324).

Yapılan görüşmelerde bir dernek üyeliği olmayan ama mahallesinde ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımlara katıldığını beyan eden kişi sayısı oldukça öne çıkmaktadır. Fakat bunun köprü kurucu sosyal sermaye kapsamına alınması zor görünmektedir. Çünkü kurumsal bir organizasyondaki üyelerle etkileşimi yani ağlardaki üye çeşitliliğini sağlamamaktadır. Bu nedenle bu tip ilişkilerin bağlayıcı sosyal sermaye ağı olarak komşularla yardımlaşma kapsamında değerlendirmesi daha uygun görülmüştür. Görüldüğü üzere bireyler geleneksel değerler eşliğinde dayanışma ve yardımlaşmaya daha meyilli, bunu kurumsal bir çatı altında gerçekleştirmeye daha az meyillidirler. Araştırma bulguları, Türkiye’de sosyal sermaye ölçümü çalışmalarından birinin verileriyle de örtüşmektedir. Bu çalışmada sivil toplum katılımı olmadığını beyan eden üye oranı %76,6 olarak tespit edilmiştir. Fakat aynı çalışmada topluma yararlı faaliyetlere katılım oranı ise %49,6 olarak tespit edilmiştir (Uğuz ve vd.,2011). İstatistikler Türk insanının kurumsal bir faaliyete katılımlarının oldukça düşük olduğunu göstermektedir. İngiltere merkezli “CharitiesAid Foundation” tarafından 135 ülkenin bağışçılık konusundaki verilerini karşılaştıran Dünya Bağışçılık Endeksine göre, Türkiye birine yardımda bulunma kriterinde 106 ıncı, bağış yapma kriterinde 112 ve gönüllülük kriterinde 132inci sırada yer almaktadır. Avrupa’da gönüllü faaliyetlere katılma oranı %18,9 iken Türkiye’de ise bu oran %10’u geçmemektedir(TUSEV, 2014). Bu konuda önemli bir diğer istatistik de İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı’nın yayınladığı

“Dernek Üye Sayısının Türkiye Nüfusuna Oranları”dır. Bu oranlara göre, Türkiye’de tüm toplumun %85,72’lik bir kısmı dernek üyesi değilken, dernek üyesi bireylerin de %11,38’inin erkek, %2,91’inin kadın olduğu görülmektedir(İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı).

Afet Sosyal Sermayesi

Afet sosyal sermayesi; afet ve acil durumlarda müdahale, tahliye, hasar azaltma süreçlerinde aktive edilebilecek ve bireylerin ağlarındaki finansal ve finansal olmayan kaynakları ifade etmektedir (Meyer,2013:227). Bu araştırmada afet sosyal sermayesi ile rutin sosyal sermaye (bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermaye) arasında yakın bir ilişki tespit edilmiştir. Şöyle ki hem kır hem de kentte afetlerde finansal yardım ve barınma tercihi konusunda ağlarındaki üyeleri değerlendiren katılımcıların, sosyal sermayesi yüksek katılımcılar (büyük çoğunluğunun ağ bağındaki üye sayısı ve görüşme sıklığı yüksek, STK katılımı mevcut) oldukları görülmektedir. Bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermayeleri düşük tespit edilen katılımcıların da finansal yardım ve barınma kaynağı olarak resmi yardımları seçtikleri görülmektedir. Meyer de, rutin sosyal sermaye (komşularla görüşme, yakın ve uzak yerlerdeki aile üyeleri, akraba ve arkadaşlarla etkileşime bağlı olarak belirlenen) ile afet sosyal sermayesinin (finansal hem de finansal olmayan kaynaklar) arasında istatistiksel anlamda pozitif korelasyon tespit etmiştir (Meyer, 2013:117). Tse ve arkadaşları da 2008’de meydana gelen Sinchuan depremi sonrasında gerçekleştirdikleri saha çalışmasında, sosyal ağların afet sosyal sermayesiüzerindeki etkisini destekleyen bulgular elde etmişlerdir. Sosyal ağların genişlediği oranda afet sonrası bireylerin evlerini daha kısa sürede yeniden inşa edilmesi -onarılması- ihtimalinin güçlendiğini belirten Tse ve arkadaşları, sosyal sermaye ölçütlerinden en etkili olanının sosyal ağ genişliği, yani üye sayısının olduğunu vurgulamışlardır (Tse vd.,2013:10).

Araştırmamızda, afet sosyal sermayesinin kırdaki, kente oranla düşük tespit edildiği söylenebilir. Bu durumun da rutin sosyal sermayenin kapsamı ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla rutin sosyal sermayeyi etkileyen tüm dinamiklerin afet sosyal sermayesine yansımaları söz konusudur. Rutin sosyal sermaye ve afet sosyal sermayesinin mevcut dar görünümünü tek bir nitelik (cinsiyet, yaş,

gelir düzeyi) üzerinden açıklamak zordur. Örneğin, kırdaki kadın katılımcılardan, afetlerde barınma ve finansal yardım konusunda resmi yardımları seçen olduğu gibi çocuklarını seçen katılımcılar da mevcuttur. Bu noktada Crooks'un "çifte risk efektinin" (*doublejeopardyeffect*) bir argüman sağladığını söyleyebiliriz. Crooks, cinsiyet faktörünün yaşlılardaki dezavantajı tek başına açıklamak için yetersiz olduğunu, bu nedenle Jamaikalı yaşlı kadınların sosyal sermayelerinin düşük olduğu bulgusunun açıklanmasında; yaş ve cinsiyet ilişkisinin sosyal yaşamı organize etmede diğer faktörlerle beraber çalıştıklarının hatırlanması gerektiğini belirtmektedir (Crooks, 2009:231). Bu araştırmanın bulguları da şu noktada oldukça açıktır ki yaş, cinsiyet ve medeni hal faktörlerinin bileşimi, kırdaki rutin sosyal sermayeyi devamında da afet sosyal sermayesini direkt olarak etkilemektedir. Kırdaki dul kadın katılımcıların hepsinin, resmi eğitim seviyelerinin ve ekonomik sermayelerinin (gelirlerinin) düşük ve afet sosyal sermayesinin dar olduğu görülmüştür. Arun da özellikle yaşlı kadınlarda dulluğun, başlı başına sağlık sorunları, engellilik, düşük gelir, tek başına eşinden yoksun bir yaşam ve yalnızlık gibi eşitsizlik içeren problemlerin filizlendiği mühim bir alan olarak tanımlamıştır (Arun, 2011).

Kırdaki afet sosyal sermayesinin düşük, kentte ise yüksek olduğunun göstergelerinden biri ileride meydana gelebilecek bir afetin ertesinde finansal yardım alınabilecek kaynak olarak "resmi", kentte ise "çocuklar" seçeneğindeki yığılmadır. Bu bulgu başka araştırma bulgularıyla da benzerlik göstermektedir. Tse ve arkadaşlarının 2008 Sinchuan depremi sonrasında yaptıkları survey çalışmasında, sosyal ağı geniş olan katılımcıların daha fazla mali destek aldıkları dolayısıyla da ağı geniş olan yani sosyal sermayesi yüksek/ kapsamı geniş katılımcıların parasal ve materyal destek noktasında daha avantajlı oldukları bulgulanmıştır (Tse vd., 2013:12-13). Bu noktada, bu çalışmada Bourdieu'nun sosyal sermayenin ekonomik sermayeye dönüşmesi tezine paralel bulguların elde edildiğini söylemek gerekir. Bourdieu, uzun süreli iletişim ağlarına sahip olmaya bağlı gerçek ve potansiyel kaynakların bütünü olarak sosyal sermayenin büyüklüğünün harekete geçirilebilen bağlantı sayısına ve her bir bağlantıyla sahip olunan kültürel, sosyal ve ekonomik sermayenin büyüklüğüne bağlı olduğunu ifade etmiştir (Field, 2008:23). Meyer'in Florida eyaletine bağlı Dixie ve Leon'da gerçekleştirdiği afet sosyal sermayesi araştırması verileri de benzer sonuçlara işaret etmektedir. Leon, Dixie'ye

göre sosyo-ekonomik açıdan daha zengin bir kent yerleşimi iken Dixie kalıcı kır yoksulluğunun görüldüğü, ek devlet yardımlarıyla geçinen popülasyona sahip bir bölgedir. Araştırmada benzer şekilde Dixie’de afetlerde finansal yardım alınabilecek kişi sayısını sıfır olarak belirten katılımcı sayısı toplam katılımcı sayısının %50’si iken, bu oran Leon da sadece %24’tür. Dixie’de rutin sosyal sermayede sayılan kişilerden finansal yardım alınabilir olarak beyan edilen kişi sayısı Leon katılımcılarının rutin sosyal sermayelerindeki finansal kaynak olabilecek kişi sayısının çok altında bulgulanmıştır (Meyer, 2013).

Afet sosyal sermayesinin göstergelerinden biri de olası bir afet sonrası barınma tercihidir. Hem kır hem de kentte sosyal sermaye kapsamı geniş olan katılımcılar afetlerde barınma kaynağı olarak yoğunlukla enformel ilişki ağlarını yani bağlayıcı sosyal sermayelerini değerlendirmişlerdir. Bu alanda yapılan bir araştırmada da yaşlı bireylerin aile üyelerince destekleneceklerini varsaydıkları ve afetlerde tek kaynak olarak %36 oranında aile bireylerini saydıklarını göstermektedir (Brockie&Miller, 2017: 78). Meyer’in araştırmasında da afet sosyal sermayesinin analizinde katılımcıların %80’i en azından bir aile üyesini ve %36’sı sadece aile üyelerini sosyal sermaye ağında saymıştır (Meyer,2013:95). Meyer’in araştırmasında da katılımcıların finansal ve finansal olmayan afet desteğinde ilk kaynak olarak aile üyelerini değerlendirdikleri bulgulanmıştır (Meyer,2013:228).

Mekansal yakınlığın kurulamamasının kırdaki sosyal ağların daralmasına, kentte daha sık bulgulanmasının da karşılıklı destek alış verişini olanaklı kıldığını görmüştük. Mekansal yakınlık, afet sonrası süreci iki boyutta etkilemektedir. İlk boyut afetin meydana gelmesinin ertesindeki akut dönemde gerçekleştirilen kurtarma yardımlarını, ikinci boyut da afetlerden sonraki dönemde uzun vadeli barınma ve normal hayata dönüş sürecindeki yardımları ifade etmektedir. Birinci boyutta tanıdıklarla olan mekansal yakınlıkönem taşır. Aguirre ve arkadaşları, afetin meydana gelmesinden sonraki ilk süreçte formel yardımlar bölgeye ulaşana kadar bireylerin bölgedeki diğer afetzedelerce kurtarıldığını, LeChat de 1980 İtalya depremi sonrasında yaralıların %97’lik bölümünün tahliyelerinin çevredeki diğer kişilerce gerçekleştirildiğini rapor etmişlerdir (Dynes, 2002:12). İkinci boyutta da ikamet mahalli dışındaki çocuk, akraba ya da tanıdıklarla olan iletişimin boyutu

önem kazanmaktadır. Meyer'in de belirttiği gibi sosyal sermayenin coğrafik boyutu afetler açısından önem arz eder. Meyer yaptığı araştırmada katılımcıların afetlerde acil destek için yakınlık faktörünü değerlendirdiklerini, fakat afetin büyüklüğüne bağlı olarak mekânsal olarak yakın olmayan yakınlarını da tercih edebileceklerini görmüştür (Meyer,2013: 105). Fussel de yerel sosyal ağların afetlerde zarar görebileceği ve mevcut kaynakların işlemez hale gelebileceğini hatırlatarak mekansal yakınlık kurulamayan tanıdıkların önemine dikkat çekmiştir (Fussel'den aktaran Meyer, 2013). Bu araştırmanın bulguları ve uluslar arası araştırma sonuçları ışığında; kır yaşlısının mekansal yakınlık kuramadığı çocuk ve akrabalarını sosyal ağlarına dahil edememeleri, aynı yerde ikamet ettikleri çocuk ve akraba sayısının da az olması nedeniyle olası bir afette hem akut hem de sonraki süreçte oldukça kırılgan olacağı söylenebilir.

Finansal yardım ve barınma kişisi olarak komşuların tercih edilmemesi de araştırmanın diğer bir dikkat çekici noktasıdır. Komşular her ne kadar rutinde güvenilir bir kaynak olarak ifadelerde yerini alsalar da afetlerde finansal yardım ve barınmada çok nadiren tercih edilmiştir. Bunun temel nedenlerinden birinin de komşuların benzer sosyo-ekonomik statüye ve Fussel'in de belirttiği gibi afetlerde yerel ağ bağ üyelerinin benzer etkilenme derecelerine sahip olacağının değerlendirilmesi olduğu düşünülmektedir. Meyer'in araştırmasında da benzer şekilde katılımcıların önemli bir bölümü arkadaş ve komşularını finansal yardımdan ziyade daha küçük çaplı yardımlar (afet sonrası evin normal haline döndürülmesi gibi) için değerlendirmişlerdir. Afet sosyal sermayesine komşularını dahil edenler, %7.5'lik bir kesimle oldukça düşük olarak belirmiştir (Meyer,2013: 96-99).

Bireylerin köprü kurucu sosyal sermayelerinin kentte kıra oranla daha yüksek tespit edilmesi, fakat bu ilişkilerin afetlerde bir kaynak olarak algılanmadığının görülmesi ve yukarıda belirtildiği gibi afet sosyal sermayesinin aile üyeleri ve resmi yardımlarla sınırlı kalması aslında bu sosyal sermayenin homofilik bir görünüme sahip olduğunu göstermektedir. Meyer'in araştırmasında da afet sosyal sermaye ağlarının benzer şekilde homofilik bir görünüme sahip olduğu bulgulanmıştır (Meyer, 2013:230).

Bu sonuçları Coleman'ın "kapalılık gösteren ağbağ" -*network closure*- argümanına göre yorumlarsak her iki alanda da bağlayıcı sosyal sermayesi yüksek katılımcılar daha avantajlıdır. Çünkü Coleman için aktörler arasındaki sıkı bağlar olarak bilinen bağlayıcı sosyal sermaye, güven ve karşılıklılık normlarını üreterek sosyal sermaye üretimini garanti altına alır. Burt'ün "yapı boşlukları" -*structural holes*- kuramına göre ise bağlayıcı sosyal sermayenin kaynak ve bilgi çeşitliliği sağlamaması fayda potansiyelini düşürmektedir. Burt'ün yaklaşımı çerçevesinde kent ve kırdaki köprü kurucu sosyal sermaye ağlarına sahip olan katılımcılar daha avantajlı bir görünüme sahiptir (Öztaş, 2007).

Fakat bu araştırmanın nihai amacı sosyal sermayenin afetlerdeki potansiyellerini yani afet sosyal sermayesini değerlendirmektir. Bu nedenle afet sosyal sermayesi, bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermayelerin her ikisinin de sunacağı farklı değerdeki getirileri kapsayacak şekilde değerlendirilmiştir. Bu bağlam ve geçmiş afet araştırmaları ışığında araştırmaya katılan kır ve kent yaşlısının bağlayıcı sosyal sermayeleri az olanlarının yani aile üyeleriyle iletişimleri az ya da aile sahibi olmayan, enformel kaynakların yokluğunu köprü kurucu bağlarla ikame etmeyen bir anlamda sosyal olarak izole yaşlılardakıdır denebilir. Bukırılmanın kırdaki, bölgenin hali hazırda sağlık, arama-kurtarma gibi özellikle afetlerde ihtiyaç duyulan hizmetleri sunan merkezlere uzaklığı gibi koşullarla şiddetleneceği öngörülebilir. Kent yaşlısının birçoğunun bağlayıcı sosyal sermayesinin daha yüksek olması nedeniyle daha dirençli oldukları ve bu direncin afet sonrası hizmet noktalarına yakınlık (afet ve acil durum yönetim merkezi, hastaneler gibi sağlık sunucuları) nedeniyle daha sürdürülebilir olduğu öngörülebilir. Özellikle de bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermaye ağlarının her ikisine sahip katılımcılarda bu direnç seviyesinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Öneriler

Bu araştırmada amaç, yaşlıların sosyal ağlarının afet ve acil durumlardaki sosyal sermaye potansiyelini keşfetmektir. Bu nedenle afetlerde en çok başvuru alan sosyal sermaye tipleri olarak bilinen bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermaye yapısı analiz edilmiş ve afetler için afet sosyal sermayesi profili oluşturulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, kırdaki bağlayıcı sosyal sermayesi yüksek katılımcılar, kente oranla

sayıca daha azdırlar, yüksek olanlarının da ağırları kent katılımcılarına göre daha dardır. Kentte ise bağlayıcı sosyal sermayesi yüksek yaşlı tipi sayıca daha fazladır. Kentte bağlayıcı sosyal sermaye kapsamı üye sayısı bakımından nispeten daha zengin görünse de bunun kültürel bağlamda yani geleneksel kır kültüründe beklentilerin yüksek, modern kent kültüründe ise beklenti düzeyinin düşük olmasının yansıttığı göreceli bir zenginlik olduğu düşünülmektedir.

Köprü kurucu sosyal sermaye seviyesi kentli yaşlıda, kır yaşlılarındaki seviyeden daha yüksektir. Bu farklılığın temelinde kent kültürünün sosyal katılım ve örgütlenmeyi elveren kültürel sermayeye sahip olması yatmaktadır.

Bu bulgular bize toplumsal yaşlanma gerçeğinin farklı bir boyutunu yansıtmaktadır: Yoksulluk, yoksunluk, kadınlaşma, bakım hizmetleri gibi alanlarına aşına olduğumuz yaşlanma sürecinin sosyal ağ boyutu. Modern yaşamda bireyselliğin öncelenmesi, çekirdek aile ya da yalnız yaşama aranjmandaki yaygınlaşma, bu yapıda kendisine bir yer bulamayan yaşlıların (Ceylan vd., 2105: 49-50) sosyal ağlarının daralmasına ve sosyal sermaye potansiyellerinin zayıflamasına neden olmuştur.

Bu noktada yaşlılara yönelik geliştirilen sosyal politikaların da gözden geçirilmesi gerekliliği doğmuştur. Bu aslında Tufan'ın, politikaların yöneldiği nesnenin gerçeğinin daha açık bir ifadeyle yaşlılığın sosyal realitesinin tüm boyutlarıyla anlaşılamaması ile ifade ettiği şeydir (Tufan, 2014:105). Olguya ilişkin eksik bilgiler sosyal politikaların yanlış yapılandırılmasına sebep olabilmektedir. Tezin çeşitli bölümlerinde sıkça değinildiği üzere modern yaşantı ekonominin yanı sıra aile gibi sosyal alanın temel birimlerinde de dönüşümler yaratmıştır. Aile kurumunu yeniden ayağa kaldırarak sosyal güvenlik sisteminin açıklarınıbu kurum üzerinden çözmeye çalışmak bütün problemleri aynı formülle çözmeye çalışmaya benzemektedir. Araştırma sonuçları geleneksel yaşantının hakim olduğu düşünülen kırsaldayalnız yaşayan ve aile desteğinden mahrum yaşlı profilinin yoğunluğuna işaret etmiştir. Bu noktada ailenin sosyal refah sistemi içerisindeki rolü ve aile desteğine dayanan bir sosyal politika uygulamasının başarısartışmalı hale gelebilmektedir.

Bu araştırma sonuçlarının ürettiği bir diğer eleştiri de sosyal politika önceliklerinin yeniden revize edilmesinden ziyade sosyal ağlardaki daralmanın da problem listesine eklenmesi yönündedir. Araştırma sonuçları bize sosyo-ekonomik olarak daha alt düzeylerdeki yaşlıların bu problemle daha fazla karşı karşıya kaldığını göstermektedir fakat muhtaç olmayan, belirli düzeyde ekonomik gelire sahip, resmi eğitim seviyesi yüksek, sağlık yönünden iyi sayılabilecek düzeyde bir yaşlının bile halihazırda hastalık, göç, ölüm gibi süreçlerle sosyal ağlar yönünden bir daralma ile yüzleşebileceği unutulmamalıdır.

Aile kurumunun birkaç kuşağın bir arada yaşamasını sağlayacak şekilde yeniden canlandırılması içinde yaşadığımız sosyal gerçeklik zemininde olanaksız görünmektedir kibu gerçekleşse bile asıl problem yaşlıların sosyal yaşama aktif olarak katılıp sosyal ağlarına çeşitli üyeler dahil edebilecekleri bir yaşam tarzına sahip olmaması ve dahası bunu bir eksiklik olarak algılamamasıdır. Daha önce aktif bir şekilde siyasi parti örgütünde yer aldığını fakat bugün kadronun gençleşmesi nedeniyle ayrıldığını söyleyen ve bu durumu “*dere tepe gezecek hal kalmadı bizde, ıskartaya çıktık*” diyerek açıklayan katılımcının ifade ettiği şey bu durumu özetlemektedir.

Afet politikalarının da benzer bir bilgi eksikliği yaşadığı açıktır. Uluslararası toplumun “kırılganlık” sorununa yönelik son dönemlerde geliştirdiği ilginin, ülkemizde yoğunlukla mühendislik alanında doğal ve inşa edilmiş çevrenin kırılganlıklarının tespiti çalışmaları olarak yansması afetlerin toplumsal boyutlarının gözden kaçırıldığına işaret etmektedir. Bu da bölge ve toplumsal kırılganlıkların çok boyutlu anlaşılmasına ve devamında Van Depremi sonrasında yaşanan benzer problemlerin yaşanmasına neden olacaktır.

Bu araştırmanın literatür ve tartışma kısmında atıfta bulunan çalışmaların büyük bir kısmı, büyük çaplı afetler sonrası yapılan alan araştırmalarından oluşmaktadır. Türkiye de afet riski yüksek bir coğrafya sahiptir. Her an gerçekleşmesi muhtemel bir afette, özelde bireylerin genelde de toplumun direnç yapısının iyi analiz edilerek, birey ve grupların sahip oldukları sosyal sermaye seviyelerinin dikkate alınarak bir planlama yapılması elzemdir.

Bu araştırma, kır yaşlısının rutin sosyal sermaye ve afet sosyal sermayesi bakımından oldukça dezavantajlı olduğunu göstermektedir. Ağlarındaki üyelerinin önemli bir bölümünü kente göç ya da ölüm, hastalık gibi süreçlerle kaybetmiş kır yaşlılarının acil yardım ve arama kurtarma gibi hizmet sunum noktalarına uzak olduğu hesaba katıldığında ortaya afetler açısından oldukça dezavantajlı bir kesim ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda afet sonrası araştırmaların ortaya koyduğu “afet sosyal sermaye kapasitesinin rutindeki sosyal sermaye ile ilişkili ama daha düşük bir kapasiteye sahip olduğu gerçeği” (Meyer, 2013), afet kırılganlığı noktasında kır yaşlısı için bir kez daha düşünmemiz gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle, afet müdahale planlamaları hazırlanırken bölge kırılganlıklarını içeren haritalandırmaların yapılması ve buna popülasyonun sosyal sermaye seviyesinin de dahil edilmesi problemin üstesinden gelmek adına bir çözüm sunabilir. Bununla beraber daha makro bir yaklaşım çerçevesinde yaşlıları sosyal yaşama entegre edecek sosyal politika düzenlemeleri ile bağlayıcı sosyal sermayelerinin yanında köprü kurucu bağlar edinerek sosyal sermaye seviyelerini ve ağlarını zenginleştirmelerini sağlamaları tüm sektörler açısından yaşlanmanın yükünü hafifletecektir.

KAYNAKÇA

- 2013-2017 Stratejik Plan (2012). Ankara: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD).
- Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü (2014). Ankara: T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD).
- Adams, V., Kaufman, S. R., Hattum, T. V. ve Moody, S. (2011). Ageing Disaster: Mortality, Vulnerability and Long Term Recovery Among Katrina Survivors. *Med Anthropol*, 30(3), 247-270. doi:10.1080/01459740.2011.560777
- Akçiçek, S. F., Işık, A. T. ve Tufan, İ. (2017). Yaşlılık ve Sosyal Politikalar. İ. Tufan, & M. Durak (ed.), *Gerontoloji* (s. 583-600). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Aközer, M., Nuhrat, C. ve Say, Ş. (2011). Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması. *Aile ve Toplum*, 7(27), 103-128. Erişim: Mart 2018, <http://dergipark.gov.tr/spcd/issue/21121/227501>
- Alacantara-Ayala, I. (2002). Geomorphology, natural hazards, vulnerability and prevention of natural disasters in developing countries. *Geomorphology*(47), 107-124. Erişim: 12 Şubat 2018, www.elsevier.com/locate/geomorph
- Aldrich, D. P. ve Meyer, M. (2014). Social Capital and Community Resilience. *American Behavioral Scientist*, 1(16), s. 1-16. doi:10.1177/0002764214550299
- Alexander, D. (2012). Models of Social Vulnerability to Disasters. *RCCS Annual Review*(4), 22-40. Erişim: 15 Nisan 2018, <https://journals.openedition.org/rccsar/412>
- Andriani, L. (2013). Social Capital: a Road Map of Theoretical Frameworks and Empirical Limitations. *Working Papers in Management*. London: Birkbeck University of London. Erişim: Nisan 2018, <http://www.bbk.ac.uk/management/docs/workingpapers/WP1.pdf>
- Arun, Ö. (2008). Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Kaliteli Yaşlanma İmkânı Üzerine Senaryolar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 313-330. Erişim: Ocak 2018, <http://sbe.gantep.edu.tr>
- Arun, Ö. (2011). Türkiye'de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), s.1515-1527. Erişim: 22 Mayıs 2018, http://ozgururun.com.tr/wp-content/uploads/2015/08/Arun_Dulluk.pdf
- Arun, Ö. (2016). Çağdaş Türkiye'de Yaşlılık ve Eşitsizlik. *Mediterranean Journal of Humanities*, VI(2), s. 29-48. doi:10.13114/MJH.2016.287
- Beck, U. (2014). *Risk Toplumu-Bir Başka Modernliğe Doğru*. K. Özdoğan ve B. Doğan (çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

- Birkmann, J. (2006). Measuring vulnerability to promote disaster-resilient societies: Conceptual frameworks and definitions. Erişim: 12 şubat 2018, https://fenix.tecnico.ulisboa.pt/downloadFile/282093452031945/Joern_I.pdf
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. J.E.Richardson (ed.), *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*. R. Nice(Çev.), s. 246-258). Westport: Greeword Press. Erişim: 12 şubat 2018, http://home.iitk.ac.in/~amman/soc748/bourdieu_forms_of_capital.pdf
- Brockie, L. ve Miller, E. (2016). Understanding Older Adults' Resilience During the Brisbane Floods: Social Capital, Life Experience and Optimism. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 11(1), 72-79. doi:<https://doi.org/10.1017/dmp.2016.161>
- Ceylan, H., Kurtkapan, H. ve Turan, B. (2015). "Literatür, Türkiye'de Yaşlıların Yaşam Durumları". M. şentürk ve H.Ceylan (ed). *İstanbul'da Yaşlanmak, İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durum Araştırması*.(s.35-60). İstanbul: Açılım.
- Clough, R. (2010). What Makes Older People Vulnerable? What Sort of Events Trigger Request or Need for Services and Support. *AGE Concern*. Erişim: Aralık 2017, <https://www.ageuk.org.uk/brandpartnerglobal/lancashirevpp/documents/linking%20communities/background%20paper%20what%20makes%20older%20people%20vulnerable.pdf>
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*(94), s. 95-120. Erişim: Ocak 2018, <http://www.jstor.org/stable/2780243>
- Crooks, D. (2009). Development and Testing of the Elderly Social Vulnerability Index (ESVI): A Composite Indicator to Measure Social Vulnerability in the Jamaican Elderly Population. *FIU Electronic Theses and Dissertations*. Erişim: Ekim 2017, <http://digitalcommons.fiu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1239&context=etd>
- Cutter, S. L. (2003). The Vulnerability of Science and the Science of Vulnerability. *Annals of the Association of American Geographers*, 93(1), s. 1-12.
- Cutter, S. L., Boruff, B. J. ve Shirley, W. L. (2003). Social Vulnerability to Environmental Hazards. *Social Science Quarterly*, 84(2), 242-260, <http://dx.doi.org/10.1111/1540-6237.8402002>
- Çakır, B. ve şahin, H. (2015). Göç Mağduru Yaşlılar: Erzurum-Oltu-İnanmış Köyü Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*(51).
- De Souza, E.M.ve Grundy, E. (2007), *Social Capital Instrument for Adolescents and The Elderly*.. Erişim: 17.05.2017, <http://www.midss.org/content/social-capital-instrument-adolescents-and-elderly>
- Dombrowsky, W. R. (1995). Again and Again: Is a Disaster What We Call "Disaster"? Some Conceptual Notes on Conceptualizing the Object of

Disaster Sociology. *International Journal of Mass Emergencies and Disaster*, 13(3), 241-254.

- Drabek, T. (2005). "Sociology, Disasters and Emergency Management: History, Contributions and Future Agenda". D. A. McEntire (ed.). *Disciplines, disasters, and emergency management: the convergence and divergence of concepts, issues and trends from the research literature..* (s.1-34). Maryland.
- Dynes, R. R. (2002). *The Importance of Social Capital in Disaster Response*. Erişim: 29 Mart 2018, <http://udspace.udel.edu/bitstream/handle/19716/292/PP%20327.pdf>
- Ergun, C. ve Tümtaş, M. S. (2017). Türkiye'de Yaşlılık ve Sosyal Politika. M. Durak, & İ. Tufan (ed.), *Gerontoloji* (Cilt 1, s. 601-617). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Ersoy, Ş. (2015). 2015 Yılı'nın Doğa Kaynaklı Afetleri "Dünya ve Türkiye". *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yayınları*, 2016.v (15).
- Fernandez, L. S., Byard, D., Lin, C., Benson, S.ve Barbera, J. A. (2002). Frail Elderly as Disaster Victims: Emergency Management Strategies. *Prehospital and Disaster Medicine*.
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye*. B. Bilgen, & B. Şen(Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fischer, H. W. (2003). The Sociology of Disaster: Definitions, Research Questions, & Measurements Continuation of the Discussion in a Post-September 11 Environment. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 21(1), 91-107.
- Forrest, R.ve Kearns, A. (2001). Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies Journal*, 38(12), s. 2125-2143.
- Forsman, A. K., Herberts, C., Nyqvist, F., Wahlbeck, K.ve Schierenbeck, I. (2012). Understanding the role of social capital for mental wellbeing among older adults. *Ageing & Society*, s. 1-22.
- Furedi, F. (2007). The Changing Meaning of Disaster. *Area*, 39(4), s. 482-489. doi:10.1111/j.1475-4762.2007.00764.x
- Goldstein, M. C.ve Beall, C. M. (1981). Modernization and Ageing in The Third and Fourth World: Views From The Rural Hinterland in Nepal. *Human Organization*, 40(1), s. 48-55.
- Gouveia, M. R., Matos, A. D.ve Schouten, M. J. (2016). *Social networks and quality of life of elderly persons: a review and critical analysis of literature*. Erişim: Aralık 2017, <http://dx.doi.org/10.1590/1981-22562016019.160017>
- Görgün-Baran, A., Kalıncara, A., Aral, N., Akın, G., Baran, G., ve Özkan, Y. (2005). *Yaşlı ve Aile İlişkileri*. Ankara.
- Göynücek Belediyesi. (2017). Erişim: 10 Aralık 2017, <http://goynucek.bel.tr/genel.asp>

- Gray, A. (2009). The Social Capital of Older People. *Ageing and Society*, 29(1).
- Greenberg, M. (2009). Neighborhood Quality and the Older Elderly Theory and Two Pilot Tests. *Research in Human Ecology*, 16(2), s. 184-194.
- Guha-Sapir , D., Vos, F., Below, R.ve Ponserre, S. (2011). *Annual Disaster Statistical Review*. Brüksel: UNISDR. Erişim:29 Mart 2018, http://www.cred.be/sites/default/files/ADSR_2011.pdf
- Hofferth, S.ve Iceland, J. (1998). Social Capital in Rural and Urban Communities. *Rural Sociology*, 63(4), s. 574-598.
- İBB (2014). *Afet Odaklı Sosyal Hasar Görebilirlik Analizine İlişkin Veri Toplama Amaçlı Anket İşi Sonuç Raporu*. Erişim: 13 şubat 2018, http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/SubSites/DepremSite/Documents/SOHAG_RAPOR_Bask%C4%B1.pdf
- İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı. Dernek Üye Sayılarının Türkiye Nüfusuna Oranı.Erişim: 14 Nisan 2018, <https://www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/dernek-uye-sayilarinin-turkiye-nufusu.aspx>
- James, H. (2012). Social capital, resilience and transformation among vulnerable groups in the Burmese delta after Cyclone Nargis. *ARC Discovery Project on 'Demographic Consequences of Asian Disasters: Family Dynamics, Social Capital and Migration Patterns'*: The Australian National University.
- Jiang, H. ve Carroll, J. M. (2009) Social Capital,Social Network and Identity Bonds: A Reconceptualization. *C&T'09*, 51-60.
- Kalaycıoğlu, S., Karancı, N., Yılmaz, B., şahin, B. S.ve Ergenç, E. (2015). *VAN - ERCİş Depremleri Sonrası Yürütölen Psikososyal Destek Programlarının Değerlendirilmesi*.Erişim: 20 Mart 2018, http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/VAN%20EVALUTION%20REPORT%20TR_revize_09_KASIM_print.pdf
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükural, Ö.ve Cengiz, K. (2003). *Yaşlılar ve Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Lin, N. (1999). Building a Network Theory of Social Capital. *XIX. International Sunbelt Social Network Conference*, (s. 18-21). Charleston. Erişim: 11 Mart 2018, http://www.insna.org/PDF/Connections/v22/1999_I-1-4.pdf
- Lucini, B. (2014). *Disaster Resilience from a Sociological Perspective*. Switzerland: Springer. Erişim: 01 Mart 2017, <https://books.google.com.tr/books>
- Marshall, I.ve Mathews, S. (2010). Disaster Preparedness for the Elderly: An Analysis of International Literature Using Symbolic Interactionist Perspective. *The Journal of Aging in Emerging Economies*, 2(2), 79-92.
- Meggiolaro, S. ve Ongaro, F. (2013). Life satisfaction among the elderly in Italy. *Working Paper Series*(6).

- Meyer, M. (2013). Social Capital and Collective Efficacy For Disaster Resilience Connecting Individuals With Communities and Vulnerability With Resilience in Hurricane-Prone Communities in Florida. Colorado: Colorado State University.
- Miller, K. ve Nigg, J. M. (1993). Event and Consequence Vulnerability: Effects on the Disaster Recovery Process. *Eastern Sociological Society*. Boston.
- Mule, R. (2016). The South European Welfare State in The New Millenium: Constraints, Challenges and Prospects For Europeanisation. 7, 25-36. doi:10.20542/0131-2227-2016-60-7-25-36
- Odabaş, Z. (2010). Sürdürülebilir Afet Yönetimi ve Kadın. *Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları*(256).
- ODTÜ (2011). *Tabanlı-Van (23 Ekim 2011) ve Edremit-Van (9 Kasım 2011) Depremleri İnceleme Raporu*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Oğlak, S. (2017). Yaşlı Bakımında Görünmeyen İşgücü: Aile Bakımı ve Ekonomik Değeri. *İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), s. 73-78. doi:http://dx.doi.org/10.17336/igusbd.348785
- Özbay, F. (2014). *Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri*. Ankara: TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve İPSOS academia: https://www.academia.edu/9116050/Akrabal%C4%B1k_ve_Kom%C5%9Fuluk_%C4%B0li%C5%9Fkileri
- Özkul, M., Kalaycı, I., ve Aslan, A. (2017). Yaşlılık ve Kadın Sorunlarını Sosyal Sermaye Perspektifinden Düşünmek. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(27), s. 366-386.
- Özmen, B.ve Özden, A. T. (2013). Türkiye'nin Afet Yönetim Sistemine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(49), s. 1-28.
- Öztaş, N. (2007). Sosyal Sermayenin Ağbağ Kuramları: Dayanışmacı ve Aracı Sosyal Sermaye. *Amme İdaresi Dergisi*, 40(3), s. 79-98.
- Öztürk, H. (2015). Yaşlanma ve kırsal yaşlılık mevcut durum raporu. Kalkınma Atölyesi, Ankara: Altan Matbaası. Erişim: 09.06.2018, <http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Yaslilik/YASLILIK%20VE%20KIRSAL%20YASLANMA.pdf>
- Perry, R. W.ve Lindell, M. K. (2003). Preparedness for Emergency Response: Guide-lines for the Emergency Planning Process. *Disasters*, 27(4), s. 336-350.
- Phillips, B. D. ve Morrow, B. H. (2007). Social Science Research Needs: Focus on Vulnerable Populations, Forecasting and Warnings. *Natural Hazards Review*, 3(61).
- Pincha, C. (2009). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Yönetimi*. (D. K. Demirer, Çev.) Kocaeli Üniversitesi Yayınları.

- Putnam, R. (1995). Bowling Alone. *Journal of Democracy*, 65-78.
- Quarantelli, E. L. (1987). Disaster Studies: An Analysis of The Social Historical Factors Affecting the Development Of Research in the Area. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 5(3), s. 285-310.
- Siisiäinen, M. (2000). Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam. *"The Third Sector: For What and for Whom?"*. Dublin: ISTR Fourth International Conference.
- Singh, S. R., Eghdami, M. R.ve Singh, S. (2014). The Concept of Social Vulnerability: A Review from Disasters Perspectives. *International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies*, 1(6), s. 71-82.
<http://www.ijims.com>
- Stone, W. (2003). Ageing, Social Capital and Social Support. *Australian Institute of Family Studies*. Erişim: 10 Ekim 2017: www.aifs.gov.au
- Sum, S., Pourhasem, M. ve Khaleghi, S. (2015), Social Capital Among Older Iranian Adults: Demographic And Socioeconomic Differences. *IJAPS*, 11(2), s.17-39.
- Şan, M. K.ve Şimşek, R. (2011). Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel-Sosyolojik Arka planı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1), s. 88-110.
- Şentürk, M. (2015). "Sonuç ve Tartışma: Bir Yaşam Alanı Olarak Kent ve İstanbul'da Yaşlanmak". *İstanbul'da Yaşlanmak: İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durum Araştırması*. Şentürk, M. ve Ceylan, H. (ed.). İstanbul: Açılım Kitap.
- TAMP-Amasya (2018). Amasya: Amasya İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü.
- Tanida, N. (1996). What Happened to Elderly People in the Great Hanshin Earthquake. *BMJ*(313), s. 1133-1135.
- Tse, C. W., Wei, J.ve Wang, Y. (2013). Social capital and disaster recovery: Evidence from Sinchuan earthquake in 2008. Washington, DC: Center for Global Development.
- TTB&SES (2011). *Van 2. Gözlem Raporu*. Erişim: 22 Mart 2018, <https://www.ttb.org.tr/odd/images/stories/file/2ayrpr.pdf>
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tuna, M.ve Tenlik, Ö. (2017). Türkiye'de ve Dünya'da Yaşlanma. İ. Tufan, & M. Durak (ed.), *Gerontoloji* (s. 3-26). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- TUSEV (2014). *Dünya Bağışçılık Endeksi 2014 Açıklandı*. Erişim: 1 Nisan 2018, http://www.tusev.org.tr/userfiles/files/TUSEV_ebulten_sayi_85_Kasim_2014.pdf

- TÜİK (2013). *Seçilmiş Göstergelerle Amasya 2013*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim: 15 Aralık 2017, <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/AMASYA.pdf>
- TÜİK (2014). *İstatistiklerle Yaşlılar 2014*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim: 25.05.2018, www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=265
- TÜİK (2017a). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2016*. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim: 5 Şubat 2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>
- TÜİK (2017b). *İl, Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus, 2007-2017*. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim: 10 Haziran 2018, www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=945
- TÜİK (2017c). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2017*. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim: 10 Haziran 2018, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27587>
- TÜİK (2018). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2017*. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim: 5 Haziran 2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27595>
- Uğuz, E. H., Örselli, E. ve Sipahi, E. B. (2011). Sosyal Sermayenin Ölçümü: Türkiye Deneyimi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1), s. 8-40.
- UN (2005). Hyogo Framework for Action 2005-2015: *Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters*. Erişim: Nisan 2018, https://www.preventionweb.net/files/1217_HFABrochureEnglish.pdf
- UN (2015). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015 - 2030*. Erişim: Mart 2018, https://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf
- UN (2015a). *World Population Ageing*. Erişim: Mart 2018, http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf
- UNDP (1994). New Dimensions of Human Security. *Human Development Report*. Erişim: Mart 2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nos tats.pdf
- VCOSS. (2014). *Disaster and disadvantage*. Melbourne: Victorian Council of Social Service. Erişim: 10 Aralık 2017, <https://vcoss.org.au/wp-content/uploads/2018/01/VCOSS-Annual-Report-2014-15.pdf>
- Wallack, L. (2000). The Role of Mass Media in Creating Social Capital: A New Direction for Public Health. *Promoting Health: Intervention Strategies from Social and Behavioral Research*. Erişim: 29 Mart 2018, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK222831/>
- Wisner, B. ve Adams, J. (2002). *Environmental Health in Emergencies and Disaster*. Geneva: WHO.

- Wisner, B., Blaikie, P., Terry, C.ve Davis, I. (2003). The Challenge Of Disasters And Our Approach. *At Risk: Natural hazards, people's vulnerability and disasters*. Routledge.
- Wu, T.ve Chan, A. (2012). Families, Friends and Neighborhood of Older Adults: Evidence from Public Housing in Singapore. *Journal of Ageing Research*, 4(8).
- Yeletaysi, S., Özceylan, D., Fiedrich, F., Harrauld, J. R.ve Jefferson, T. (2009). a Framework to Integrate Social Vulnerability into Catastrophic Natural Disaster Preparedness Planning. *Proceedings of TIEMS 2009 Annual Conference*, (s. 380-389). İstanbul.
- Yeni Deprem Tehlike Haritası Yayimlandi. (2018). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). Erişim: Mart 2018, <https://www.afad.gov.tr/tr/26539/Yeni-Deprem-Tehlike-Haritasi-Yayimlandi>
- Zhao, Y. (2007). Social Networks and Reduction of Risk in Disasters: An example of Wenchuan Earthquake. Erişim: 12 Aralık 2017, <https://www.kent.ac.uk/scarr/events/beijingpapers/ZhaoYandongPpr.pdf>

GÖRÜŞME FORMU

Bu görüşme, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Eda Yaprak AKÇAKAYA'nın yüksek lisans bitirme tezi için yapılmaktadır. Görüşmenin amacı olası bir afet karşısında 65 yaş ve üstü kesimin sosyal sermaye ve afet deneyimlerinin potansiyellerinin tespit edilmesidir. Bu nedenle sizlere akraba, arkadaşlık, komşuluk ve dernek, vakıf vb. STK ve gönüllü kuruluş üyelikleriniz ve daha önceki afet deneyimleriniz ile ilgili sorular sorulacaktır. Sorulara verdiğiniz yanıtlar ve kişisel bilgileriniz genel bir değerlendirmenin parçası olacağından saklı tutulacak ve hiçbir şekilde hiçbir kurum/kuruluş ya da kişi ile paylaşılmayacaktır. Araştırma sonuçlarının ülkemizin afet müdahale politikalarına ve araştırmanın bilimsel gerçekliğine yapacağı katkıdan dolayı sorulara vereceğiniz yanıtların samimiyeti ve tarafsızlığı önem taşımaktadır. Katılımlarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

I. Demografik Özellikler

1. Cinsiyet :

☐

Erkek

☐

Kadın

2. Yaşı :

3. Medeni Durum:

☐

Bekar

☐

Evli

☐

Ayrılmış

☐

Dul

4. Doğum yeri:

5. Eğitim Durumu:

İlk Öğretim ☐ Orta Öğretim ☐ Lisans ☐ Lisansüstü ☐

II. Ekonomik Durum

6. Oturduğunuz ev sizin mi, kira mı?

7. Size ya da eşinize ait başka bir mülkünüz var mı?

8. Şu andaki çalışma durumunuz nedir? Daha önce ne iş yaptınız?

9. Emekli maaşınız var mı? Şu andaki gelir kaynağınız nedir?

10. Gelirinizin günlük ihtiyaçlarınızı karşıladığını düşünüyor musunuz?

III. Genel Aile Profili

Şimdi, görüştüğünüz yani sizi arayan ve de sizin aradığınız, zaman zaman da gerçek hayatta bir araya gelebildiğiniz akrabalarınızla ilgili kısa bilgiler alacağım.

AİLE MENSUBU	İKAMET ETTİĞİ YER

IV. Hane Profili ve Çocuklarla İletişim Ağı

11. Kimlerle yaşıyorsunuz? (Yakınlık, cinsiyet, yaş, medeni durum)

Yalnız yaşıyorum:

<u>Yakınlık</u>	<u>Cinsiyet</u>	<u>Yaş</u>	<u>Medeni Durum</u>
(eş, çocuk, akraba)			

12. Bu kişilerle ya da yalnız yaşamak sizin tercihiniz mi yoksa zorunluluk mu?

13. Çocuğunuz var mı? :

☐

Evet

☐

Hayır

Varsa kaç tane (Cinsiyet, yaş, medeni durum):

<u>Cinsiyet</u>	<u>Yaş</u>	<u>Medeni Durum</u>

14. Çocuklarınız nerede ikamet ediyor?

15. Ne sıklıkla sizi ararlar? Ne sıklıkla günlük hayatta bir araya gelir misiniz?

16. Çocuklara maddi destek sağlıyor musunuz ya da onlardan maddi destek alıyor musunuz?

17. Çocuklarınızla ilişkilerinizi güvenilir olarak tanımlar mısınız? Sizin kararlarınıza uyarlar mı?

A. Amasya'daki akrabalar

18. Amasya'da akrabalarınız var mı? Kısaca bahseder misiniz? Kimler?

19. Onlarla ne sıklıkla bir araya gelirsiniz? Sizi ararlar mı?

20. İhtiyacınız olduğunda onların kapılarını rahatlıkla çalabilir misiniz?

21. Onlardan maddi destek alıyor musunuz? Ya da onlara maddi yardım sağlıyor musunuz?

B. Amasya dışındaki akrabalar

22. Şehir dışında akrabalarınız var mı?

23. İhtiyacınız olduğunda onların kapılarını rahatlıkla çalabilir misiniz? Örneğin, onların oturdukları şehre gittiğinizde onlarda kalabilir misiniz?

24. Onlarla ne sıklıkla bir araya gelirsiniz?

25. Size ulaşamadıklarında merak edip bir komşu ya da ahababınızla iletişime geçtikleri oldu mu?

26. Onlardan maddi destek alıyor musunuz? Ya da onlara maddi yardım sağlıyor musunuz?

V. Komşularıyla İletişim Ağı

27. Bu mahallede kaç yıldır yaşıyorsunuz?

28. Bu mahallede yaşamayı tercih etmenizin nedenleri nelerdir? Memnun musunuz?

29. Oturduğunuz yerde komşularınızı tanıyor musunuz?

30. Günlük hayatta onlarla bir araya gelip sohbet edip dertleşir misiniz?

31. Mesela anahtarı unuttunuz, kapısını çalıp bekleyebileceğiniz bir komşunuz var mı?

32. Oturduğunuz muhitte ihtiyacı olan, dara düşen muhtaç hanelere yardım edilir mi?

33. Cenaze ya da düğünlerden haberiniz olur mu? Katılır mısınız?

V. Dernek, Vakıf vb. Formel Gruplarla İletişim Ağı

34. Herhangi bir STK' ya üye misiniz? Hangi tür STK' ya üyesiniz? (Hemşeri Dernekleri, arama kurtarma dernekleri, cami dernekleri, yardım kuruluş/dernekleri, vd.)

35. Üyesi olduğunuz sivil toplum veya gönüllü kuruluşun aktivitelerine, etkinliklerine, toplantılarına katılır mısınız?

36. Burada tanıdığınız insanlarla günlük hayatta da görüşür müsünüz?

37. Bugün bir deprem olsa, bu üyesi olduğunuz gönüllü kuruluşun bir yararı, hizmeti olur mu?

VI. Afet Deneyimi ve Afet Riskinde Sosyal Ağlar

38. Daha önce herhangi bir afet yaşadınız mı? (Bu doğal bir afet ya da küçük çaplı fakat sizi sıkıntıya sokan beklenmedik bir olay olabilir.)

39. Herhangi bir afette finansal ya da manevi yardım alabileceğiniz kaç kişi var, bunlar kimler? İlk kime başvurursunuz?

40. Örneğin bir afet sonrasında akrabalarınıza ya da komşularınıza mı sığınırınız yoksa resmi makamların barınma merkezlerinde mi kalırsınız? (Burada hangi komşu ya da hangi akrabanın tercih edildiği sorgulanacak)

41. Afet sonrası resmi yardımların yeterli olabileceğine inanıyor musunuz?

42. Afet sonrası süreçte eski düzeninizi kurmanızda çocuk, akraba ya da komşularınızın yardımı olur mu?